

บทที่ 5

การรับรู้ความหมายและการประกอบสร้าง “ความเป็นของ” ผ่าน “สารคดีชุมชน” ของกลุ่มเยาวชนชุมชนประตูปา

การศึกษาเรื่องอัตลักษณ์ในงานศึกษานี้ ผู้เขียนสนใจศึกษากระบวนการประกอบสร้างอัตลักษณ์ “ความเป็นของ” ผ่านพื้นที่ทางการสื่อสารของกลุ่มสังคมกลุ่มต่างๆ ในสังคมท้องถิ่นเมืองลำพูนดังที่กล่าวมาแล้วในบทที่ 3 ในบทนี้ผู้เขียนจะนำเสนอถึงการรับรู้ “ความเป็นของ” ของกลุ่มเยาวชนในชุมชนประตูปา ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีการเคลื่อนไหวของกระบวนการประกอบสร้าง “ความเป็นของ” จากกลุ่มสังคมหลายกลุ่มดังที่กล่าวถึงบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของพื้นที่ชุมชนประตูปามาแล้วในบทที่ผ่านมา

ในการศึกษาการรับรู้ความหมาย “ความเป็นของ” ของกลุ่มเยาวชนชุมชนประตูปา ผู้เขียนใช้กระบวนการศึกษาเชิงทดลอง ผ่านการทำกิจกรรมร่วมกับกลุ่มเยาวชนในชุมชนวัดประตูปา ด้วยวิธีการที่ให้กลุ่มเยาวชนได้ร่วมกันวิเคราะห์คุณลักษณะของชุมชนประตูปา เพื่อหาคุณลักษณะที่สำคัญของชุมชนประตูปา ก่อนที่จะให้กลุ่มเยาวชนได้เลือกเอาประเด็นที่ได้จากการวิเคราะห์ไปทดลองได้ทดลองผลิต “สารคดีชุมชน” เพื่อบอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับชุมชนของตนเอง

อย่างไรก็ดีการศึกษาในครั้งนี้เป็นกระบวนการศึกษาที่ผู้เขียนเข้าไปสร้างสถานการณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมในชุมชน กล่าวคือ โดยปกติแม้ชุมชนประตูปาจะเป็นชุมชนที่มีความเคลื่อนไหวของกระบวนการประกอบสร้างอัตลักษณ์ “ความเป็นของ” อยู่แล้วก็ตาม แต่เป็นกระบวนการประกอบสร้างผ่านพื้นที่ประเพณี หรือแม้จะมีการสร้างพื้นที่ใหม่เพื่อเป็นช่องทางในการประกอบสร้าง “ความเป็นของ” ที่หลากหลายก็ตาม แต่ความเคลื่อนไหวดังกล่าวเป็นการเคลื่อนไหวของกลุ่มชนชั้นปัญญาชนในชุมชนประตูปา โดยไม่เปิดโอกาสให้กลุ่มเยาวชนซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนได้เข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการดังกล่าว กลุ่มเยาวชนจึงจึงมีฐานะเป็นเพียงผู้รับสารที่ตั้งรับกับความหมายที่ถูกประกอบสร้างขึ้นจากกลุ่มชนชั้นปัญญาชนในชุมชนประตูปาเท่านั้น

การที่ผู้เขียนเข้าไปจัดกิจกรรมฝึกอบรมการผลิตสารคดี จึงเป็นเสมือนการสร้างพื้นที่สำหรับการประกอบสร้างอัตลักษณ์ขึ้นใหม่ ให้กลุ่มเยาวชนชุมชนประตูปาได้เข้ามาใช้เป็นพื้นที่ในการประกอบสร้าง “ความเป็นของ” จากมุมมองของกลุ่มเยาวชน ความสำคัญของกิจกรรมนี้จึงเป็นการปรับเปลี่ยนบทบาทของกลุ่มเยาวชนจากเดิมที่เป็นกลุ่มคนที่ไร้อำนาจในการประกอบสร้าง ความหมาย มาเป็นกลุ่มที่มีอำนาจในการประกอบสร้างความหมายใน “พื้นที่ใหม่” เพื่อต่อกรกับ

“ความเป็นยอง” ที่กลุ่มปัญญาชนในชุมชนประตูปาประกอบสร้างมาก่อนหน้านี้ กิจกรรมนี้จึงเป็นการเปิดโอกาสให้กลุ่มเยาวชนได้ประกอบสร้างอัตลักษณ์ “ความเป็นยอง” ในพื้นที่ทางวัฒนธรรมแบบใหม่ของชุมชนประตูปา ซึ่งมีความน่าสนใจว่าจากกลุ่มเยาวชนในฐานะที่เป็น “ผู้สร้างหน้าใหม่” จะมีการประกอบสร้าง “ความเป็นยอง” ผ่านสื่อรูปแบบใหม่นี้อย่างไร

การนำเสนอเนื้อหาในบทนี้ ผู้เขียนได้แบ่งการนำเสนอออกเป็น 3 ส่วน ประกอบด้วย ส่วนที่แรก เป็นการนำเสนอถึงกิจกรรมที่ผู้เขียนให้กระบวนการศึกษาเชิงทดลอง ด้วยการให้กลุ่มเยาวชนวิเคราะห์คุณลักษณะของชุมชนประตูปา เพื่อศึกษาการรับรู้ “ความเป็นยอง” ของกลุ่มเยาวชนประตูปา ส่วนที่สอง เป็นนำเสนอถึงกิจกรรมในส่วนของกรฝึกอบรมให้เยาวชนผลิตสารคดีชุมชน ซึ่งแบ่งออกเป็นสองขั้นตอน คือ ขั้นตอนการให้ความรู้เชิงเทคนิคและขั้นตอนขั้นตอนของการลงมือปฏิบัติที่ให้กลุ่มเยาวชนได้ทดลองผลิตสารคดีชุมชน และส่วนสุดท้าย เป็นการนำเสนอเนื้อหาในสารคดีและการวิเคราะห์ “ความเป็นยอง” ในสารคดีชุมชนของกลุ่มเยาวชนประตูปา

อย่างไรก็ดีการนำเสนอเนื้อหาในบทนี้ ผู้เขียนได้นำเสนอโดยบรรยายให้เห็นรายละเอียดของแต่ละขั้นตอนอย่างละเอียด เนื่องจากวิธีการศึกษาที่ผู้วิจัยใช้ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ส่วนหนึ่งเป็นการเข้าไปเพื่อสร้างสถานการณ์การทางสังคมและวัฒนธรรมภายในชุมชน ดังนั้นรายละเอียดของขั้นตอนต่างๆ จึงมีผลอย่างยิ่งต่อการวิเคราะห์ผลการศึกษารับรู้ความหมายและการประกอบสร้าง “ความเป็นยอง” ของกลุ่มเยาวชนประตูปา โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

(1)

ละอ่อนประตูปากับการรับรู้ความหมายของ “ความเป็นยอง”

การศึกษาเชิงทดลองผู้เขียนได้แบ่งกิจกรรมออกเป็น 2 ส่วน ส่วนแรกเป็นกิจกรรมเพื่อศึกษาการรับรู้ “ความเป็นยอง” ของกลุ่มเยาวชนประตูปา และส่วนที่สองเป็นกิจกรรมฝึกอบรมผลิตสารคดีชุมชน ในหัวข้อนี้จะเป็นการกล่าวถึงกิจกรรมในส่วนแรกที่เป็นกิจกรรมเพื่อศึกษาการรับรู้ “ความเป็นยอง” ของกลุ่มเยาวชนประตูปา ทั้งนี้ในส่วนของการศึกษาการรับรู้ “ความเป็นยอง” ของกลุ่มเยาวชน เพื่อให้ได้ข้อมูลจากการรับรู้ของกลุ่มเยาวชนอย่างแท้จริง ในระหว่างกรดำเนินกิจกรรมผู้เขียนจึงวางสถานะของตนเองไว้เพียงผู้สังเกตการณ์ที่คอยจดบันทึกบรรยากาศที่เกิดขึ้นในระหว่างการทำกิจกรรมของกลุ่มเยาวชนเท่านั้น โดยจะไม่เข้าไปให้ข้อเสนอแนะหรือชี้นำการวิเคราะห์ของกลุ่มเยาวชนเพื่อให้กลุ่มเยาวชนได้นำเสนอสิ่งที่เป็ความคิดของกลุ่มเยาวชนเองอย่างแท้จริง

การนำเสนอในหัวข้อนี้ผู้เขียนจะได้แบ่งการนำเสนอเป็นสองส่วน คือ ส่วนแรก เป็นการอธิบายกระบวนการจัดกิจกรรมวิเคราะห์คุณลักษณะของชุมชนประตูป่า ซึ่งเป็นกิจกรรมเชิงทดลองที่ผู้เขียนใช้ในการศึกษาการรับรู้ “ความเป็นยอง” ของกลุ่มเยาวชน และส่วนที่สองเป็นการนำเสนอข้อมูลการรับรู้ “ความเป็นยอง” ของกลุ่มเยาวชนซึ่งเป็นผลการศึกษาที่ได้มาจากการทำกิจกรรมในส่วนแรก โดยมีรายละเอียดดังนี้

กระบวนการศึกษาการรับรู้ “ความเป็นยอง” ของกลุ่มเยาวชนประตูป่า

กิจกรรมที่ผู้เขียนนำมาใช้ในการศึกษาการรับรู้ “ความเป็นยอง” ของกลุ่มเยาวชนประตูป่า เป็นกิจกรรมที่ผู้เขียนให้กลุ่มเยาวชนได้วิเคราะห์คุณลักษณะของชุมชนตัวเอง โดยแบ่งกลุ่มเยาวชนออกเป็น 3 กลุ่ม ที่มีความหลากหลายทั้งช่วงอายุและประสบการณ์ เพื่อให้เยาวชนแต่ละกลุ่มสามารถใช้ความหลากหลายของประสบการณ์ในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกัน จากนั้นผู้เขียนได้แจกกระดาษขนาดใหญ่ขนาดกลุ่มละ 1 แผ่น พร้อมปากกาและสีให้เยาวชนแต่ละกลุ่มไปช่วยกันคิดและวิเคราะห์ชุมชนของตนเองภายใต้หัวข้อ “ประตูป่าของหนู” ด้วยการทำเป็นแผนภาพ หรือที่กลุ่มเยาวชนเรียกว่าทำ “mind map”¹ ซึ่งเป็นวิธีการจดบันทึกด้วยการเขียนในรูปแบบของแผนภาพ โดยใช้ข้อความสั้นๆ รูปภาพ สัญลักษณ์ และสีลงในแผนภาพที่สร้างขึ้นเพื่อการเชื่อมโยงความคิดต่างๆเข้าด้วยกัน ซึ่งจะช่วยให้จดจำสิ่งต่างๆ ได้ง่ายยิ่งขึ้นและช่วยในการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ ซึ่งเป็นกระบวนการที่เหมาะสมกับกลุ่มเยาวชนในชุมชนประตูป่า ที่ได้ใช้ความคิดอย่างอิสระในการนำเสนอความเป็นชุมชนของตนเอง

บรรยากาศในการทำกิจกรรมนี้เป็นไปอย่างสนุกสนาน เยาวชนแต่ละกลุ่มมีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันอย่างอิสระ ที่น่าสนใจก็คือผู้เขียนสังเกตพบว่า เนื่องจากกิจกรรมนี้เป็นกิจกรรมแรกสำหรับกลุ่มเยาวชน กลุ่มเยาวชนจึงไม่ได้เตรียมตัวหาความรู้เกี่ยวกับชุมชนมาก่อนที่จะทำกิจกรรมนี้ บรรยากาศของการทำกิจกรรมจึงเห็นการถกเถียงกันของเยาวชนแต่ละกลุ่ม โดยอาศัยข้อมูลจากความทรงจำของตนเองเป็นหลัก ดังนั้นข้อมูลใดที่ถกเถียงกันแล้วหาข้อสรุปไม่ได้ภายในกลุ่มข้อมูลนั้นก็จะถูกตัดทิ้งไป และในขั้นตอนนี้ผู้เขียนสังเกตเห็นว่าเยาวชนกลุ่มต่างๆ จะลองเขียน mind map ในกระดาษแผ่นเล็กๆ ก่อน จนได้ข้อสรุปร่วมกันภายในกลุ่มแล้วจึง

---

¹ เดิมผู้เขียนใช้คำว่า การวิเคราะห์คุณลักษณะของชุมชนประตูป่า ซึ่งกลุ่มเยาวชนไม่เข้าใจว่าจะต้องทำอย่างไร แต่เมื่อผู้เขียนได้อธิบายขั้นตอนของการวิเคราะห์คุณลักษณะ กลุ่มเยาวชนจึงบอกกับผู้เขียนว่าสิ่งที่ผู้เขียนอธิบายถึงขั้นตอนของการวิเคราะห์คุณลักษณะนั้น คือ การทำ mind map ซึ่งพวกเขาคุ้นเคยเป็นอย่างดี เพราะในโรงเรียนคุณครูใช้วิธีนี้เป็นประจำในการวิเคราะห์ประเด็นต่างๆ ตามโจทย์ที่ครูกำหนด

จะนำข้อสรุปที่ได้นั้นเขียนเป็น mind map ในกระดาษแผ่นใหญ่ และการวาดภาพประกอบ พร้อมระบายสีตกแต่งอย่างสวยงาม

ต่อประเด็นดังกล่าวข้างต้นนี้ผู้เขียนเห็นว่า กระบวนการทำงานของกลุ่มเยาวชน แสดงให้เห็นถึงกระบวนการคิดสรรสิ่งที่จะนำเสนอ กล่าวคือ แม้การรับรู้ของเยาวชนจะมีอยู่อย่างหลากหลาย แต่เมื่อต้องมีการนำเสนอข้อมูล กลุ่มเยาวชนจะเลือกนำเสนอข้อมูลที่ได้ข้อสรุปแล้ว โดยข้อมูลที่ไม่ได้ข้อสรุปก็จะถูกตัดทิ้งไป เช่น บางกลุ่มตัดทิ้งข้อมูลเกี่ยวกับครอบครัว ซึ่งป็นปฐนียบุคคลของชุมชนทิ้งไป เนื่องจากไม่มีความแน่ใจในเรื่องของประวัติความเป็นมาของครอบครัว ประเด็นที่น่าสนใจอีกประเด็นก็คือในการวิเคราะห์คุณลักษณะของกลุ่มเยาวชนแต่ละกลุ่ม ไม่มีการกล่าวถึงวัดประตูปาเลย ทั้งที่ภายในวัดประตูปาก็มีโบราณสถานที่สำคัญอยู่ และการจัดกิจกรรมก็เป็นการจัดขึ้นภายในวัด แต่ประเด็นในการถกเถียงของเยาวชนแต่ละกลุ่มกลับเป็นเรื่องราวของความเป็นมาของชุมชนและประเพณีต่างๆ ที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนประตูปามากกว่า

อย่างไรก็ดีในระหว่างการทำกิจกรรมของกลุ่มเยาวชน ผู้เขียนสังเกตว่าบุคคลที่เข้ามามีบทบาทในการให้ข้อเสนอแนะกับกลุ่มเยาวชนในการวิเคราะห์คุณลักษณะของชุมชนประตูปา คือ พระปฏิภาณ ที่ได้เข้ามาให้ข้อเสนอแนะกับกลุ่มเยาวชนในประเด็นต่างๆ และท่านเองก็อยู่ร่วมกิจกรรมกับกลุ่มเยาวชนทุกวัน นอกจากนี้ผู้เขียนยังพบว่ามีคนในชุมชนเข้ามาร่วมกิจกรรมกับกลุ่มเยาวชนด้วย เช่น “แม่อุ้ยผัน” และ “ป้าจวน” ที่ได้เข้ามาให้ความเห็นในระหว่างที่กลุ่มเยาวชนกำลังวิเคราะห์คุณลักษณะของชุมชนอยู่ บทบาท “แม่อุ้ยผัน” และ “ป้าจวน” จึงกลายเป็นแหล่งอ้างอิงข้อมูลของกลุ่มเยาวชน มีเยาวชนหลายคนเข้ามาสอบถามเรื่องราวเกี่ยวกับชุมชนจาก “แม่อุ้ยผัน” โดยเฉพาะอย่างยิ่งตำนานเกี่ยวกับต้นมะม่วงพันปี ที่อยู่ในหมู่บ้านอันเป็นที่มาของชื่อเดิมของหมู่บ้านประตูปาที่ชื่อว่า “บ้านปาม่วงจุม” หรือตำนานเกี่ยวกับเหมืองไม้แดง ที่เป็นตำนานที่เล่าขานกันในชุมชน

บรรยากาศในช่วงนี้จึงมีลักษณะของการนั่งล้อมวงซักถามข้อมูลจากแม่อุ้ยผัน ขณะที่แม่อุ้ยผันเองก็มีลีลาการเล่าเรื่องอย่างน่าสนใจเรียกเสียงหัวเราะจากกลุ่มเยาวชนได้ตลอดเวลา ผู้เขียนพบว่า แม่อุ้ยผันใช้ภาษาของการเล่าเรื่องต่างๆ ให้กลุ่มเยาวชนฟัง และพยายามเน้นให้เยาวชนได้เห็นคุณค่าของภาษาของ ดังที่แม่อุ้ยผันพูดกับกลุ่มเยาวชนตอนหนึ่งว่า “ภาษายองเฮาเน่ มันดีหนึ่งเลยนา ผ่ลลคนยองเฮาคู้เมืองก็ได้ ยองก็ได้ ไทยก็ได้ เขามายังไ้เฮาก็ได้หมด ถ้าเฮารู้ภาษายองเฮาก็ได้เปรียบ” ในประเด็นนี้ผู้เขียนจึงเห็นว่าแม่อุ้ยผันได้สื่อสารอัตลักษณ์ “ความเป็นยอง” กับกลุ่มเยาวชนผ่านการใช้ภาษาของการสื่อสารกับกลุ่มเยาวชน

ภาพที่ 5.1 บรรยากาศการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นของกลุ่มเยาวชน

การพูดถึงความสำคัญของภาษาของนี้ “ป้าจวน” ยังบอกกับกลุ่มเยาวชนว่าที่ละอ่อนนยองเดียนนี้ “อู้ยง” ไม่ได้เพราะต้องไปเข้าโรงเรียนในเมืองแล้วครูไม่ให้พูดยงเลยทำให้เยาวชนอู้ยงไม่ได้ ต่างจากสมัยก่อนที่ป้าจวนเล่าว่าคุณครูในโรงเรียนวัดประตูปาที่ป้าจวนเรียนอยู่ก็อู้ยงกับป้าจวน จึงทำให้คนรุ่นป้าจวนยังคงอู้ยงได้อยู่ กลุ่มเยาวชนให้ความสนใจอย่างมากจากการเข้ามาแลกเปลี่ยนของป้าจวนและแม่อู้ยผัน หลายคนถือโอกาสนี้ถามข้อมูลต่างๆ จากทั้งป้าจวนและแม่อู้ยผัน เพื่อนำมาประมวลเป็นข้อมูลก่อนที่จะนำมาเสนอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อมูลเกี่ยวกับวัฒนธรรมและประเพณีต่างๆ ของชุมชน

ในระหว่างการดำเนินกิจกรรมนี้มีเรื่องน่าสนใจเรื่องหนึ่งเกิดขึ้น ซึ่งแสดงให้เห็นว่ากลุ่มเยาวชนบางคนรับรู้ความเป็นมาของกลุ่มคนยงว่ามาจากประเทศพม่า คือเรื่องที่ “แม่อู้ยผัน” ถามเด็กกลุ่มหนึ่งว่าทำไมเขียนภาษาอังกฤษไว้ด้วย คนยงทำไมใช้ภาษาอังกฤษ “น้องกวาง” สมาชิกคนหนึ่งของกลุ่ม อธิบายให้แม่อู้ยผันฟังว่า “ก็เมืองยงอยู่ในพม่า พม่าเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษ คนยงก็เลยต้องใช้ภาษาอังกฤษ” จากคำอธิบายดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า “น้องกวาง” รับรู้ที่คนยงมีถิ่นฐานดั้งเดิมอยู่ในเมืองยงประเทศพม่า

อย่างไรก็ดีผู้เขียนพบข้อสังเกตว่า การรับรู้เรื่องราวที่มาจากคนยงว่ามาจากเมืองยงประเทศพม่านั้น เยาวชนบางกลุ่มก็จะอธิบายว่าคนยงมาจากสิบสองปันนาประเทศจีน ซึ่งกลุ่มที่อธิบายด้วยความคิดชุดนี้คือกลุ่มของ “ฝ่าย” ที่บอกกับผู้เขียนว่าพ่อของเธอล่าให้ฟัง แต่ด้วยข้อถกเถียงที่ไม่ลงตัวกันภายในกลุ่มของ “ฝ่าย” เรื่องที่มาของกลุ่มคนยง กลุ่มนี้จึงเลือกที่จะไม่กล่าวถึงที่มาของกลุ่มคนยงไว้ในแผนกระดาศที่จะนำเสนอ แสดงให้เห็นว่าการรับรู้เกี่ยวกับ

ความเป็นมาของคนของของกลุ่มเยาวชนนั้นมีความหลากหลาย และกลุ่มเยาวชนก็เลือกที่จะรับรู้จากสิ่งที่ตนเองมีประสบการณ์และเมื่อมีการต่อยอดกันของแต่ละชุดความรู้ที่ไม่ลงตัว กลุ่มเยาวชนจึงเลือกที่จะไม่กล่าวถึงและเลือกนำเสนอแต่ “ความเป็นยอง” ภายในชุมชนท้องถิ่นประตูป่าเท่านั้น

ข้อสังเกตที่น่าสนใจอีกประการหนึ่ง คือ การอธิบายถึงสิ่งต่างๆ ของกลุ่มเยาวชนจะเป็นการอธิบายจากประสบการณ์ที่ตนเองได้พบเห็น ดังจะเห็นได้จากกรณีของเยาวชน กลุ่ม 2 หรือกลุ่ม ณ ประตูป่า ที่มีการวาดรูปภาพประกอบแผนภาพที่นำเสนอ ในขณะที่ “ออย” ทำหน้าที่วาดรูปประกอบ เพื่อนในกลุ่มก็พยายามอธิบายภายใต้ให้ “ออย” ได้วาดรูปประกอบออกมาให้ถูกต้อง เช่น การวาดรูปต้นสลากย้อม ซึ่ง “ออย” ไม่เข้าใจว่ามีลักษณะอย่างไร “น้องสอง” ละอ่อนอายุ 10 ขวบ ซึ่งเคยเข้าร่วมงานประเพณีตานสลากย้อมของชุมชนประตูป่าครั้งที่ผ่านมาซึ่งจัดขึ้นในช่วงเดือนตุลาคม พ.ศ. 2552 ได้อธิบายลักษณะต้นสลากย้อมตามที่ตนเองได้เคยพบเห็นมาว่า “สลากย้อม ก็ดีเป็นมีวัดล่องเต๋อ ฮั่นแม่นก้อ มันเป็นคร้วทวนต้นสูงๆ บนสุดมีจ้อย [ร่ม] ปักอยู่ เป็นเอาขนมมาใส่ในต้นสลากโดย” และ “ออย” ก็วาดตามคำบอกเล่าของ “น้องสอง” หรือการวาดภาพประกอบ “ฟ่อนยอง” กับ “ฟ่อนเล็บ” ที่ “ออย” พยายามจะหาความแตกต่างเพื่อวาดภาพประกอบ “อัญ” ก็อธิบายความแตกต่างให้ “ออย” ฟังว่า “ฟ่อนยองก็มีผ้าโพกหัว ฮั่นก่า ถ้าฟ่อนเล็บก็เอาบะต้องมีผ้าโพกหัว ละก็ใส่เล็บที่นิ้ว” การอธิบายความของกลุ่มเยาวชนกลุ่มนี้เป็นการอธิบายความจากประสบการณ์ที่พวกเขาได้มีโอกาสพบเห็นในชุมชน การรับรู้ “ความเป็นยอง” ของกลุ่มเยาวชนจึงเป็นการรับรู้ที่สัมพันธ์กับประสบการณ์และความทรงจำที่มีอยู่ในชุมชนท้องถิ่น

ภาพที่ 5.2 ภาพวาดต้นสลากย้อมผลงานของกลุ่มเยาวชนชุมชนประตูป่า

หลังจากที่ผู้เขียนให้กลุ่มเยาวชนได้ช่วยกันเขียน mind map เกี่ยวกับชุมชนประตูป้าของ แต่ละกลุ่มเสร็จเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ขั้นตอนมาจึงเป็นการให้กลุ่มเยาวชนได้ส่งตัวแทนแต่ละกลุ่มมา นำเสนอหน้าชั้น เพื่อแลกเปลี่ยนกับกลุ่มอื่นๆ กิจกรรมในช่วงนี้ผู้เขียนได้เชิญ “แม่อุ้ยผั่น” และ “ป้าจวน” ซึ่งอยู่ร่วมกิจกรรมมาก่อนหน้านี้แล้วอยู่ร่วมเป็นผู้ให้ข้อเสนอแนะกับการนำเสนอของ เยาวชนด้วย บรรยากาศในการนำเสนอเป็นไปอย่างสนุกสนาน มีการหยอกล้อกันของกลุ่ม เยาวชนในระหว่างที่เพื่อนแต่ละกลุ่มนำเสนอ กลุ่ม 2 เริ่มนำเสนอก่อน “ออย” ตัวแทนของกลุ่มสอง นำเสนอด้วยการอธิบายแผนภาพของกลุ่มตัวเองเป็น “กำเมือง” ซึ่งก่อนที่จะเริ่มนำเสนอ “ออย” ถามคนในห้องว่าจะให้นำเสนอด้วยภาษาอะไร “ป้าจวน” จึงบอกให้อุ้ยผั่น แต่ “ออย” ก็ตอบไปว่า “ไม่รู้” และได้แนะนำเสนอเป็นภาษาเมือง

ต่อมาเป็นการนำเสนอของกลุ่มที่ 1 “ฝ่าย” เป็นตัวแทนกลุ่มก่อนเริ่มต้นนำเสนอ “ฝ่าย” ก็ถามผู้ฟังในห้องเช่นกันว่าจะใช้ภาษาอะไรดี แต่แล้ว “ฝ่าย” ก็เริ่มต้นนำเสนอด้วยภาษาไทย แต่สักพักแล้วก็เปลี่ยนไปใช้กำเมือง ก่อนที่จะส่งต่อให้สมาชิกคนอื่นนำเสนอต่อ จนถึงในช่วงอ่านคำขวัญของชุมชนประตูป้าสมาชิกของกลุ่มที่ 1 ทั้งกลุ่มต่างอ่านคำขวัญของชุมชนด้วยสำเนียงยอ ซึ่งเรียกเสียงหัวเราะจากเพื่อนๆ ที่นั่งฟังอยู่อย่างสนุกสนาน จากนั้นเป็นการนำเสนอของกลุ่มที่ 3 “กวาง” เป็นตัวแทนเริ่มต้นการนำเสนอด้วยการ “อุ้ยกำยง” ซึ่งทำให้เพื่อนหลายคนในห้องหัวเราะ กับสำเนียงภาษาของที่แปร่งๆ ของกวาง

ประเด็นของการเลือกใช้ภาษาในการนำเสนอของกลุ่มเยาวชนนี้ ผู้เขียนมีความเห็นว่า กลุ่มเยาวชนยังขาดความมั่นใจที่จะใช้ภาษาของในการสื่อสาร ดังจะเห็นได้จากการที่กลุ่มเยาวชน แต่ละกลุ่มจะถามทุกครั้งว่าจะให้นำเสนอด้วยภาษาอะไร แต่การขาดความมั่นใจในกรณีนี้มีใช่เป็น การขาดความมั่นใจที่เกิดจากความอับอายไม่กล้าเปิดเผยตัวตนว่าเป็นคนยอ หากแต่กลุ่มเยาวชนให้ เหตุผลกับผู้เขียนว่า ที่ไม่ค่อยภาษาของเพราะพวกเขาอุ้ยผั่นไม่ได้ ซึ่งถ้าอุ้ยผั่นแล้วสำเนียงยอ มัน จะเพี้ยนและดูตลกเลยไม่อยากอุ้ยกำยง อย่างไรก็ตามประเด็นนี้ก็แสดงให้เห็นว่ากลุ่มเยาวชนใน ชุมชนในชุมชนประตูป้ามีสำนึกกับรู้ว่าชุมชนตนเองเป็นชุมชนคนยอ ที่มีภาษาของเป็นเอกลักษณ์ ทางวัฒนธรรมของชุมชนตนเอง

การเลือกใช้ภาษาของกลุ่มเยาวชนในการนำเสนอผลงาน จึงแสดงให้เห็นถึงสภาวะของ การลื่นไหลของอัตลักษณ์ “ความเป็นยอ” ของกลุ่มเยาวชนประตูป้า ที่บางสถานการณ์ต้องถูก นิยามว่าเป็นคนยอเมื่ออยู่ในชุมชน บางครั้งก็ต้องเป็นคนเหนือหรือคนเมือง เมื่อต้องเป็นตัวแทน ระดับภาคไปทำกิจกรรมต่างๆ ในระดับประเทศ ขณะเดียวกันการอยู่ในวัยเรียนของกลุ่มเยาวชน ประตูป้า ทำให้ต้องอยู่ภายใต้อุดมการณ์ของรัฐไทย ที่ทำให้พวกเขามีสถานภาพเป็นคนไทยคน

หนึ่ง การเลือกที่จะนิยามตัวตนของตนเองของกลุ่มเยาวชนจึงเลื่อนไหลและเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ที่อยู่เฉพาะหน้า

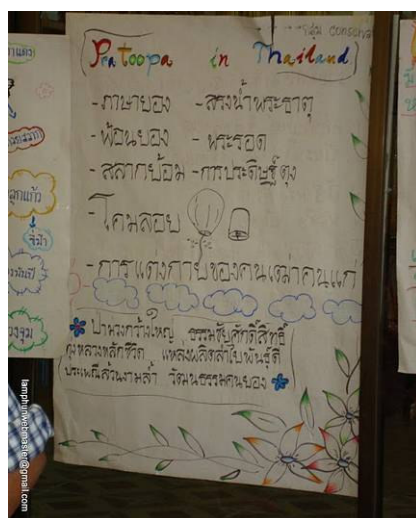
กิจกรรมเชิงทดลองเพื่อศึกษาการรับรู้ของกลุ่มเยาวชนที่กล่าวมาข้างต้น ผู้เขียนเห็นว่าการรับรู้ของกลุ่มเยาวชนประตูปาเป็นกระบวนการที่มีต่อรองกับชุดความหมาย “ความเป็นยอง” ที่หลากหลายทั้งชุดความหมายที่ดำรงอยู่ในชุมชนประตูปา และชุดความหมายที่กลุ่มเยาวชนได้รับรู้มาจากการประสบการณ์การศึกษาของกลุ่มเยาวชนประตูปาบางคนที่ได้รับจากการศึกษาภายนอกชุมชน ทำให้ “ความเป็นยอง” ที่กลุ่มเยาวชนรับรู้มีลักษณะของการผสมผสานกับความหมายชุดต่างๆ ที่ดำรงอยู่ในสังคมท้องถิ่นล้านนา ลักษณะเช่นนี้แสดงให้เห็นว่าอัตลักษณ์ “ความเป็นยอง” เป็นสิ่งที่ถูกประกอบสร้างขึ้น และยังอยู่ในระหว่างกระบวนการประกอบสร้างที่พร้อมจะเปิดโอกาสให้ผู้คนกลุ่มต่างๆ สังคมท้องถิ่นล้านนา โดยเฉพาะกลุ่มเยาวชนได้เข้ามามีส่วน “ร่วมสร้าง” ชุดความหมายของ “ความเป็นยอง” ที่ยังคงเลื่อนไหลไม่หยุดนิ่งและปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์

“ความเป็นยอง” ในการรับรู้ของกลุ่มเยาวชนประตูปา

จากกิจกรรมการศึกษาเชิงทดลองดังกล่าวข้างต้น ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ออกแบบมาเพื่อศึกษาการรับรู้ความเป็นยองของกลุ่มเยาวชนประตูปา แม้ผู้เขียนจะตั้งโจทย์ให้กลุ่มเยาวชนวิเคราะห์ชุมชนประตูปาด้วยโจทย์ที่ว่า “ประตูปาของหนู” ซึ่งเป็นโจทย์กว้างๆ เพื่อให้กลุ่มเยาวชนได้ร่วมกันวิเคราะห์ความเป็นชุมชนประตูปา โดยไม่ชี้นำให้กลุ่มเยาวชนจะต้องวิเคราะห์ถึงความหมายของ “ความเป็นยอง” ที่เคลื่อนไหวอยู่ในชุมชนประตูปา แต่จากการวิเคราะห์ชุมชนของกลุ่มเยาวชนแสดงให้เห็นว่ากลุ่มเยาวชนรับรู้ว่าการประตูปาเป็นชุมชนของคนยองที่สืบเชื้อสายมาจากชาวยองที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในชุมชนประตูปา เมื่อ 200 ปีที่แล้ว

ผลการวิเคราะห์ชุมชนประตูปาของกลุ่มเยาวชน ที่นำเสนอผ่านแผนภาพ mind map ของแต่ละกลุ่ม แสดงให้เห็นว่ากลุ่มเยาวชนเชื่อมโยงให้เห็นว่าชุมชนประตูปามีความสัมพันธ์กับความหมายของ ด้วยการสร้างชุดคำอธิบายว่า “ความเป็นยอง” เป็นเอกลักษณ์หรือจุดเด่นของชุมชนประตูปา เช่น การอธิบายของเยาวชนกลุ่มสองว่า “ฟ่อนยองเป็นวัฒนธรรมของชาวยองมีจุดเด่นมาที่สุด” ซึ่งสัมพันธ์การให้คำอธิบายของเยาวชนกลุ่มที่ 3 ที่อธิบายว่า “ฟ่อนยองเป็นการแสดงของชาวบ้านประตูปา และภาษาของเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนประตูปา” เป็นต้น ดังจะเห็นได้จากแผนภาพการวิเคราะห์ชุมชนประตูปาดังต่อไปนี้

ภาพที่ 5.3 แผนภาพการวิเคราะห์ชุมชนประเพณีของเยาวชนกลุ่มที่ 1

ภาพที่ 5.4 แผนภาพการวิเคราะห์ชุมชนประเพณีของเยาวชนกลุ่มที่ 2

ภาพที่ 5.5 แผนภาพการวิเคราะห์ชุมชนประเพณีของเยาวชนกลุ่มที่ 3

การวิเคราะห์ชุมชนของกลุ่มเยาวชนประตูปา ที่แสดงให้เห็นว่ากลุ่มเยาวชนรับรู้ถึงเอกลักษณ์ของชุมชนประตูปา ที่เชื่อมโยงถึงความสัมพันธ์กับ “ความเป็นยอง” โดยเยาวชนรับรู้ว่าการรับรู้ว่าเป็นชุมชนของคนยอง และมีภาษายองเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน อย่างไรก็ตามหากพิจารณาการรับรู้ของกลุ่มเยาวชนชุมชนประตูปา จะพบว่าการรับรู้ของกลุ่มเยาวชนสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ส่วนดังนี้คือ

ส่วนแรก เป็นการรับรู้ในมิติของประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชน ที่มีความสัมพันธ์กับกรอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชาวยองในชุมชน การรับรู้ในส่วนนี้เห็นได้จากกลุ่มเยาวชนทั้งสามกลุ่มกล่าวถึง “ปาม่วงจุม” ซึ่งเป็นชื่อเดิมของหมู่บ้านที่มีประวัติสืบเนื่องมาจากกลุ่มคนยองที่อพยพมาจากเมืองยอง และนำเอาผลไม้ม่วงที่ติดตัวมาด้วยจากเมืองยองมาปลูกไว้ในชุมชนทำให้ชุมชนประตูปาในอดีตมีต้นมะม่วงอยู่เป็นจำนวนมาก จนเป็นที่มาของชื่อ “บ้านปาม่วงจุม”

การรับรู้ความหมายของ “ความเป็นยอง” ในประเด็นนี้มีความน่าสนใจว่า กลุ่มเยาวชนได้ข้อมูลส่วนใหญ่มาจากการสอบถามจาก “แม่อยู่ผ้น” ที่เข้าร่วมกิจกรรมในระหว่างที่กลุ่มเยาวชนกำลังช่วยการวิเคราะห์ชุมชนประตูปา แต่ก็เป็นความรู้ชุดเดียวกับชุดความรู้ที่ทำงานวิจัยของ *โครงการวิจัยท้องถิ่น* ที่ถูกผลิตซ้ำเป็นหลักสูตรท้องถิ่นที่ใช้จัดการเรียนการสอนในโรงเรียนวัดประตูปา ซึ่งกลุ่มเยาวชนที่เข้าร่วมกิจกรรมส่วนใหญ่เคยเรียนในหลักสูตรท้องถิ่นดังกล่าวแล้ว แสดงให้เห็นว่ากลุ่มเยาวชนได้เลือกเอาความรู้ชุดนี้มาสร้างความชัดเจนจากข้อมูลเรื่องเล่าของ “แม่อยู่ผ้น” และนำเสนอไว้ใน mind map ของแต่ละกลุ่มเพื่อบอกเล่าถึงที่มาของผู้คนในชุมชนประตูปาที่สืบเชื้อสายมาจากเมืองยอง

อย่างไรก็ดีดังที่กล่าวมาแล้วก่อนหน้านี้ว่า ในกรณีของกลุ่มที่ 1 ที่สมาชิกของกลุ่มบางคนรับรู้มาว่ากลุ่มคนยองมาจากสิบสองปันนา แต่เมื่อต้องมาต่อรองกับการรับรู้ของสมาชิกในกลุ่มคนอื่นๆ ที่รับรู้มาว่าคนยองมาจากเมืองยอง การนำเสนอของกลุ่มที่ 1 นี้จึงไม่นำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับความเป็นมาของคนยองประตูปาไว้ใน mind map ของกลุ่มตนเอง ขณะที่กลุ่มที่สามแม้จะไม่มีระบุไว้ใน mind map ของกลุ่มตนเอง ว่าคนยองมาจากไหน แต่ในการนำเสนอตัวแทนของกลุ่มสามก็อธิบายถึงที่มาของคนยองประตูปาได้อย่างน่าสนใจ แสดงให้เห็นว่ากลุ่มเยาวชนประตูปารับรู้ “ความเป็นประตูปา” ที่สัมพันธ์กับ “ความเป็นยอง”

ส่วนที่สอง เป็นการรับรู้ความหมายของ “ความเป็นยอง” ในมิติของประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น การรับรู้ในส่วนนี้แสดงให้เห็นว่ากลุ่มเยาวชนให้ความสำคัญกับประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นในฐานะที่เป็นเอกลักษณ์ที่แสดงถึงความเป็นตัวตนของชุมชน การรับรู้ของกลุ่ม

เยาวชนในประเด็นนี้ ผู้เขียนเห็นว่าเป็นการรับรู้ที่เกิดจากประสบการณ์และความทรงจำของกลุ่มเยาวชน ที่มีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมด้านวัฒนธรรมประเพณีในชุมชน ดังจะเห็นได้จากการอธิบายความหมายของวัฒนธรรมประเพณีต่างๆ ของกลุ่มเยาวชน จะเป็นการอธิบายจากประสบการณ์ที่ได้รับรู้มาจากการเข้าร่วมกิจกรรม เช่น กรณีตัวอย่างการอธิบายถึงต้นสลาที่ย่อมของกลุ่มเยาวชนที่กล่าวถึงแล้วก่อนหน้านี้

นอกจากนี้ผู้เขียนยังตั้งข้อสังเกตว่า ในการรับรู้ความหมาย “ความเป็นยอง” ของกลุ่มเยาวชนประจวบฯ ด้านหนึ่งเป็นการรับรู้ที่ “ความเป็นยอง” ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของความเป็นล้านนา และขณะเดียวกันก็เป็นส่วนหนึ่ง “ความเป็นไทย” ด้วย ดังจะเห็นได้จากคำอธิบายเรื่องข้อแตกต่างของคนตรีพื้นเมืองกับคนตรีไทยที่กลุ่มเยาวชนอธิบายกับผู้เขียนว่า คนตรีพื้นเมืองก็เป็นส่วนหนึ่งของคนตรีไทย และคนยองเองก็ใช้คนตรีพื้นเมืองแบบคนเมือง ในการแสดงทางศิลปวัฒนธรรมต่างๆ ของคนยอง เช่น อย่างฟ้อนยองเองก็เป็นคนตรีพื้นเมือง คนตรีพื้นเมืองกับคนตรียองก็ใช้ด้วยกันได้ เพราะคนยองก็เป็นคนเหนือเหมือนกันกับคนเมือง ประเด็นนี้มีความน่าสนใจในแง่ที่ว่า การที่กลุ่มเยาวชนถูกปลูกฝังอุดมการณ์จากรัฐไทย การรับรู้ของกลุ่มเยาวชนจึงให้ความหมายกับ “ความเป็นยอง” ว่าเป็นสิ่งเดียวกับ “ความเป็นท้องถิ่นล้านนา” ที่เป็นส่วนหนึ่งของ “ความเป็นไทย”

การศึกษาการรับรู้ความหมาย “ความเป็นยอง” ของกลุ่มเยาวชนชุมชนวัดประจวบฯ ด้วยวิธีการศึกษาเชิงทดลอง ผู้เขียนได้ข้อค้นพบว่า การรับรู้ความหมายของกลุ่มเยาวชนมีความสัมพันธ์กับประสบการณ์และความทรงจำที่เคยได้รับมาก่อนหน้านี้ กล่าวคือ กลุ่มเยาวชนจะรับรู้ความเป็นยองจากทั้งประสบการณ์ที่ได้จากการศึกษา การบอกเล่า และการมีประสบการณ์ร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน การรับรู้ของกลุ่มเยาวชนจึงเป็นทั้งการรับรู้ผ่านพื้นที่การสื่อสาร เช่น เนื้อหาประวัติความเป็นมาของชุมชน ที่ส่วนหนึ่งเป็นการรับรู้จากหลักสูตรท้องถิ่นของชุมชน และการรับรู้จากประสบการณ์ตรงจากการเข้าร่วมกิจกรรมทางวัฒนธรรมของชุมชน

ต่อประเด็นดังกล่าวข้างต้นผู้เขียนเห็นว่ากระบวนการประกอบสร้างอัตลักษณ์ “ความเป็นยอง” ให้กับชุมชนประจวบฯ ของกลุ่มสังคมกลุ่มต่างๆ ผ่านกิจกรรมรื้อฟื้นวัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชนประจวบฯ ที่ขับเคลื่อนอยู่ในชุมชนประจวบฯ มีผลอย่างยิ่งต่อการสร้างการรับรู้และความเข้าใจในกลุ่มเยาวชน ในแง่นี้จึงจะเห็นได้ว่ากลุ่มเยาวชนมีการรับรู้ความหมายของ “ความเป็นยอง” ที่สอดคล้องกับการให้ความหมายของกลุ่มต่างๆ ที่เคลื่อนไหวอยู่ในกระบวนการประกอบสร้างอัตลักษณ์ “ความเป็นยอง” ของชุมชนประจวบฯ ทั้งความหมายในแง่ของความหมายที่รับมาจากโครงการวิจัยท้องถิ่น และความหมายในมิติของวัฒนธรรมประเพณี และ

ภูมิปัญญาของชุมชนจากกลุ่มอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีชุมชนวัดประดู่ป่า แต่ก็เป็นการรับรู้ที่มีกระบวนการตรงกับชุดความหมายและประสบการณ์ที่กลุ่มเยาวชนได้มาจากภายนอกด้วยเช่นกัน

(2)

คบเด็กสร้างหนังสือสารคดีชุมชน:

การฝึกอบรมและทดลองผลิตสารคดีชุมชนของเยาวชนชุมชนประดู่ป่า

กิจกรรมการฝึกอบรมกลุ่มเยาวชนประดู่ป่าให้เป็นผู้ผลิตสารคดีชุมชน เป็นกระบวนการศึกษาเชิงทดลอง ด้วยการเปลี่ยนบทบาทของกลุ่มเยาวชนจากเดิมที่เคยเป็นเพียงผู้รับสาร “ความเป็นยอง” จากการประกอบสร้างของกลุ่มสังคมกลุ่มต่างๆ ผ่านพื้นที่ทางการสื่อสารรูปแบบต่างๆ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่กลุ่มเยาวชนไม่เคยโอกาสได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการประกอบสร้างอัตลักษณ์ “ความเป็นยอง” หากแต่กิจกรรมศึกษาเชิงทดลองในครั้งนี้เป็นกิจกรรมที่สร้าง “พื้นที่ใหม่” ให้กลุ่มเยาวชนได้เข้ามามีบทบาทเป็นผู้ส่งสารที่มีอำนาจในการประกอบสร้าง “ความเป็นยอง” เพื่อศึกษาว่าความเป็นยองที่ถูกประกอบสร้างโดยกลุ่มเยาวชนนั้นมีลักษณะอย่างไร

อย่างไรก็ดีในกิจกรรมการฝึกอบรมผลิตสารคดีผู้เขียนและคณะทำงาน¹ ซึ่งมีประสบการณ์ทำสารคดีชุมชนและเคยจัดกิจกรรมฝึกอบรมเยาวชนให้ผลิตสารคดีมาก่อนแล้ว ได้ร่วมกันออกแบบเนื้อหาและกระบวนการฝึกอบรม โดยแบ่งกิจกรรมออกเป็น 3 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนแรก เป็นการฝึกอบรมให้ความรู้เชิงเทคนิคเกี่ยวกับขั้นตอนและกระบวนการผลิตสารคดีชุมชน ขั้นตอนที่สอง เป็นขั้นของการลงมือปฏิบัติ โดยการกลุ่มเยาวชนทดลองผลิตสารคดีตามกระบวนการผลิตสารคดีที่ได้ความรู้มาจากขั้นตอนแรก และขั้นตอนสุดท้าย เป็นขั้นตอนของการนำเสนอผลงานการผลิตสารคดีชุมชนของกลุ่มเยาวชน ให้คนในชุมชนได้รับชมเพื่อให้ข้อเสนอแนะและร่วมวิพากษ์วิจารณ์ผลงานของกลุ่มเยาวชน

สำหรับการนำเสนอเนื้อหาในส่วนนี้ ผู้เขียนจะได้นำเสนอถึงกระบวนการทั้งในแง่ของเทคนิคและวิธีการผลิตสารคดีชุมชนของกลุ่มเยาวชนอย่างละเอียด เพื่อเป็นประโยชน์ในการวิเคราะห์ถึงกระบวนการประกอบสร้าง “ความเป็นยอง” ผ่านสื่อสารคดีของกลุ่มเยาวชน โดยแต่ละขั้นตอนมีรายละเอียดดังนี้

¹ คณะทำงานในการฝึกอบรมผลิตสารคดีชุมชน ประกอบด้วยผู้เขียน และคณะอีก 1 คน คือ พระมหาเอนก จันทุโขโต สำเร็จการศึกษาสาขาวิทยุและโทรทัศน์ ซึ่งมีประสบการณ์นำเด็กและเยาวชนในชุมชนของท่านผลิตสารคดีชุมชนมาก่อนแล้ว รวมทั้งมีความรู้เกี่ยวกับการใช้โปรแกรมตัดต่อวิดีโอเป็นอย่างดี ที่สำคัญตัวท่านเองมีประสบการณ์เป็นพระวิทยากรที่จัดกิจกรรมฝึกอบรมเยาวชนในพื้นที่จังหวัดลำพูนอย่างต่อเนื่อง

ขั้นตอนที่ 1: การฝึกอบรมให้ความรู้เชิงเทคนิคการผลิตสารคดี

เนื่องจากกลุ่มเยาวชนประตูป่าไม่เคยมีประสบการณ์ผลิตสารคดีชุมชนมาก่อน เมื่อจะต้องผลิตบทบาทมาผู้ผลิตสารคดี ผู้เขียนจึงต้องจัดกิจกรรมฝึกอบรมเยาวชนประตูป่าให้มีความรู้เกี่ยวกับกระบวนการผลิตสารคดี ก่อนที่จะนำเอาความรู้ที่ได้รับไปลงมือผลิตสารคดีชุมชน กิจกรรมในส่วนของการฝึกอบรมให้ความรู้เชิงเทคนิคในการผลิตสารคดีเป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นระหว่างวันที่ 24-25 มีนาคม พ.ศ. 2553 โดยออกแบบเนื้อหาความรู้และกระบวนการฝึกอบรมที่สอดคล้องกับประสบการณ์และความต้องการความต้องการของกลุ่มเยาวชนประตูป่า โดยแบ่งเนื้อหาความรู้ในการฝึกอบรมออกเป็น 4 ส่วนดังนี้

ความหมายของ “สารคดีชุมชน”

เนื้อหาในส่วนแรกที่ผู้เขียนและคณะ ให้ความรู้กับกลุ่มเยาวชนประตูป่า คือ ความรู้เกี่ยวกับสารคดีชุมชน โดยเป็นการทำความเข้าใจกับกลุ่มเยาวชนถึงความหมายของสารคดีชุมชน และกระบวนการผลิตสารคดีชุมชน โดยทำความเข้าใจกับกลุ่มเยาวชนว่า “สารคดีชุมชน” คือ เรื่องเล่าของชุมชนที่เล่าเรื่องผ่านสื่อวิดีโอ ทั้งนี้วิธีการทำความเข้าใจกับกลุ่มเยาวชนผู้เขียนและคณะใช้การบรรยายเพื่ออธิบายถึงความหมายของสารคดี ด้วยการเปรียบเทียบกับภาพยนตร์หรือ “หนัง”

อย่างไรก็ดีการเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่าง “หนัง” กับ “สารคดี” ผู้เขียนได้ใช้วิธีฉายภาพตัวอย่างของ “หนัง” และ “สารคดี” ให้กลุ่มเยาวชนได้ชม และร่วมวิพากษ์วิจารณ์ถึงข้อแตกต่างของสื่อทั้งสองประเภท ซึ่งพบว่ากลุ่มเยาวชนมีความเข้าใจตรงกัน และสอดคล้องกับสิ่งที่ผู้เขียนต้องการจะทำความเข้าใจกับกลุ่มเยาวชนว่า “หนัง” คือ เรื่องแต่งที่นำมาเล่าผ่านจอภาพยนตร์ ซึ่งอาจเป็นเรื่องราวที่สร้างขึ้นจากจินตนาการ ส่วน “สารคดี” คือ การนำเสนอเรื่องราวที่อ้างอิงอยู่กับปรากฏการณ์ทางสังคมที่ปรากฏอยู่จริง ดังนั้นการทำสารคดีชุมชน คือ การนำเสนอเรื่องราวที่ปรากฏอยู่จริงในชุมชนผ่านสื่อสารคดี

ทั้งนี้การที่ผู้เขียนต้องทำความเข้าใจถึงความแตกต่างระหว่างสื่อ “หนัง” กับ “สารคดี” ก็ด้วยเหตุผลสองประการ คือ ประการแรก เป็นเหตุผลที่เกิดจากความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนของกลุ่มเยาวชนที่คิดว่าการฝึกอบรมครั้งนี้เป็นการฝึกอบรมเพื่อทำ “หนังสั้น” ดังนั้นผู้เขียนจึงต้องทำความเข้าใจกับกลุ่มเยาวชนใหม่ว่าการฝึกอบรมของผู้เขียนเป็นการฝึกอบรมการทำสารคดีชุมชน ด้วยวิธีการอธิบายให้กลุ่มเยาวชน ได้เห็นถึงความแตกต่างระหว่าง “หนังสั้น” กับ “สารคดี” ประการที่สอง เป็นเหตุผลของผู้เขียนเองที่ต้องการให้กลุ่มเยาวชนมีความเข้าใจในความหมายของ

“สื่อสารคดี” ในฐานะที่เป็นเรื่องเล่าของชุมชน เพื่อให้กลุ่มเยาวชนมีความเข้าใจพื้นฐานไปสู่การผลิตสารคดี ที่จะเป็นการนำเสนอเรื่องเล่าภายในชุมชนประจวบของเยาวชน

สำหรับประเด็นที่ผู้เขียนเลือกใช้วิธีการศึกษาเชิงทดลองด้วยการให้กลุ่มเยาวชนผลิตสารคดีชุมชน ซึ่งมีความใกล้เคียงกับสื่อภาพยนตร์หรือหนังสือโปสเตอร์ที่เป็นสื่อที่เล่าเรื่องด้วยภาพและเสียงที่สามารถวิเคราะห์ให้เห็นถึงกระบวนการประกอบสร้าง “ความเป็นยอง” ของกลุ่มเยาวชนได้ทั้งสองกรณี แต่การที่ผู้เขียนเลือกใช้การผลิตสื่อสารคดีก็ด้วยเหตุผลที่ว่า ผู้เขียนต้องการศึกษาว่าในกระบวนการประกอบสร้าง “ความเป็นยอง” ของกลุ่มเยาวชนประจวบ ซึ่งอยู่ท่ามกลางกระแสการรื้อฟื้นการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชน ที่กลุ่มสังคมกลุ่มต่างๆ ในชุมชนประจวบต่างเข้ามาร่วมกันสร้างความหมาย “ความเป็นยอง” ในด้านต่างๆ กลุ่มเยาวชนจะมีวิธีการเลือกอ้างอิงกับชุดความรู้จากกลุ่มสังคมกลุ่มต่างๆ นั้นอย่างไร

กระบวนการผลิตสารคดีจึงเป็นกระบวนการที่จะทำให้เห็นถึงวิธีการเลือกชุดความรู้ของกลุ่มเยาวชน เพราะในกระบวนการผลิตสารคดีจะต้องขึ้นตอนของการหาข้อมูล เพื่อนำมาเขียนบทสารคดี ในขั้นตอนนี้มีความสำคัญที่ในแง่ที่จะทำให้เห็นกระบวนการเลือกและการเข้าไปมีปฏิสัมพันธ์กับชุดความรู้ชุดต่างๆ ที่อยู่ในชุมชนประจวบของกลุ่มเยาวชน ผ่านรูปแบบกิจกรรมการเข้าไปสัมภาษณ์หรือสอบถามข้อมูลจากคนในชุมชน ที่จะได้รู้ว่ากลุ่มเยาวชนเลือกที่จะเข้าไปสอบถามข้อมูลจากคนกลุ่มใดในชุมชนประจวบ ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการวิเคราะห์ถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจในกระบวนการประกอบสร้าง “ความเป็นยอง”

การทำความเข้าใจถึงความแตกต่างระหว่าง “หนัง” กับ “สารคดี” นอกจากผู้เขียนจะให้วิธีการบรรยายแล้ว ผู้เขียนยังฉายตัวอย่างสารคดีชุมชนที่ผลิตโดยกลุ่มเยาวชนชุมชนอื่นให้กลุ่มเยาวชนประจวบได้ดูเป็นตัวอย่างอีกด้วย โดยตัวอย่างสารคดีชุมชนที่นำมาฉายเป็นตัวอย่างให้กลุ่มเยาวชนชุมชนประจวบ เป็นผลงานการผลิตสารคดีชุมชนของกลุ่มเยาวชนวัดหนองหล่ม ต.ศรีบัวบาน อ.เมือง จ.ลำพูน ซึ่งเป็นสารคดีที่นำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับประเพณีรดน้ำดำหัวผู้สูงอายุในเทศกาลสงกรานต์ของชุมชนหนองหล่ม และเนื่องจากชุมชนหนองหล่มก็เป็นชุมชนคนยองอีกชุมชนหนึ่งในจังหวัดลำพูน ดังนั้นในสารคดีดังกล่าวเยาวชนที่เป็นผู้ดำเนินรายการในสารคดีจึงใช้ภาษาของการนำเสนอ

ในประเด็นนี้อาจทำให้ผู้ตั้งข้อสังเกตกับกระบวนการฝึกอบรมของผู้เขียนว่าเป็นการขึ้นรูปแบบการนำเสนอของกลุ่มเยาวชน แต่การนำเสนอตัวอย่างของกลุ่มเยาวชนหนองหล่มซึ่งเป็นชุมชนคนยองในจังหวัดลำพูนมาฉายเป็นตัวอย่างให้กลุ่มเยาวชนประจวบได้ชม ผู้เขียนมีจุดประสงค์เพียงเพื่อสร้างแรงบันดาลใจในการทำสารคดี โดยพยายามสร้างแรงกระตุ้นให้เห็นว่า

กลุ่มเยาวชนในชุมชนคนยองที่อยู่ในจังหวัดลำพูนเหมือนกัน ยังสามารถที่จะผลิตสารคดีชุมชนเองได้ กลุ่มเยาวชนประตูปากีน่าจะสามารถที่จะสร้างสารคดีชุมชนของตนเองได้เช่นกัน ทั้งนี้ในระหว่างการฉายสารคดีตัวอย่าง ผู้เขียนเองก็ไม่ได้แสดงความคิดเห็นในเชิงชี้แนะต่อรูปแบบการนำเสนอสารคดีตัวอย่าง ขณะเดียวกันก็ไม่ได้ฉายสารคดีตัวอย่างทั้งหมดเพียงแต่นำเสนอแต่เพียงบางส่วนเท่านั้น ที่สำคัญคือในขั้นตอนของการให้ความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับ “สารคดีชุมชน” เป็นเพียงการบรรยายในช่วงสั้นๆ ของกระบวนการฝึกอบรมทั้งหมด และในกระบวนการฝึกอบรมทั้งกระบวนการนั้น ผู้เขียนและคณะก็ให้ความสำคัญกับการให้ความรู้เชิงเทคนิคในการผลิตสารคดีมากกว่า เนื่องจากกลุ่มเยาวชนชุมชนประตูปากีน่าเป็นกลุ่มเยาวชนที่ยังไม่มีประสบการณ์ในการผลิตสารคดีมาก่อน

เทคนิคการใช้กล้องวิดีโอและการถ่ายภาพเพื่อสื่อความหมาย

การให้ความรู้ในส่วนนี้ถือเป็นส่วนสำคัญอีกส่วนหนึ่งของกิจกรรมการฝึกอบรม เพราะเป็นการให้ความรู้เชิงเทคนิคที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในกระบวนการผลิตสารคดีชุมชน โดยผู้เขียนผู้เขียนได้แบ่งกิจกรรมการให้ความรู้ในส่วนนี้แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ การให้ความรู้ในส่วนของทฤษฎีการถ่ายภาพวิดีโอเพื่อสื่อความหมาย และส่วนของการฝึกปฏิบัติที่ให้กลุ่มเยาวชนได้ลองฝึกใช้กล้องวิดีโอเพื่อลองถ่ายภาพเพื่อสื่อความหมายตามทฤษฎีที่ได้เรียนรู้มาก่อนหน้านี้

ในส่วนของทฤษฎีการถ่ายภาพเพื่อสื่อความหมาย ผู้เขียนและคณะได้ให้ความรู้กับกลุ่มเยาวชน ด้วยวิธีการบรรยายเรื่องเกี่ยวกับ “มุมกล้อง” ในการถ่ายทำสารคดี พร้อมยกตัวอย่างมุมกล้องต่างๆ และอธิบายว่ามุมกล้องแต่ละมุมนั้น สื่อความหมายอย่างไร การบรรยายในส่วนนี้ผู้เขียนได้จัดทำเป็นเอกสารประกอบการบรรยายที่ภายในเอกสารจะมีทั้งภาพตัวอย่างมุมกล้องและคำอธิบายความถึงความหมายของมุมกล้องต่างๆ นอกจากนี้ในระหว่างการบรรยายผู้เขียนและคณะ ยังได้ฉายภาพตัวอย่างมุมกล้องให้กลุ่มเยาวชนได้ชมและร่วมวิพากษ์วิจารณ์ความรู้สึกที่มีต่อมุมกล้องต่าง ๆ ในสารคดีด้วย

การให้ความรู้ในเชิงทฤษฎีเกี่ยวกับการสื่อความหมายของมุมกล้องต่างๆ พบว่ากลุ่มเยาวชนมีความเข้าใจในความหมายของมุมกล้องแต่ละมุม ดังเห็นได้จากการวิพากษ์วิจารณ์ตัวอย่างมุมกล้องที่ผู้เขียนและคณะได้นำมาฉายเป็นตัวอย่าง ได้ตรงตามกับความหมายที่นำเสนอผ่านมุมกล้องต่างๆ แต่อย่างไรก็ดีการเข้าใจความหมายของมุมกล้องนั้นเป็นแต่เพียงการเข้าใจความหมายในเชิงทฤษฎี ในการฝึกอบรมให้ความรู้เชิงเทคนิคเกี่ยวกับการใช้กล้องวิดีโอ จึงมีกิจกรรมอีกส่วนหนึ่งที่ให้กลุ่มเยาวชนได้ลองฝึกปฏิบัติถ่ายภาพตามมุมกล้องต่างๆ เพื่อเป็นการสร้างความเข้าใจในความหมายของมุมกล้องต่างๆ มากขึ้น

ภาพที่ 5.6 บรรยายการอบรมทฤษฎีการถ่ายภาพเพื่อสื่อความหมาย

ในกิจกรรมนี้ผู้เขียนและคณะได้ลองตั้งโจทย์ให้เยาวชนถ่ายภาพที่สื่อความหมายตามโจทย์ที่ผู้เขียนตั้ง เช่น การถ่ายภาพที่แสดงถึงความยิ่งใหญ่ของต้นตาลหน้าวัดประดู่ป่า กลุ่มเยาวชนก็ใช้มุมกล้องในลักษณะมุมเงยซึ่งเป็นมุมที่สื่อความหมายถึงความยิ่งใหญ่ของสิ่งที่ถ่าย ขณะที่เมื่อผู้เขียนลองกำหนดให้เยาวชนลองถ่ายภาพที่สื่อความหมายถึงความต่ำต้อย กลุ่มเยาวชนก็จับเพื่อนคนหนึ่งนั่งลงและถ่ายภาพในมุมก้ม แสดงให้เห็นว่ากลุ่มเยาวชนเข้าใจความหมายของมุมกล้องต่างๆ ตามทฤษฎีที่ได้เรียนรู้อย่างดี

ภาพที่ 5.7 บรรยายการอบรมเทคนิคการใช้กล้องวิดีโอ

การเขียนบทสารคดี

การให้ความรู้ในส่วนนี้แก่กลุ่มเยาวชน เป็นการให้ความรู้ที่มีเป้าหมายเพื่อให้กลุ่มเยาวชนได้เห็นถึงความสำคัญของการกระบวนการผลิตสารคดี ที่จะต้องมีการวางแผนก่อนการถ่ายทำ ดังนั้นในการให้ความรู้ในส่วนนี้ จึงไม่ได้เป็นการให้ความรู้ถึงวิธีการเขียนบท ในแบบที่นักเขียนบทมืออาชีพ เช่น การที่จะต้องใส่รายละเอียดของมุมกล้อง บทบรรยาย หรือดนตรีประกอบไว้ในบท แต่ในกรณีนี้เป็นการให้ความรู้เกี่ยวกับการเขียนบทในลักษณะของการวางแผนการถ่ายทำ เพื่อให้กลุ่มเยาวชนได้วางแผนการถ่ายทำสารคดีก่อนที่จะลงมือถ่ายทำ

การฝึกอบรมในหัวข้อนี้ผู้เขียนจึงให้ความรู้เกี่ยวกับเทคนิคในการหาข้อมูล เพื่อนำมาเขียนเป็นบทสารคดี เช่น การวิธีการตั้งคำถามเพื่อให้ถามแหล่งข้อมูล และการนำข้อมูลมาเรียบเรียงเพื่อจัดลำดับเนื้อหาการนำเสนอว่าจะนำเสนออย่างไร โดยวัตถุประสงค์หลักเพื่อให้กลุ่มเยาวชนได้รู้จักการลำดับเรื่องราวที่ต้องการนำเสนอ และวางแผนการถ่ายทำ รวมทั้งการติดต่อเพื่อที่จะให้การนำเสนอเรื่องราวในสารคดีของกลุ่มเยาวชนเป็นการนำเสนอที่ร้อยเรียงเป็นเรื่องราวเดียวกัน

การให้ความรู้ในส่วนนี้จึงไม่เน้นการให้ความรู้เกี่ยวกับศัพท์เทคนิคในการเขียนบทของนักเขียนสารคดีมืออาชีพ แต่จะเน้นให้กลุ่มเยาวชนได้เห็นถึงความสำคัญของ “บทสารคดี” ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในกระบวนการผลิตสารคดี เพราะบทสารคดีจะเป็นเสมือนแผนที่ของการทำสารคดีว่าจะต้องทำอะไรบ้างในแต่ละขั้นตอน ผู้เขียนจึงต้องการให้กลุ่มเยาวชนตระหนักถึงความสำคัญของ “บทสารคดี” เพราะโดยทั่วไปกลุ่มเยาวชนจะให้ความสำคัญกับเรื่องของเทคนิค กล่าวคืออยากรู้เรื่องของการใช้กล้องมากกว่าเนื้อหา ทำให้เมื่อถึงขั้นตอนของการถ่ายทำกลุ่มเยาวชนจะไม่รู้ว่าจะต้องถ่ายทำอะไรบ้าง ซึ่งจะเป็นปัญหาอย่างยิ่งในขั้นตอนของการติดต่อที่จะร้อยเรียงออกมาให้เป็นเรื่องราวที่มีความน่าสนใจ การให้ความรู้เกี่ยวกับการเขียนบทจึงเป็นการให้ความรู้ที่ต้องการกลุ่มเยาวชนได้เห็นถึงความสำคัญของส่วนเนื้อหาที่จะอยู่ในสารคดี ซึ่งจะต้องวางแผนการทำงานตั้งแต่การเก็บข้อมูล การถ่ายทำ และการติดต่อ

เทคนิคการใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์เพื่อการติดต่อสารคดี

ในกระบวนการผลิตสารคดีหัวใจสำคัญที่สุดคือขั้นตอนของการติดต่อ ซึ่งเป็นขั้นตอนที่จะต้องนำเอาภาพ เสียงบรรยาย และดนตรีประกอบมาจัดวางให้ออกมาเป็นสารคดีที่จะนำเสนอต่อผู้ชม ในกิจกรรมการฝึกอบรมกลุ่มเยาวชนผู้เขียนและคณะจึงให้ความสำคัญกับการให้ความรู้ในส่วนของการติดต่อ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้ความรู้เกี่ยวกับการใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์

สำหรับการติดต่อ เพื่อให้กลุ่มเยาวชนได้เรียนรู้และทดลองใช้โปรแกรมเพื่อให้เกิดความชำนาญในการติดต่อ

ภาพที่ 5.8 บรรยากาศการฝึกอบรมโปรแกรมคอมพิวเตอร์สำหรับการติดต่อสารคดี

การอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับโปรแกรมติดต่อ ผู้เขียนและคณะได้แบ่งกลุ่มเยาวชนตามจำนวนเครื่องคอมพิวเตอร์ที่มีอยู่ จำนวน 5 เครื่อง เพื่อให้กลุ่มเยาวชนได้มีโอกาสเข้ามาทดลองใช้โปรแกรมติดต่ออย่างทั่วถึง โดยมีผู้เขียนและคณะเป็นผู้ให้คำแนะนำในระหว่างที่กลุ่มเยาวชนได้ทดลองใช้โปรแกรม สำหรับโปรแกรมที่ผู้เขียนและคณะใช้ในการอบรมคือ โปรแกรม Adobe Premiere Pro ซึ่งเป็นโปรแกรมคอมพิวเตอร์ที่ในวงการผลิตสื่อด้านภาพและเสียงนิยมใช้กัน โดยให้ความรู้ตั้งแต่การเปิดเข้าใช้โปรแกรม การทำความรู้จักกับเครื่องมือต่างๆ ของโปรแกรม รวมถึงการนำภาพจากกล้องวิดีโอลงในเครื่องคอมพิวเตอร์เพื่อทำการติดต่อ และการให้กลุ่มเยาวชนได้ทดลองใช้เครื่องมือต่างๆ ในโปรแกรมลองติดต่อคลิปสั้นๆ พร้อมกับทดลองลงเสียง เพื่อให้กลุ่มเยาวชนได้เรียนรู้ระบบการทำงานของโปรแกรมติดต่อ

สำหรับบรรยากาศในการอบรมการใช้โปรแกรมติดต่อ มีกลุ่มเยาวชนบางกลุ่มให้ความสนใจเป็นอย่างมากขณะที่บางกลุ่มก็ไม่ให้ความสนใจความสนใจความสนใจมากนัก แต่ที่น่าสนใจก็คือในกรณีของกลุ่มเยาวชนมีการสอนการใช้โปรแกรมกันเองภายในกลุ่ม โดยคนที่สามารถใช้โปรแกรมติดต่อได้แล้วก็จะช่วยสอนเพื่อนให้ลองติดต่อบ้าง และหากมีข้อขัดข้องก็จะมีบางคนถามผู้เขียนและคณะ แต่โดยส่วนใหญ่จะเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้กันเองในกลุ่มเยาวชนมากกว่า ในกิจกรรมนี้ผู้เขียนได้เปิดโอกาสให้กลุ่มเยาวชนได้ทดลองให้โปรแกรมติดต่ออย่างเต็มที่ โดยเป็น

กิจกรรมที่ใช้เวลานานที่สุดในการฝึกอบรม เพื่อให้กลุ่มเยาวชนได้ทดลองให้โปรแกรมอย่างทั่วถึงทุกคน ผลจากการอบรมให้ความรู้ในส่วนนี้ผู้เขียนพบว่า เนื่องจากเยาวชนส่วนใหญ่ที่เข้าอบรมมีความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์เป็นอย่างดี ทำให้กลุ่มเยาวชนสามารถที่จะเรียนรู้และทำความเข้าใจการใช้โปรแกรมตัดต่อได้อย่างรวดเร็ว สามารถทดลองตัดต่อคลิปสั้นๆ ที่ประกอบด้วยภาพและเสียงดนตรีได้

ขั้นตอนที่ 2: การผลิตสารคดีชุมชนของกลุ่มเยาวชนชุมชนประตูปา

จากขั้นตอนแรกที่เป็นกิจกรรมในส่วนของการให้ความรู้ ในขั้นตอนที่สองนี้จะเป็นกิจกรรมในส่วนของการฝึกปฏิบัติ โดยเป็นกิจกรรมที่ผู้เขียนและคณะจะให้กลุ่มเยาวชนได้ลงมือผลิตสารคดีชุมชนของตนเอง ตามกระบวนการผลิตสารคดี เพื่อศึกษาถึงการประกอบสร้าง “ความเป็นอยู่” ของกลุ่มเยาวชน กิจกรรมในส่วนนี้เป็นกิจกรรมที่ดำเนินการระหว่างวันที่ 26-28 มีนาคม 2553 โดยในการนำเสนอเนื้อหาจะนำเสนอถึงรายละเอียดของกิจกรรมตามกระบวนการผลิตสารคดีประกอบไปด้วย ขั้นตอนก่อนการถ่ายทำ ขั้นตอนการถ่ายทำ และขั้นตอนหลังการถ่ายทำ โดยมีรายละเอียดของแต่ละขั้นตอนดังต่อไปนี้

ขั้นตอนก่อนการถ่ายทำ

ขั้นตอนก่อนการถ่ายทำเป็นขั้นตอนที่มีกระบวนการตั้งแต่การให้กลุ่มเยาวชนได้เลือกประเด็นที่จะนำมาเสนอเป็นสารคดีชุมชนของแต่ละกลุ่ม การวางแผนการเก็บข้อมูล การลงพื้นที่เก็บข้อมูล จนถึงการนำข้อมูลที่ได้มาทำเป็นบทสารคดีเพื่อวางแผนการถ่ายทำ การฝึกปฏิบัติในขั้นตอนก่อนการถ่ายทำจึงเป็นการฝึกปฏิบัติที่มีขั้นตอนสำคัญอยู่ 2 ส่วน คือ ส่วนของการหาข้อมูล และส่วนของการนำข้อมูลที่ได้มาเขียนเป็นบทสารคดี โดยแต่ละส่วนมีรายละเอียดดังนี้

กิจกรรมการหาข้อมูล เริ่มจากการให้เยาวชนแต่ละกลุ่มเลือกประเด็นที่ต้องการนำเสนอเป็นสารคดีชุมชน โดยเป็นกิจกรรมที่ต่อเนื่องจากการทำ mind map วิเคราะห์ชุมชนที่ทำมาก่อนหน้านี้ เพื่อให้การทำสารคดีของกลุ่มเยาวชนเชื่อมโยงกับการรับรู้เรื่องราวของชุมชนที่ได้จากการวิเคราะห์ร่วมกัน โดยผู้เขียนให้เยาวชนแต่ละกลุ่มเลือกประเด็นที่วิเคราะห์ไว้ใน mind map ของแต่ละกลุ่มมาอย่างน้อย 1 ประเด็นเพื่อนำมาเสนอเป็นสารคดี

อย่างไรก็ดีผู้เขียนพบข้อสังเกตที่น่าสนใจว่า เยาวชนแต่ละกลุ่มเลือกประเด็นที่ไม่เชื่อมโยงกับประเด็นที่ได้วิเคราะห์ไว้ก่อนหน้านี้ มีเพียงกลุ่มที่ 2 เท่านั้นที่เลือกทำเรื่อง “ความเป็นมาของปาม่วงจุม” ซึ่งเป็นประเด็นที่เยาวชนกลุ่มที่ 2 ได้วิเคราะห์ร่วมกันไว้ใน mind map ของ

กลุ่ม ในกรณีของกลุ่มที่ 3 ที่เลือกทำเรื่องเกี่ยวกับ “วัดประตูปา” ก็เป็นประเด็นที่ไม่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่ได้อภิเคราะห์ไว้ก่อนหน้านี้ ขณะที่กลุ่มที่ 1 ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีปัญหาอย่างมากในการเลือกประเด็น เนื่องจากสมาชิกในกลุ่มบางคนไม่ได้อยู่ในกระบวนการฝึกอบรมอย่างต่อเนื่อง เพราะทำให้การเลือกประเด็นไม่สอดคล้องกับผลการวิเคราะห์ชุมชนที่ทำไว้ก่อนหน้านี้ กลุ่มที่ 1 จึงเลือกประเด็นที่เป็นภาพรวมของชุมชนในเรื่อง “วิถีชีวิตชุมชนประตูปา”

ประเด็นที่น่าสนใจในกรณีนี้คือ การเลือกเรื่องของกลุ่มเยาวชนแต่ละกลุ่ม แสดงให้เห็นถึงความตระหนักในเรื่องของการเข้าถึงแหล่งข้อมูล เพื่อจะนำข้อมูลมานำเสนอในสารคดี กล่าวคือ กลุ่มเยาวชนเลือกประเด็นโดยให้ความสำคัญว่าจะมีบุคคลใดในชุมชนที่จะสามารถให้ข้อมูลในระยะเวลาอันจำกัด ในกรณีนี้กลุ่มที่ 2 จึงเลือกทำเรื่อง “ความเป็นมาของปาม่วงจุม” เพราะมีข้อมูลอยู่แล้วในระดับหนึ่ง และกลุ่มเยาวชนสำรวจพบแล้วว่า มีบุคคลในชุมชนที่สามารถจะให้ข้อมูลในประเด็นนี้ได้ ขณะที่กลุ่มที่ 3 เลือกนำเสนอเรื่องเกี่ยวกับ “วัดประตูปา” เพราะสำรวจแล้วว่าภายในวัดมีแหล่งข้อมูลอยู่เป็นจำนวนมากทั้งแหล่งข้อมูลที่เป็นลายลักษณ์อักษร ที่มีการจัดพิมพ์ไว้เป็นหนังสือพระราชทานเพลิงศพของเจ้าอาวาสรูปก่อน และแหล่งข้อมูลที่เป็นตัวบุคคลคือเจ้าอาวาสรูปปัจจุบัน ขณะที่กลุ่มที่ 1 การเลือกประเด็นเรื่อง “วิถีชีวิตชุมชนประตูปา” ก็เนื่องจากเป็นประเด็นที่กว้างและมีบุคคลในชุมชนที่จะให้ความรู้เกี่ยวกับเรื่องนี้ได้

นอกจากนี้การที่ผู้เขียนได้สังเกตการณ์การถกเถียงของเยาวชนแต่ละกลุ่มในการเลือกประเด็นที่จะนำเสนอเป็นสารคดี ผู้เขียนพบข้อสังเกตที่น่าสนใจว่า นอกจากเยาวชนแต่ละกลุ่มจะให้ความสำคัญกับแหล่งข้อมูลแล้ว อีกประเด็นหนึ่งที่กลุ่มเยาวชนให้ความสำคัญอย่างยิ่ง คือความเป็นไปได้ในการถ่ายทำ เช่น ในกรณีของกลุ่มที่ 1 ที่เดิมจะเลือกทำสารคดีเรื่อง “ประเพณีแห่งไม้ค้ำ” แต่เมื่อมีการถกเถียงกันในกลุ่มถึงความเป็นไปได้ในการถ่ายทำ เนื่องจากยังไม่ถึงช่วงเทศกาลสงกรานต์ที่จะมีการแห่ไม้ค้ำภายในชุมชน กลุ่มที่ 1 จึงเปลี่ยนมานำเสนอเรื่องวิถีชีวิต ที่สามารถเก็บภาพความเป็นอยู่ของคนในชุมชนมานำเสนอเป็นสารคดีได้

หลังจากเลือกประเด็นที่จะนำเสนอเป็นสารคดีชุมชนแล้ว กิจกรรมต่อมาจึงเป็นการวางแผนเพื่อก่อนที่จะลงไปเก็บข้อมูล โดยให้เยาวชนแต่ละกลุ่มนำประเด็นที่จะทำเป็นสารคดีชุมชนมาแตกเป็นประเด็นคำถามเพื่อวางแผนคำถามก่อนที่จะลงไปสอบถามข้อมูลจากแหล่งข้อมูล รวมทั้งการแสวงหาแหล่งข้อมูลที่จะไปสอบถามข้อมูลในประเด็นคำถามต่างๆ เพื่อนำข้อมูลมาเรียบเรียงเป็นบทสารคดีในขั้นตอนต่อไป ในขั้นตอนนี้ผู้เขียนให้กลุ่มเยาวชนทำกิจกรรมเขียน mind map เช่นเดียวกับกิจกรรมวิเคราะห์ชุมชน แต่สำหรับกรณีนี้เป็นการให้เยาวชนแต่ละกลุ่มเอาประเด็นที่จะนำเสนอเป็นสารคดีมาช่วยกันวิเคราะห์ว่าจะนำเสนอเรื่องราวของประเด็นที่เลือกมาในประเด็นใดบ้าง เพื่อนำเอาประเด็นดังกล่าวไปตั้งเป็นคำถามไปสอบถามแหล่งข้อมูลในชุมชน

ภาพที่ 5.9 บรรยากาศการสัมภาษณ์ผู้สูงอายุของกลุ่มเยาวชนเพื่อเก็บข้อมูลทำบทสารคดี

วันต่อมาเป็นวันที่กลุ่มเยาวชนแต่ละกลุ่มลงไปเก็บข้อมูลในพื้นที่ โดยผู้เขียนได้ติดตามไปสังเกตการณ์การเก็บข้อมูลของเยาวชนแต่ละกลุ่ม พบข้อน่าสังเกตว่า แหล่งข้อมูลส่วนใหญ่ของกลุ่มเยาวชนทั้ง 3 กลุ่ม เป็นผู้สูงอายุในชุมชน หรือไม่ก็จะเป็นบุคคลที่มีบทบาทในชุมชน เช่น ไวยาวัจกรของวัด อติตมคทายกของวัด เจ้าอาวาสวัด เป็นต้น การสอบถามข้อมูลจากกลุ่มเป้าหมายของเยาวชนแต่ละกลุ่ม เห็นได้ว่าเยาวชนแต่ละกลุ่มเตรียมประเด็นสัมภาษณ์มาเป็นอย่างดี และในขณะที่ยังสัมภาษณ์ก็มีการจดบันทึกข้อมูลที่ได้จากแหล่งข้อมูลด้วย บางกลุ่มมีการใช้โทรศัพท์มือถือบันทึกเสียงการสัมภาษณ์ บางกลุ่มมีเครื่องบันทึกเสียงมาบันทึกเสียงสัมภาษณ์ด้วย ที่น่าสนใจคือ แต่ละกลุ่มมีการแบ่งหน้าที่กันภายในกลุ่มว่าใครจะมีหน้าที่เป็นคนถาม และใครจะทำหน้าที่เป็นจดบันทึก นอกจากนี้ภายหลังจากการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายสิ่งที่ผู้เขียนสังเกตเห็นก็คือกลุ่มเยาวชนทุกกลุ่มจะนัดหมายกับกลุ่มเป้าหมายเพื่อที่จะมาถ่ายทำในวันรุ่งขึ้น โดยที่เยาวชนแต่ละกลุ่มจะย้ายกับผู้สูงอายุที่เข้าไปสัมภาษณ์ในลักษณะเดียวกันว่า “เหมพวก แต่งตัววามๆ เน้ออู้ย เป็นจะมาถ่ายเอาไปออกโทรทัศน์”

หลังจากได้ข้อมูลจากแหล่งข้อมูลภายในชุมชนแล้ว ขั้นตอนต่อไปซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งในกระบวนการก่อนการถ่ายทำ คือ การเขียนบทสารคดี เพื่อลำดับเรื่องราวและวางแผนการถ่ายทำสารคดี ในขั้นตอนนี้ผู้เขียนได้ให้กลุ่มเยาวชนแต่ละกลุ่มได้นำเอาข้อมูลที่ได้มาลำดับเรื่องราวเพื่อที่จะนำเสนอเป็นสารคดีชุมชน โดยนำเอาข้อมูลที่ได้มาเขียนเป็นเรียงความเพื่อให้ได้ลำดับความคิดในการนำเสนอก่อนที่จะวางแผนถ่ายทำสารคดี ในกิจกรรมนี้ พบว่า กลุ่มที่ 2 สามารถนำข้อมูลที่ได้จากคำสัมภาษณ์ผู้สูงอายุมาเรียบเรียงเป็นเรื่องราว ตั้งแต่การความเป็นที่มาของต้นมะม่วง จนถึงเรื่องราวที่ทำให้ต้นมะม่วงหายไปจากชุมชนได้น่าติดตาม ขณะที่

กลุ่ม 3 นำเอาข้อมูลที่ได้มาจากการสัมภาษณ์ และข้อมูลจากหนังสือประวัติวัดประตูปามาเรียบเรียงเป็นเรื่องเล่าถึงประวัติความเป็นมาของวัดและความผูกพันของคนในชุมชนกับวัดประตูปา

อย่างไรก็ดีในกรณีของกลุ่ม 1 ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีปัญหามากที่สุดในการเรียบเรียงข้อมูลเนื่องจากประเด็นเกี่ยวกับวิถีชีวิตซึ่งเป็นประเด็นที่กว้าง ข้อมูลที่ได้มาจึงมีเป็นจำนวนมาก บรรยายากของการพูดคุยกันภายในกลุ่มของเยาวชนกลุ่ม 1 ในช่วงนี้จึงมีความตึงเครียด ทำให้ผู้เขียนจึงต้องเขาไปแก้ไขสถานการณ์เพื่อให้ความสัมพันธ์ของคนในกลุ่มยังสามารถที่จะทำงานร่วมกันต่อไปได้ โดยเสนอแนะให้ลองตัดประเด็นที่ไม่มีความสำคัญทิ้งไป และคงไว้แต่เฉพาะประเด็นเกี่ยวกับวิถีชีวิตในแง่ความเป็นอยู่ของคนในชุมชนเป็นหลัก เนื้อหาของกลุ่ม 1 จึงเป็นเรื่องของความเป็นอยู่ในอดีตกับปัจจุบันของผู้คนในชุมชนประตูปา

ในขั้นตอนของการเขียนบทสารคดี มีประเด็นที่น่าสนใจคือการตั้งชื่อเรื่องสารคดี โดยแต่ละกลุ่มได้ตั้งชื่อสารคดีของตนเองดังนี้ กลุ่มที่ 1 ตั้งชื่อสารคดีของกลุ่มตนเองว่า “อดีตที่เลือนรางสู่ปัจจุบันที่เปลี่ยนแปลง” เพื่อให้สอดคล้องกับเรื่องราวที่น่าเสนอเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนประตูปาที่เปลี่ยนแปลงไปจากอดีต กลุ่มที่ 2 ตั้งชื่อสารคดีว่า “เจาะตำนานลึกลับของปาม่วงจุม” เพราะเนื้อหาในสารคดีนำเสนอความเป็นมาและตำนานต่างๆ ของปาม่วงจุม ขณะที่กลุ่มที่ 3 ใช้ชื่อสารคดีว่า “ก๊ิดเต็งหาประตูปาวัดบ้านเฮา” เพื่อย้อนอดีตให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชนกับวัดประตูปาที่ผูกพันกันมาตั้งแต่อดีต

ประเด็นการตั้งชื่อสารคดีของกลุ่มเยาวชน ผู้เขียนพบข้อสังเกตว่าการตั้งชื่อสารคดีของเยาวชนทั้ง 3 กลุ่ม แสดงให้เห็นถึงการย้อนกลับไปหาความทรงจำในอดีตของคนในชุมชน ซึ่งมีความน่าสนใจในแง่ที่ว่า ความเข้าใจต่อ “เรื่องเล่าชุมชน” ของกลุ่มเยาวชนเป็นความเข้าใจในมิติของการย้อนกลับไปหาความทรงจำในอดีตของผู้คนในชุมชน ดังนั้นไม่ว่าจะเป็นการเลือกประเด็นมานำเสนอเป็นสารคดีจะมีความแตกต่างกันอย่างไร แต่แก่นเรื่อง (theme) ในการนำเสนอสารคดีชุมชนของกลุ่มเยาวชนเป็นไปในแนวทางเดียวกัน คือ การนำเสนอเรื่องราวความทรงจำในอดีตของผู้คนในชุมชนประตูปา

ขั้นตอนการถ่ายทำ

ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนที่ผู้เขียนให้กลุ่มเยาวชนลงมือถ่ายทำสารคดีชุมชน โดยกลุ่มเยาวชนได้เข้าไปถ่ายทำสารคดีตามสถานที่ต่างๆ ภายในชุมชน ตามที่กลุ่มเยาวชนได้นัดหมายกันไว้ก่อนหน้านี้ การถ่ายทำสารคดีของกลุ่มเยาวชนส่วนใหญ่จะเป็นการไปบันทึกภาพการให้สัมภาษณ์ของกลุ่มบุคคลกลุ่มต่างๆ ที่ได้ให้ข้อมูลกับกลุ่มเยาวชนในขั้นตอนของการเก็บข้อมูล

ผู้เขียนได้มีโอกาสติดตามเข้าไปร่วมสังเกตการณ์กระบวนการถ่ายทำสารคดีของกลุ่มเยาวชนชุมชน ประตุป้า พบข้อสังเกตที่น่าสนใจ 3 ประการดังนี้

ภาพที่ 5.10 บรรยากาศการถ่ายทำสารคดีของกลุ่มเยาวชน

ประการแรก เป็นข้อสังเกตเกี่ยวกับการเตรียมตัวของเยาวชนแต่ละกลุ่มที่จะเข้าฉากถ่ายทำ ผู้เขียนสังเกตพบว่ากลุ่มเยาวชนที่ทำหน้าที่เป็นผู้ดำเนินรายการของกลุ่ม 1 และกลุ่ม 2 จะแต่งกายด้วยชุดพื้นเมือง ผู้เขียนจึงได้สอบถามกลุ่มเยาวชนทั้งสองกลุ่มว่าทำไมถึงต้องแต่งกายด้วยชุดพื้นเมือง ซึ่งได้คำตอบที่น่าสนใจจากเยาวชน เช่น “สวยดีค่ะ” “เวลาเอาไปฉายดีไหน คนดูเป็นจะได้รู้ว่าคนบ้านเขาแต่งตัวจะอ้อ” “มันจะได้งามเหมะหน่อย เป็นพิธีกรก็ต้องงามหน่อย” เป็นต้น

ประเด็นดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่ากลุ่มเยาวชนได้ใช้การแต่งกายเพื่อสื่อความหมายของ “ตัวตน” ผ่านสื่อสารคดี ซึ่งเป็นสื่อที่ทั้งภาพและเสียงที่จะถูกบันทึกไว้ กลุ่มเยาวชนมีวิธีการเลือกนำเสนอภาพลักษณ์ตนเองที่จะออกไปสู่สายตาของผู้ชมด้วยการเลือกเครื่องแต่งกายและการตกแต่งร่างกายให้พร้อมก่อนที่จะถ่ายทำ ซึ่งกลุ่มเยาวชนเรียกว่า “ทำสวยทำหล่อ” ก่อนเข้าฉาก ดังนั้นสิ่งที่ผู้เขียนเห็นก่อนการถ่ายทำ คือบรรยากาศที่กลุ่มเยาวชนโดยเฉพาะเด็กผู้หญิง ไปขอหยิบยืมเครื่องแต่งกายชุดพื้นเมืองจากที่ต่างในชุมชนเพื่อให้ผู้ดำเนินรายการได้สวมใส่ ซึ่งด้านหนึ่งก็เพื่อ “ทำสวยทำหล่อ” ก่อนเข้าฉาก แต่ในอีกด้านหนึ่งการแต่งกายด้วยชุดพื้นเมืองก็เพื่อต้องการแสดงให้เห็นเอกลักษณ์การแต่งกายของคนในชุมชนท้องถิ่นประตุป้า

อย่างไรก็ดีกลุ่มเยาวชนก็ไม่ได้ให้ความหมายชุดพื้นเมืองที่ตนเองสวมใส่อยู่นั้น ว่าเป็นเครื่องแต่งกายที่เป็นเอกลักษณ์ของคนยอง หากแต่ให้ความหมายแต่เพียงว่าเป็นชุดพื้นเมืองของคนประตุป้า และกลุ่มเยาวชนยังอธิบายต่ออีกด้วยว่าถ้าเป็นชุดของคนยองก็จะมีลักษณะคล้ายๆ

กัน แต่จะต้องมีผ้าโพกหัวจึงจะเป็นชุดแบบชาวยองจริงๆ แสดงให้ว่ากลุ่มเยาวชนรับรู้ถึงความแตกต่างของชุดแต่งกายแบบชาวยองและชุดพื้นเมือง แต่เมื่อจะต้องนำเสนอ “ตัวตน” ของตนเองผ่านสารคดี กลุ่มเยาวชนกลับแต่งกายด้วยชุดพื้นเมือง แทนที่จะแต่งกายแบบชาวยอง ซึ่งในประเด็นนี้ “ออย” ผู้ดำเนินรายการของกลุ่ม 2 อธิบายกับผู้เขียนฟังว่า “ปะใจชุดยอง เป็นชุดพื้นเมือง แต่แทนกันได้เจ้า คนยองก็ใส่ผ้าเมืองเหมือนกัน”

ภาพที่ 5.11 การแต่งกายด้วยชุดพื้นเมืองของเยาวชนที่ทำหน้าที่เป็นผู้ดำเนินรายการในสารคดี

ในประเด็นนี้ผู้เขียนเห็นว่าการแสดงออกด้านการแต่งกายชุดพื้นเมืองของกลุ่มเยาวชนประตูปา เป็นการแสดงเห็นถึงสำนึก “ความเป็นท้องถิ่น” มากกว่าจะเป็นสำนึกที่แสดงออกถึง “ความเป็นยอง” อย่างตรงไปตรงมา กล่าวคือ การให้ความหมายกับการแต่งกายด้วยชุดพื้นเมืองของกลุ่มเยาวชนประตูปา เป็นการให้ความหมายว่าเป็นเอกลักษณ์การแต่งกายของชุมชนท้องถิ่นประตูปา แต่เนื่องจากการรับรู้ของกลุ่มเยาวชนรับรู้ว่าคุณชุมชนประตูปาเป็นชุมชนคนยอง ดังนั้นในความเข้าใจของเยาวชนประตูปาจึงเข้าใจว่า “ความเป็นยอง” เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนท้องถิ่นประตูปา

นอกจากนี้ผู้เขียนยังพบว่า กลุ่มผู้สูงอายุที่เยาวชนแต่ละกลุ่มไปทำการสัมภาษณ์เพื่อถ่ายทำสารคดี ก็มีการเตรียมตัวก่อนที่จะเข้าฉากถ่ายทำด้วยเช่นกัน โดยเมื่อกลุ่มผู้สูงอายุรู้ว่ากลุ่มเยาวชนจะขอมาถ่ายทำบันทึกคำสัมภาษณ์ ก็จะขอไปแต่งตัวใหม่ให้ดูเรียบร้อย หลายท่านหวีผมและทาแป้งก่อนที่จะมานั่งให้กลุ่มเยาวชนสัมภาษณ์ ขณะที่เมื่อถ่ายทำเสร็จกลุ่มเยาวชนก็จะเอาเทปบันทึกภาพที่ถ่ายให้กลุ่มผู้สูงอายุดูก่อน และผู้สูงอายุที่ถูกสัมภาษณ์ก็จะวิพากษ์วิจารณ์ตัวเองด้วย เช่น “อันนี้ปะงาม ปะต้องเอาลงเน้อ อัยอายเป็น” “อันนี้อัยยังมาหน้าดำ” แม้กลุ่มผู้สูงอายุ

จะวิพากษ์วิจารณ์อย่างไร ก็ไม่พบว่าผู้สูงอายุขอถ่ายทำใหม่ แต่มีบางท่านที่เห็นว่าบางส่วนของ การสัมภาษณ์นั้นไม่ดีและขอไม่ให้เอาใส่ไว้ในสารคดี

ภาพที่ 5.12 บรรยากาศเบื้องหลังการถ่ายทำทำให้สัมภาษณ์ของผู้สูงอายุ

ประการที่สอง เป็นข้อสังเกตที่ผู้เขียนพบว่ากลุ่มผู้สูงอายุที่ให้สัมภาษณ์กับกลุ่มเยาวชน มีวิธีการเลือกที่จะให้สัมภาษณ์ในบางประเด็น ในขณะที่บางประเด็นก็จะไม่กล่าวถึง ดังเช่น กรณีของแม่อยู่ท่านหนึ่งที่ให้สัมภาษณ์ในเรื่องเกี่ยวกับตำนานคำสาปแช่งของบรรพบุรุษคนของที่ปลูกต้นมะม่วงไว้ว่า ถ้าใครทำลายต้นมะม่วงจะมีอันเป็นไป ในประเด็นนี้ในการสัมภาษณ์เพื่อถ่ายทำสารคดีแม่อยู่เล่าไว้แต่เพียงว่ามีคำสาปแช่งอยู่ โดยที่ไม่ได้กล่าวถึงว่ามีใครได้รับผลของคำสาปแช่งนั้นบ้าง แต่ภายหลังเมื่อผู้เขียนและกลุ่มเยาวชนได้เข้าไปพบแม่อยู่ท่านนี้อีกครั้งในโอกาสอื่น ที่ไม่ใช่เข้าไปถ่ายทำสารคดี แม่อยู่ท่านเดียวกันนี้ได้เล่าถึงตำนานคำสาปแช่งของปาม่วงจุ่มอีกครั้ง และเล่าต่อด้วยว่ามีใครบ้างที่ได้รับผลร้ายจากคำสาปแช่งหลังจากที่ตัดต้นมะม่วง ซึ่งเป็นการเปิดเผยชื่อของกลุ่มผู้มีอำนาจในระดับชุมชนท้องถิ่นบางคน ที่มีบทบาทสำคัญในการตัดต้นมะม่วงในชุมชนทั้ง

นอกจากเรื่องเล่าเกี่ยวกับคำสาปแช่ง ยังมีกรณีของเรื่องราวความขัดแย้งบางอย่างในชุมชนที่ถูกร้องขอจากผู้ให้สัมภาษณ์ว่าไม่ให้นำเสนอไว้ในชุมชน ซึ่งในขั้นตอนของการตัดต่อกลุ่มเยาวชนเองก็ไม่ได้นำเนื้อหาดังกล่าวนำเสนอไว้ในสารคดี แต่กลุ่มผู้สูงอายุเองก็จะเล่าถึงเรื่องต่างๆ ที่ไม่สามารถถ่ายทำนำไปออกอากาศได้ ให้กลุ่มเยาวชนได้ฟังภายหลังจากการถ่ายทำเสร็จแล้ว ในกรณีนี้ผู้เขียนเห็นว่า เนื่องจากสารคดีเป็นพื้นที่สื่อที่บันทึกทั้งภาพและเสียง ทั้งยังสารคดีที่ผลิตเพื่อจะนำไปเผยแพร่ในชุมชน ดังนั้นเรื่องเล่าบางเรื่องจึงถูกตัดตอนจากตัวผู้เล่าเอง เพื่อไม่ให้มีผลกระทบต่อความสัมพันธ์ของคนในชุมชน

ประเด็นที่สาม เป็นข้อสังเกตเกี่ยวกับความพยายามของกลุ่มเยาวชนที่จะนำเสนอเอกลักษณ์ทางภาษาของผู้คนในชุมชนประจวบ โดยผู้เขียนสังเกตพบว่ากลุ่มเยาวชนพยายามให้ผู้สูงอายุให้สัมภาษณ์เป็นภาษายอง กรณีหนึ่งที่น่าสนใจคือ แม่ฮ้อยท่านหนึ่งซึ่งโดยปกติท่านก็ “ฮ้อยอง” ในชีวิตประจำวัน ซึ่งในวันที่กลุ่มเยาวชนไปเก็บข้อมูลแม่ฮ้อยท่านนี้ก็ให้ข้อมูลกับกลุ่มเยาวชนด้วยการ “ฮ้อยอง” กับกลุ่มเยาวชน แต่พบว่าในวันที่ทำการถ่ายทำสารคดี ก่อนที่จะเริ่มเดินกล้องถ่ายทำ เมื่อเดินทางไปถึงบ้านแม่ฮ้อยท่านนี้ ท่านเองก็ยังคงทักทายและพูดคุยกับกลุ่มเยาวชนด้วยการ “ฮ้อยอง” แต่พอเริ่มถ่ายทำแม่ฮ้อยท่านนี้ก็กลับให้สัมภาษณ์ด้วยการ “ฮ้อยก่าเมือง” ปนกับ “คำไทย” โดยไม่ใช้ภาษายองเลย

ในกรณีนี้ผู้เขียนเห็นว่ากลุ่มเยาวชนพยายามถ่ายทำถึงสองครั้ง เพื่อให้แม่ฮ้อยท่านนี้ให้สัมภาษณ์เป็นภาษายอง โดยในครั้งที่สองก็กลุ่มเยาวชนบอกกับแม่ฮ้อยท่านนี้ว่าจะไม่ได้ถ่ายแล้ว โดยตั้งกล้องทิ้งไว้เพื่อบันทึกภาพ และถอยออกห่างจากกล้องเพื่อทำบรรยากาศให้เหมือนกับเป็นการพูดคุยกันตามปกติ แต่แม่ฮ้อยก็ยังคงมองไปที่กล้องและให้สัมภาษณ์เป็น “ก่าเมือง” ปนกับ “คำไทย” เช่นเดิม เมื่อถ่ายทำเสร็จกลุ่มเยาวชนจึงถามว่าถึงเหตุผลที่แม่ฮ้อยไม่ “ฮ้อยอง” ก็ได้รับคำตอบจากแม่ฮ้อยว่า “ก๋อสูเขาถามฮ้อยเป็นลาว ฮ้อยก็ปากลาวใส่ก่า” ประเด็นนี้ทำให้ผู้เขียนเห็นว่ากลุ่มเยาวชนเองก็พยายามอย่างยิ่งที่จะนำเสนอตัวตน “ความเป็นยอง” ของคนในชุมชนประจวบไว้ในสารคดีชุมชน ขณะเดียวกันผู้เขียนก็เห็นว่าผู้สูงอายุให้ความสำคัญกับการจัดลำดับของการใช้ภาษา ดังจะเห็นว่าในช่วงเวลาปกติซึ่งเป็นการพูดคุยกันภายในชุมชนกลุ่มผู้สูงอายุจะใช้ภาษายอง แต่เมื่อมีการถ่ายทำสารคดี ซึ่งผู้สูงอายุเห็นว่าเป็นสื่อที่ต้องสื่อสารกับผู้คนในวงกว้างจึงเลือกที่จะใช้ “ก่าเมือง” และ “คำไทย” ในการตอบคำสัมภาษณ์

ต่อประเด็นดังกล่าวผู้เขียนเห็นว่า การเลือกใช้ภาษาในการสื่อสารของผู้สูงอายุ สอดคล้องกับการจัดวางที่ทางของการใช้ภาษาถิ่นกับภาษาราชการ ที่ทางสภาวัฒนธรรมชุมชนประจวบ ได้จัดวางโอกาสของการใช้ภาษาถิ่นและภาษาไทยซึ่งเป็นภาษาราชการในโอกาสที่แตกต่างกัน ดังที่กล่าวมาแล้วในบทที่ 4 โดยกำหนดให้ใช้ภาษายองในกิจกรรมภายในท้องถิ่นและใช้ภาษาไทยในกิจกรรมที่ต้องสัมพันธ์กับส่วนราชการที่เป็นทางการ ดังนั้นในแง่ภาษาไทยจึงถูกกำหนดให้ใช้ในกรณีที่เป็นการสื่อสารแบบเป็นทางการ หรือสื่อสารกับคนหมู่มากที่ไม่ใช่การสื่อสารกับคนในชุมชนท้องถิ่น ในกรณีนี้เมื่อผู้สูงอายุที่ให้สัมภาษณ์กับกลุ่มเยาวชนเห็นว่าการสื่อสารผ่านสื่อสารคดีเป็นการสื่อสารในวงกว้าง จึงเลือกใช้ภาษาเหนือและภาษาไทยในการตอบคำสัมภาษณ์ระหว่างการถ่ายทำ

ข้อสังเกตทั้งสามประเด็นดังกล่าวข้างต้นผู้เขียนเห็นว่า สิ่งที่ปรากฏในสารคดีชุมชนของกลุ่มเยาวชนเป็นสิ่งที่ถูกเลือกสรรมาแล้วตั้งแต่ในขั้นตอนของการถ่ายทำ ดังนั้นสิ่งที่กลุ่ม

เยาวชนและผู้สูงอายุแสดงออกมาในสารคดี จึงไม่ใช่การแสดงออกแบบตรงไปตรงมา หากแต่การแสดงออกต่างๆ ที่ปรากฏอยู่ในสารคดีล้วนแล้วแต่เป็นส่วนหนึ่งของการประกอบสร้างความหมายทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นการเลือกเครื่องแต่งกายของกลุ่มเยาวชน การเลือกเรื่องเล่าที่จะให้สัมภาษณ์ของผู้สูงอายุ หรือแม้แต่การเลือกใช้ภาษา สิ่งต่างๆ เหล่านี้ล้วนแต่เป็นสิ่งที่ถูกเลือกสรรเพื่อนำเสนอให้กับผู้ชมไว้ก่อนแล้วทั้งสิ้น

ขั้นตอนหลังการถ่ายทำ

ในกระบวนการผลิตสารคดีขั้นตอนภายหลังการถ่ายทำถือเป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญมากที่สุด เนื่องจากจะเป็นขั้นตอนสุดท้ายที่จะเห็นถึงกระบวนการประกอบสร้างความหมายที่ชัดเจนที่สุด เพราะเป็นขั้นตอนที่มีทั้งกระบวนการตัดต่อ แต่งเติม และเลือกสรรเนื้อหาที่จะนำเสนอในสารคดี ก่อนที่สารคดีจะถูกนำเสนอให้ผู้คนในชุมชนได้รับชม กระบวนการตัดต่อถือเป็นขั้นตอนที่จะแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจในกระบวนการประกอบสร้างความหมายของกลุ่มเยาวชน การตัดต่อจึงเป็นขั้นตอนที่จะทำให้เข้าใจถึง “ความเป็นยอง” ที่ถูกประกอบสร้างโดยกลุ่มเยาวชนได้อย่างชัดเจนที่สุด ซึ่งในกระบวนการนี้ผู้เขียนได้ร่วมสังเกตการณ์และพบข้อสังเกตที่น่าสนใจดังต่อไปนี้

ประการแรก ข้อสังเกตจากการเลือกใช้เพลงและดนตรีประกอบสารคดีของกลุ่มเยาวชน ผู้เขียนพบว่ากลุ่มเยาวชนมีกระบวนการการเลือกใช้เพลงและ/หรือดนตรีประกอบที่สื่อความหมายถึงความเป็นท้องถิ่นล้านนา ดังจะเห็นได้จากการที่กลุ่มเยาวชนกลุ่มที่ 1 และกลุ่มที่ 3 ใช้ดนตรีพื้นเมืองเป็นดนตรีบรรเลงประกอบสารคดี และเยาวชนกลุ่มที่ 2 เลือกใช้เพลง “หมูเฮาจาวเหนือ” เป็นเพลงประกอบสารคดีตลอดทั้งเรื่อง

ภาพที่ 5.13 บรรยากาศการติดต่อสารคดีของกลุ่มเยาวชน

ความน่าสนใจในประเด็นนี้ก็คือ การเลือกเพลงและดนตรีประกอบของกลุ่มเยาวชนมิได้เป็นการเลือกใช้เพลงที่ไม่มีกระบวนการคัดสรร หากแต่เป็นกระบวนการที่เยาวชนแต่ละกลุ่มได้ร่วมกันคัดสรรเลือกเพลงประกอบโดยตกลงร่วมกัน และพยายามที่จะแสวงหาเพลงและดนตรีที่ต้องการมาใช้ประกอบสารคดีของกลุ่มตัวเองให้ได้ เพราะแม้ผู้เขียนจะจัดเตรียมเพลงประกอบสารคดีไว้จำนวนหนึ่งที่มีความหลากหลายทั้งเพลงสากล เพลงไทย เพลงพื้นเมือง แต่เยาวชนกลุ่มที่ 2 ซึ่งตกลงกันภายในกลุ่มว่าจะเลือกเพลง “หมูเฮาจาวเหนือ” เป็นเพลงประกอบสารคดี และเพลงนี้ไม่อยู่ในเพลงที่ผู้เขียนได้จัดเตรียมไว้ให้ ผู้เขียนเห็นถึงความพยายามของเยาวชนกลุ่มที่ 2 ที่พยายามหาเพลงดังกล่าวด้วยวิธีการต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการหาดาวน์โหลดจากอินเทอร์เน็ต หรือการถามเยาวชนคนอื่นๆที่บ้านใครมีเพลงนี้อยู่บ้าง กระทั่งในที่สุดณรวินัดประตูปาซึ่งมีเพลงนี้อยู่ในเครื่องคอมพิวเตอร์ของท่านได้นำเพลงนี้มาให้ เยาวชนกลุ่มที่ 2 จึงได้ใช้เพลง “หมูเฮาจาวเหนือ” เป็นเพลงประกอบสารคดี ขณะที่ในกรณีของกลุ่มที่ 1 และกลุ่มที่ 3 ก็มีกระบวนการคัดสรรดนตรีประกอบด้วยเปิดเพลงบรรเลงดนตรีพื้นเมืองฟังหลายเพลงก่อนที่จะตัดสินใจร่วมกันภายในกลุ่มเลือกเอาเพลงใดเพลงหนึ่งเป็นเพลงประกอบสารคดี

ต่อประเด็นดังกล่าวนี้ผู้เขียนเห็นว่า การเลือกเพลงและดนตรีประกอบเป็นส่วนหนึ่งของการประกอบสร้างความหมาย ที่กลุ่มเยาวชนมีความพยายามจะเลือกเพลงที่สอดคล้องกับเนื้อหาที่นำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับชุมชนท้องถิ่นประตูปาที่ผู้คนส่วนใหญ่เป็นคนยอง แต่เนื่องจากว่าดนตรีที่จะบ่งบอก “ความเป็นยอง” ในความเข้าใจของกลุ่มเยาวชนนั้นคือดนตรีพื้นเมือง ซึ่งก็เป็นความเข้าใจที่มาจากความเข้าใจของกลุ่มเยาวชนที่ “ความเป็นยอง” เป็นส่วนหนึ่งของ “ความเป็นท้องถิ่นล้านนา”

ดังนั้นในการรับรู้ของกลุ่มเยาวชนชุมชนวัดประตูปาอะไรที่เป็นพื้นเมือง (ในความหมายที่เป็นท้องถิ่นล้านนา) ก็เป็นสิ่งที่จะสามารถ “แทนกันได้” กับ “ความเป็นยอง” ดังที่ “แคท” เด็กสาวผู้ทำหน้าที่เป็นผู้กำกับสารคดีของกลุ่มที่ 2 บอกกับผู้เขียนระหว่างที่กำลังตัดต่อสารคดีอยู่ว่า “ก็อ มันบ่มีเพลงยอง เขาก็เอาเพลงหมูเฮาจาวเหนือเนี้ยก่า ใส คนยองก็เป็นคนเมืองเหมือนกัน” การ “แทนกันได้” ของ “ความเป็นท้องถิ่นล้านนา” กับ “ความเป็นยอง” นั้นนอกจากเพลงและดนตรีประกอบแล้ว การแต่งกายก็เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่กลุ่มเยาวชนเห็นว่าเป็นสิ่งที่ “แทนกันได้” ดังกรณีการแต่งกายด้วยชุดพื้นเมืองมาเป็นพิธีกรในสารคดี

อย่างไรก็ตามมีข้อสังเกตที่น่าสนใจในกรณีการเลือกดนตรีประกอบในช่วงทำของสารคดีของกลุ่มที่ 1 และกลุ่มที่ 3 ที่ทั้งสองกลุ่มเลือกเพลงสมัยใหม่เป็นเพลงประกอบสารคดี โดยกลุ่มที่ 1 เลือกใช้เพลงไทยสมัยใหม่ ขณะที่กลุ่ม 3 เลือกใช้เพลงบรรเลงแบบตะวันตก ผู้เขียนเห็นว่าเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงสภาวะการณ์ของความซับซ้อนทางอัตลักษณ์ของกลุ่มเยาวชนในชุมชน

ประตูปา ที่อยู่ท่ามกลางกระแสการเผชิญหน้าระหว่างกระบวนการรื้อฟื้นวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นที่ดำรงอยู่ในชุมชนประตูปาที่ กับประสบการณ์ตรงของกลุ่มเยาวชนได้ออกไปพบเจอกับกระแสโลกสมัยใหม่ภายนอกชุมชนผ่านสื่อรูปแบบต่างๆ

การเลือกเพลงประกอบสารคดีของกลุ่มเยาวชนจึงแสดงให้เห็นว่า ขณะที่ยังมีมีความต้องการรักษาวัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชนตนเองไว้ ผ่านการเลือกใช้ดนตรี ในอีกด้านหนึ่ง กลุ่มเยาวชนก็ต้องการแสดงออกให้เห็นถึง “ตัวตน” ของกลุ่มเยาวชนที่มีการปรับเปลี่ยนไปตามกระแสโลกปัจจุบัน ด้วยการเลือกใช้เพลงไทยสากลและเพลงสากลแบบตะวันตก ที่น่าสนใจก็คือ กลุ่มเยาวชนเลือกใช้เพลงสมัยใหม่ประกอบในช่วงท้ายของสารคดีนั้น สอดคล้องกับเรื่องราวในตอนท้ายของสารคดีทั้งสองเรื่องที่บอกเล่าถึงความเปลี่ยนแปลงไปของชุมชนประตูปา ในแง่การเลือกใช้เพลงจึงมีความหมายเชิงสัญลักษณ์ที่กลุ่มเยาวชนแสดงให้เห็นถึงการที่ต้องปรับตัวไปตามกระแสของโลกในยุคปัจจุบัน

ประการที่สอง เป็นข้อสังเกตในขั้นตอนของการติดต่อสารคดี ที่กลุ่มเยาวชนมีกระบวนการติดต่อ และเลือกสรรเรื่องเล่าของผู้คนชุมชนก่อนที่จะนำเสนอในสารคดี ในประเด็นนี้ ผู้เขียนพบข้อที่น่าสนใจว่า การเลือกเรื่องเล่าของกลุ่มเยาวชน เป็นการเลือกเรื่องเล่าที่สอดคล้องกับชุดความรู้ที่กลุ่มเยาวชนได้รับรู้มาก่อนหน้านี้ และหากมีเรื่องเล่าที่แตกต่างจากชุดความรู้เดิมมีอยู่ กลุ่มเยาวชนจะไม่นำเอาข้อแตกต่างนั้นมานำเสนอไว้ในสารคดีที่ผลิตขึ้น

ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดในกรณีนี้ คือ การติดต่อสารคดีของกลุ่มที่ 2 ที่นำเสนอเรื่องเกี่ยวกับความเป็นมาของปาม่วงจุม ที่การรับรู้ของกลุ่มเยาวชนเข้าใจว่าต้นมะม่วงที่เคยปลูกอยู่โดยรอบชุมชนเป็นต้นมะม่วงที่ปลูกโดยคนยอที่มาจากเมืองยอของประเทศพม่า ดังนั้นเมื่อแม่อยู่ท่านหนึ่งให้สัมภาษณ์กับกลุ่มเยาวชน ว่าต้นมะม่วงที่อยู่ในชุมชนเป็นต้นมะม่วงที่เศรษฐีเป็นคนมาปลูก บทสัมภาษณ์ในส่วนนี้กลุ่มเยาวชนจึงตัดออก และกลุ่มเยาวชนเลือกนำเสนอบทสัมภาษณ์ของแม่อยู่ท่านนี้เฉพาะตอนที่ให้สัมภาษณ์ถึงพันธุ์ของมะม่วงชนิดต่างๆ ที่อยู่ในปาม่วง

จากกรณีดังกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นว่ากลุ่มเยาวชนให้ความสำคัญอย่างยิ่งกับเอกภาพของเรื่องเล่าที่จะนำเสนอในสารคดีชุมชน ความหลากหลายของเรื่องเล่าที่แตกต่างจากเรื่องเล่าที่กลุ่มเยาวชนเคยรับรู้มาจึงถูกตัดออกไปจากการนำเสนอ ประเด็นดังกล่าวนี้ทำให้ต้องกลับไปพิจารณาถึงกระบวนการประกอบสร้างอัตลักษณ์ “ความเป็นยอ” ของกลุ่มสังคมกลุ่มต่างๆ ที่เคลื่อนไหวอยู่ชุมชนประตูปาซึ่งได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 4 เพราะเป็นกระบวนการที่มีอิทธิพลต่อการสร้างการรับรู้ให้กับผู้คนในชุมชนท้องถิ่นประตูปา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการรับรู้ของกลุ่มเยาวชน กระบวนการดังกล่าวโดยเฉพาะอย่างยิ่งกระบวนการของ *โครงการวิจัยท้องถิ่น* ได้สร้างมาตรฐานชุด

ความรู้เกี่ยวกับความเป็นมาของชุมชนไว้ในหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนบ้านประดู่ป่า ที่เยาวชนแทบทุกคนในชุมชนเคยผ่านการศึกษาในโรงเรียนนี้มาก่อนจะต้องได้รับรู้ความเป็นมาของชุมชนประดู่ป่าจากศึกษาด้วยหลักสูตรท้องถิ่นที่ถูกสร้างขึ้นโดย*โครงการวิจัยท้องถิ่น*

อย่างไรก็ดีแม้กลุ่มเยาวชนจะรับรู้ชุดความหมายเกี่ยวกับความเป็นมาของชุมชนประดู่ป่าจาก*โครงการวิจัยท้องถิ่น* แต่ผู้เขียนกลับพบว่าในการแสวงหาแหล่งข้อมูลที่จะนำมาเสนอในสารคดี กลุ่มเยาวชนไม่ได้เลือกสัมภาษณ์บุคคลที่มีความสัมพันธ์กับ*โครงการวิจัยท้องถิ่น* หากแต่เลือกสัมภาษณ์จากกลุ่มผู้สูงอายุในชุมชน ที่แม้ส่วนใหญ่จะเล่าเรื่องราวความเป็นมาของชุมชนสอดคล้องกับงานศึกษาของโครงการวิจัยท้องถิ่น แต่คำบอกเล่าของผู้สูงอายุบางท่านก็แตกต่างกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเล่าถึงตำนานคำสาปแช่งของปาม่วงจุม ซึ่งเป็นเรื่องที่กลุ่มเยาวชนให้ความสนใจและนำเสนอเป็นออกมาเป็นสารคดี ดังนั้นความสนใจของกลุ่มเยาวชนจึงไม่ใช่การให้ความสนใจเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชุมชนตามที่ผู้ใหญ่วางใจจะให้กลุ่มเยาวชนได้รับรู้ ด้วยการจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่นให้กลุ่มเยาวชนได้ศึกษา หากแต่ความสนใจของเยาวชนเป็นความสนใจในเรื่องของตำนานคำบอกเล่าต่างๆ ของกลุ่มผู้สูงอายุ ที่ไม่ได้มีกล่าวไว้ในหลักสูตรท้องถิ่นที่ตนได้เคยศึกษามากกว่า

ต่อประเด็นดังกล่าวข้างต้นนี้ ผู้เขียนเห็นว่าผลผลิตสารคดีชุมชนของกลุ่มเยาวชนชุมชนประดู่ป่าเป็นส่วนหนึ่งของการผลิตซ้ำชุดความหมายเกี่ยวกับชุมชนประดู่ป่าที่ถูกประกอบสร้างขึ้นมาก่อนหน้านี้โดยกลุ่มผู้ใหญ่ในชุมชนประดู่ป่า แต่ก็มีข้อสังเกตว่าดีการผลิซ้ำ ไม่ใช่เป็นเพียงการนำเอาชุดความหมายเดิมมานำเสนอในสื่อใหม่เท่านั้น หากแต่เป็นนำเอาชุดความหมายเดิมมาตีใหม่ และผสมผสานกับประสบการณ์ของกลุ่มเยาวชน ประกอบสร้างขึ้นเป็นอีกหนึ่งชุดความหมายหนึ่ง ที่แม้จะมีบางส่วนสัมพันธ์กับชุดความหมายเดิม แต่ก็ไม่ได้มีความหมายเหมือนกับชุดความหมายเดิมทุกประการ ปรากฏการณ์ในลักษณะนี้แม้ด้านหนึ่งจะแสดงให้เห็นถึงปฏิบัติการของชุดความรู้ที่ครอบงำกระบวนการคิดของกลุ่มเยาวชน แต่ในอีกด้านหนึ่งก็แสดงให้เห็นว่าพื้นที่ของสื่อสารคดี ซึ่งเป็น “พื้นที่ใหม่” ในการประกอบสร้างความหมาย เป็นที่พื้นที่เปิดโอกาสให้กลุ่มเยาวชนได้ใช้ประสบการณ์ของตนเอง มาเป็นส่วนหนึ่งในการประกอบสร้างความหมายให้กับชุมชนท้องถิ่นประดู่ป่า ที่อาจมีบางส่วนแตกต่างไปจากชุดความหมายหลัก ซึ่งเป็นที่รับรู้กันก่อนหน้านี้

ประการที่สาม เป็นข้อสังเกตที่ผู้เขียนพบว่า กลุ่มเยาวชนมีความพยายามอย่างยิ่งที่จะนำเทปบันทึกการสัมภาษณ์ของบุคคลที่ให้สัมภาษณ์ทุกคนมานำเสนอในสารคดี แม้ในบางกรณีผู้ให้สัมภาษณ์จะให้ข้อมูลที่ไม่สอดคล้องกับเรื่องราวที่ต้องการนำเสนอ แต่กลุ่มเยาวชนก็ยังพยายามติดต่อและเลือกเอาส่วนของการสัมภาษณ์ที่พอจะนำเสนอได้มาใส่ในสารคดี

ในประเด็นนี้ผู้เขียนสังเกตพบว่า เยาวชนทั้งสามกลุ่มมีการถกเถียงกันในเรื่องการนำเสนอเทปบันทึกคำสัมภาษณ์ของบุคคลต่างๆ ในสารคดี เช่น ในกรณีของกลุ่มที่ 2 ที่ถกเถียงกันภายในกลุ่มว่าจะเอาเทปบันทึกภาพการให้สัมภาษณ์ของแม่อุ้ยท่านหนึ่งนำเสนอในสารคดีหรือไม่ เพราะในการบันทึกภาพการให้สัมภาษณ์แม่อุ้ยท่านนี้ จะมีเสียงลูกสาวของแม่อุ้ยบอกรบพรทอยู่ตลอด และข้อมูลที่แม่อุ้ยท่านนี้ให้สัมภาษณ์ก็เป็นข้อมูลเหมือนกับผู้สูงอายุคนอื่นๆ ซึ่งถ้าตัดออกไปแล้วก็ไม่ทำให้เนื้อเรื่องที่ต้องการจะนำเสนอเปลี่ยนไป สมาชิกในกลุ่มบางคนจึงเสนอให้ตัดภาพการให้สัมภาษณ์ของแม่อุ้ยท่านนี้ออก แต่สมาชิกในกลุ่มอีกส่วนหนึ่งก็ให้ความเห็นว่าหากไม่เอาภาพการให้สัมภาษณ์ของแม่อุ้ยท่านนี้ก็นำเสนอไว้ในสารคดี และท่านมารู้ทีหลังจะมีความรู้สึกอย่างไร จากเหตุผลที่หลากหลายสุดท้ายสมาชิกภายในกลุ่มก็ตกลงว่าจะเอาเทปในส่วนของคุณแม่อุ้ยท่านนี้นำเสนอไว้ในสารคดีด้วย แต่ตัดเอาเฉพาะส่วนที่ไม่มีเสียงแทรกของลูกสาวแม่อุ้ยมานำเสนอไว้ในสารคดี ซึ่งเมื่อตัดต่อเป็นสารคดีออกมาแล้วฉากการให้สัมภาษณ์ของแม่อุ้ยท่านนี้ก็ถูกนำเสนอไว้เพียงสั้นๆ ในเวลาไม่ถึง 30 วินาที

ต่อกรณีตัวอย่างดังกล่าวข้างต้น ผู้เขียนมีความเห็นว่าการที่กลุ่มเยาวชนพยายามนำเสนอภาพการให้สัมภาษณ์ของบุคคลในชุมชนทุกคนไว้ในสารคดี เป็นเหตุผลในแง่ของการรักษาความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ที่ทำให้กลุ่มเยาวชนจำเป็นต้องปล่อยให้เนื้อหาที่ไม่สอดคล้องกับประเด็นที่ต้องการนำเสนออยู่ในสารคดีบ้าง โดยนำเสนอภาพการให้สัมภาษณ์ของทุกคนไว้ในสารคดี ซึ่งมาจากเหตุผลที่กลุ่มเยาวชนให้ความสำคัญและคำนึงถึงความรู้สึกของผู้ให้สัมภาษณ์ซึ่งเป็นคนในชุมชนเดียวกับกลุ่มเยาวชน

ประเด็นดังกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นว่าสำนึกของกลุ่มเยาวชนที่ให้ความสำคัญกับความเป็นท้องถิ่น โดยคำนึงถึงความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ในแง่ที่ผู้เขียนมีความเห็นว่าสารคดีที่กลุ่มเยาวชนผลิตขึ้นจึงการเป็นผลิตสารคดีที่อยู่บนพื้นฐานของสำนึกความเป็นท้องถิ่น ดังนั้นหากพิจารณาในมิติของการสื่อสาร ซึ่งจะต้องให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์กลุ่มเป้าหมายก่อนที่จะผลิตสื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย ในกรณีนี้แสดงให้เห็นว่ากลุ่มเยาวชนได้วิเคราะห์กลุ่มเป้าหมายที่จะได้รับชมสารคดีนี้แล้วว่าเป็นกลุ่มคนในชุมชน ดังนั้นการผลิตสารคดีของกลุ่มเยาวชนจึงการเสนอเรื่องราวที่คำนึงถึงความรู้สึกของผู้คนในชุมชนเป็นหลัก กลุ่มเยาวชนจึงต้องนำเสนอเทปคำให้สัมภาษณ์ของบุคคลทุกคนที่อยู่ในชุมชน รวมถึงการเลือกที่จะไม่นำเสนอข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้งของชุมชนไว้ในสารคดี

ข้อสังเกตทั้งสามประการเป็นข้อสังเกตที่ผู้เขียนได้จากการสังเกตการณ์ในขั้นตอนการติดต่อสารคดีของกลุ่มเยาวชน ทำให้เห็นได้ว่าการติดต่อสารคดีเป็นกระบวนการที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเป็นขั้นตอนที่ทั้งการติดต่อ แต่งเติม และเลือกสรรเนื้อหาที่จะนำเสนอ

ผ่านสื่อสารคดี การติดต่อจึงเป็นกระบวนการที่เผยให้เห็นถึงอำนาจในเลือกภาพ เลือกลีขียงบรรยาย เลี่ยงสัมผัสภาษา ดนตรีประกอบ ซึ่งแต่ละสิ่งอาจจะไม่มีความสัมพันธ์กันมาก่อน แต่ด้วยกระบวนการติดต่อ สิ่งต่างๆ เหล่านี้ จะถูกจัดวางให้ร้อยเรียงเป็นเรื่องราวเดียวกันตามที่ถูกผลิต ต้องการจะสื่อความหมายไปยังผู้รับสารที่ได้รับชมสารคดี กระบวนการดังกล่าวนี้จึงแสดงให้เห็นถึงอำนาจในการประกอบสร้างความหมายของกลุ่มเยาวชนในฐานะที่เป็นผู้ผลิตสารคดีชุมชน

ขั้นตอนที่ 3: การนำเสนอสารคดีชุมชน

ในกระบวนการฝึกอบรมผลิตสารคดีสารคดี นอกจากจะมีกิจกรรมในส่วนของการให้ความรู้เกี่ยวกับการผลิตสารคดี และกิจกรรมในส่วนของการฝึกปฏิบัติโดยให้กลุ่มเยาวชนได้ทดลองผลิตสารคดีแล้ว ยังมีกิจกรรมอีกส่วนหนึ่งที่มีความสำคัญ คือ กิจกรรมการจัดฉายสารคดีให้คนในชุมชนประจวบได้ร่วมรับชม โดยเป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นในคำคืนสุดท้ายของการฝึกอบรม เมื่อวันที่ 28 มีนาคม 2553 โดยจัดให้เป็นบรรยากาศงานเลี้ยงสังสรรค์ที่กลุ่มเยาวชนเรียกว่า “งานเลี้ยงปิดกล่อง” ในการเลี้ยงครั้งนี้กลุ่มเยาวชนได้ประชาสัมพันธ์ผ่านเสียงตามสายของชุมชน เชิญชวนคนในชุมชนเข้ามาร่วมงานเพื่อรับชมสารคดี ซึ่งก็มีคนในชุมชนส่วนหนึ่งเข้ามาร่วมชมสารคดีในครั้งนี้ด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้สูงอายุบางคนที่ไม่ให้สัมภาษณ์ในสารคดี นอกจากคนในชุมชนแล้วพระภิกษุภิกษุได้เชิญอาจารย์จากคณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และเจ้าหน้าที่องค์กรเอกชนที่ทำงานด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของเมืองลำพูนเข้าร่วมกิจกรรมครั้งนี้ด้วย

กิจกรรมการจัดฉายสารคดี มีความน่าสนใจในแง่ที่ว่ากิจกรรมนี้มิได้เป็นเพียงกิจกรรมการนำเสนอผลงานสารคดีของกลุ่มเยาวชนเท่านั้น หากแต่กิจกรรมนี้ยังเป็นพื้นที่ทางการสื่อสารอีกพื้นที่หนึ่งที่กลุ่มเยาวชนจะใช้เป็นพื้นที่ในการประกอบสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนประจวบให้ผู้เข้ามาร่วมงานได้รับรู้ ที่สำคัญก็คือกิจกรรมนี้ถือเป็นครั้งแรกที่กลุ่มเยาวชนประจวบมีบทบาทเป็นผู้จัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมของชุมชน เพราะก่อนหน้านี้กิจกรรมทางวัฒนธรรมในชุมชนถูกจัดขึ้นโดยกลุ่มผู้ใหญ่ ดังนั้นสิ่งที่นำเสนอในกิจกรรมครั้งนี้ไม่ว่าจะเป็นการจัดสถานที่การจัดงาน หรือการแสดงศิลปวัฒนธรรมภายในงาน จึงเป็นสิ่งที่เกิดมาจากความคิดของกลุ่มเยาวชนโดยตรง ผู้เขียนพบข้อสังเกตที่น่าสนใจจากการเข้าร่วมสังเกตการณ์การจัดกิจกรรมครั้งนี้ 4 ประการดังนี้

ประการแรก เป็นข้อสังเกตเกี่ยวกับการจัดเตรียมสถานที่จัดงานของกลุ่มเยาวชน ผู้เขียนพบว่า กลุ่มเยาวชนมีการระดมความคิดร่วมกันเพื่อเตรียมสถานที่จัดงาน โดยตกลงร่วมกันที่จะใช้พื้นที่ลานวัดบริเวณหน้าพระอุโบสถเป็นสถานที่จัดงาน กลุ่มเยาวชนได้การจัดเตรียมเวทีการแสดง และตกแต่งสถานที่เพื่อสร้างบรรยากาศให้กับผู้มาร่วมงาน ความน่าสนใจในประเด็นนี้อยู่ที่

กระบวนการเลือกข้าวของเครื่องใช้ที่จะนำมาตกแต่งสถานที่ ไม่ว่าจะเป็นการใช้รูปแบบพื้นเมืองขนาดใหญ่มาวางไว้บริเวณงาน การนำเองตุ๊กตาวนไวนต้นไม้เพื่อประดับตกแต่ง การใช้โคมไฟแขวนประดับไว้โดยรอบสถานที่จัดงาน หรือการจัดขันโตกให้ผู้เข้าร่วมงานได้นั่งล้อมวงรับประทานอาหารระหว่างชมการแสดงชุดต่างๆ

กระบวนการเลือกใช้สิ่งของที่นำมาตกแต่งสถานที่จัดงานของกลุ่มเยาวชนประตูป่าข้างต้น แสดงให้เห็นว่ากลุ่มเยาวชนไม่ได้ตกแต่งสถานที่เพื่อความสวยงามเพื่อสร้างบรรยากาศเท่านั้น หากแต่การตกแต่งสถานที่ที่เป็นอีกกระบวนการหนึ่งของการประกอบสร้างความหมายให้กับชุมชนท้องถิ่นประตูป่าของกลุ่มเยาวชน โดยเป็นการสร้างความหมายว่าชุมชนประตูป่าเป็นชุมชนท้องถิ่นล้านนา ผ่านการประดับตกแต่งสถานที่ด้วยข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ ที่กลุ่มเยาวชนเรียกว่า “ของพื้นเมือง” เพื่อแสดงให้เห็นให้ผู้คนที่เข้าร่วมงานได้รู้ว่าชุมชนประตูป่าเป็นส่วนหนึ่งของท้องถิ่นล้านนา

ประการที่สอง ข้อสังเกตเกี่ยวกับการแสดงศิลปวัฒนธรรมภายในงานของกลุ่มเยาวชนผู้เขียนพบว่า ภายในงานเลี้ยงสังสรรค์กลุ่มเยาวชนได้จัดเตรียมการแสดงไว้ 2 ชุด ชุดแรกเป็นการแสดง “ฟ้อนยอ” และชุดที่สองคือ “ฟ้อนปี่ไหมเมือง” การเลือกเอากการแสดง “ฟ้อนยอ” มาแสดงภายในงานแสดงให้เห็นว่า กลุ่มเยาวชนรับรู้ที่ชุมชนประตูป่าเป็นชุมชนชาวยองและมีศิลปวัฒนธรรมของชาวยองเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนจึงเลือก “ฟ้อนยอ” มาแสดงภายในงาน อย่างไรก็ตามข้อสังเกตว่า การที่กลุ่มเยาวชนให้ความหมายว่า “ฟ้อนยอ” เป็นการแสดงที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนประตูป่า เป็นผลมาจากการที่ “ฟ้อนยอ” ถูกนำมาใช้เป็นการแสดงในกิจกรรมประเพณีทางวัฒนธรรมของชุมชนประตูป่าแทบทุกครั้ง ทำให้กลุ่มเยาวชนรับรู้ว่าการแสดง “ฟ้อนยอ” เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนประตูป่า

ภาพที่ 5.14 การแสดง “ฟ้อนยอ” ของกลุ่มเยาวชนประตูป่าภายในกิจกรรมนำเสนอสารคดี

การแสดงอีกชุดหนึ่ง คือ “ฟ้อนปี่ใหม่เมือง” ซึ่งมีความน่าสนใจในแง่ที่ว่า การแสดงชุดนี้ เป็นการแสดงที่คิดขึ้นโดยกลุ่มเยาวชน และเป็นการแสดงที่ไม่เคยจัดการแสดงในชุมชนมาก่อน ผู้เขียนสังเกตพบว่าการแสดงชุดนี้ เป็นการแสดงที่แบบประยุกต์โดยมีการผสมผสานวัฒนธรรม หลายอย่างเข้าด้วยกัน ทั้งการแต่งกายการที่นุ่งโจงกระเบนแต่สวมเสื้อยืด และใช้เพลงบรรเลงพื้นเมืองชื่อเพลง “ปี่ใหม่เมือง” เป็นเพลงประกอบการแสดง ที่น่าสนใจก็คือแม้การแสดงชุดนี้จะถูกเรียกว่า “ฟ้อน” ซึ่งเป็นชื่อเรียกศิลปะการแสดงของท้องถิ่นล้านนา แต่กลับเป็นการทำฟ้อนในการแสดงชุดนี้เป็นการประยุกต์เอาท่าเต้นแบบตะวันตกเข้ามาใส่ไว้ในการแสดงชุดนี้ด้วย

การแสดงทั้งสองชุดแสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์ที่ซับซ้อนของกลุ่มเยาวชนชุมชนประตูปา ที่อยู่ท่ามกลางการเผชิญหน้าของความหลากหลายทางวัฒนธรรม จากการที่ต้องอยู่ท่ามกลาง “ความเป็นยong” ที่ถูกประกอบสร้างขึ้นโดยผู้ใหญ่ในชุมชน การถูกหล่อหลอมด้วยอุดมการณ์ของ ชาติที่ได้รับการเข้ารับศึกษาที่จัดขึ้นโดยรัฐไทย และการไหลบ่าเข้ามาของกระแสวัฒนธรรม โลกที่สร้างการรับรู้ของเยาวชนผ่านระบบการสื่อสารมวลชน ทำให้ด้านหนึ่งกลุ่มเยาวชนเองต้อง ร่วมเป็นส่วนหนึ่งของการอนุรักษ์วัฒนธรรมของท้องถิ่น ขณะที่อีกด้านหนึ่งก็ต้องปรับตัวไปตามประ เสาโลกในปัจจุบัน การแสดงทั้งสองชุดโดยเฉพาะอย่างยิ่งในชุดที่สองคือตัวอย่างของการปรับตัวไป ตามกระแสโลกของกลุ่มเยาวชน แต่เป็นการปรับตัวที่มีความน่าสนใจในแง่ที่ว่าวัฒนธรรมจาก ภายนอกไม่ได้เข้ามามีอิทธิพลการครอบงำวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นไว้ได้ทั้งหมด หากแต่เป็น การปรับผสมผสานที่วัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนท้องถิ่นยังคงอยู่ แต่มีการนำเอาวัฒนธรรมจาก ภายนอกเข้ามาผสมผสาน ในแง่นี้จึงแสดงให้เห็นถึงพลังของท้องถิ่นในการต่อรองกับกระ แสวัฒนธรรมจากภายนอกที่พยายามจะเข้ามาครอบงำวัฒนธรรมของท้องถิ่น แต่ท้องถิ่นเองก็มีทุน ทางวัฒนธรรมของชุมชนที่จะต่อรองกับการครอบงำของวัฒนธรรมจากภายนอก

ภาพที่ 5.15 การแสดง “ฟ้อนปี่ใหม่เมือง” ของเยาวชนประตูปาในกิจกรรมนำเสนอสารคดี

ประการที่สาม เป็นข้อสังเกตเกี่ยวกับการใช้ภาษาของเยาวชนที่ทำหน้าที่เป็นผู้ดำเนินรายการในกิจกรรมนำเสนอสารคดี ในกิจกรรมนี้กลุ่มเยาวชนได้จัดให้มีผู้ดำเนินรายการ 3 คน โดยแต่ละคนจะรับหน้าที่ในการเป็นพิธีกรในแต่ละภาษาประกอบด้วย “ฝ่าย” เป็นพิธีกรคนยอง “หนึ่ง” เป็นพิธีกรคนเมือง และ “มั่ว” เป็นพิธีกรคนไทย ในช่วงแรกพิธีกรแต่ละคนก็ยังคงทำหน้าที่ของตัวเองโดยใช้ภาษาที่แตกต่างกันตามที่ได้รับมอบหมาย แต่ในช่วงหลังกลับพบว่าพิธีกรทั้งสามคนใช้ภาษาเมืองเป็นภาษาในการดำเนินรายการเพียงภาษาเดียว โดยในบางช่วง “ฝ่าย” ก็ให้ภาษาไทยบ้างในการดำเนินรายการทั้งที่จริงแล้ว “ฝ่าย” ไม่ได้ถูกกำหนดให้เป็นพิธีกรคนไทย

การเลือกใช้ภาษาถึงสามภาษาในการดำเนินรายการของกลุ่มเยาวชน แสดงให้เห็นถึงการซ้อนทับกับกับของอัตลักษณ์ที่หลากหลายของกลุ่มเยาวชนชุมชนประตูปา ที่แสดงออกถึง “ความเป็นยอง” ด้วยการใช้นิยามของ ขณะเดียวกันก็แสดงออกถึง “ความเป็นล้านนา” ด้วยการใช้นิยามเมือง และแสดงออกถึง “ความเป็นไทย” ด้วยการใช้นิยามไทย จึงทำให้เห็นว่าอัตลักษณ์นั้นเป็นสิ่งที่มีความหลากหลายและซ้อนทับกันอยู่ “ตัวตน” ของกลุ่มเยาวชนชุมชนประตูปาจึงลื่นไหลปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ ที่บางครั้งอาจเลือกเอาอัตลักษณ์ชุดใดชุดหนึ่งออกมาแสดง หรือในบางครั้งก็แสดงออกมาถึงอัตลักษณ์ทุกชุดที่ซ้อนทับกันอยู่

ประการสุดท้าย เป็นข้อสังเกตเกี่ยวกับการวิพากษ์วิจารณ์สารคดีที่ผลิตโดยกลุ่มเยาวชนจากผู้ชมซึ่งเป็นคนในชุมชนที่เข้าร่วมกิจกรรม ผู้เขียนพบว่าบรรยากาศการจดจายสารคดีของกลุ่มเยาวชนมีลักษณะแบบการฉายหนังกลางแปลง โดยฉายผ่านจอขนาดใหญ่ให้คนในชุมชนได้เข้าร่วมรับชม การฉายสารคดีของกลุ่มเยาวชนดำเนินไปที่ละเรื่องสลับกับการให้ข้อเสนอแนะจากคนในชุมชน และบุคคลจากภายนอกที่พระปฎิภาณเชิญร่วมชมสารคดีของกลุ่มเยาวชน

บรรยากาศในการชมสารคดีเต็มไปด้วยความสนุกสนาน ผู้สูงอายุในชุมชนที่มีภาพของตนเองอยู่ในสารคดีก็แสดงออกถึงรอยยิ้มที่ภาคภูมิใจ ขณะที่ผู้ปกครองของกลุ่มเยาวชนก็นั่งชมแบบมีรอยยิ้ม บรรยากาศจึงเป็นบรรยากาศที่ดูอบอุ่น สารคดีแต่ละเรื่องได้รับความประทับใจจากผู้ชม ข้อวิจารณ์ที่ได้จากสัมภาษณ์ผู้ชมภายหลังจากที่ฉายสารคดีแต่ละเรื่องจบลงจึงมีแต่คำชมที่มักจะบอกว่า “เหมือนของแต่ดีเป็นออกในโทรทัศน์นะ” “เก่งนะละอ่อนบ้านเฮา”

ภาพที่ 5.16 บรรยากาศการจัดฉายสารคดีชุมชนของกลุ่มเยาวชนประตูป่า

อย่างไรก็ดีคือผู้เขียนพบว่า ข้อเสนอแนะของคนในชุมชนที่เข้าชมสารคดีไม่ได้ให้ความสำคัญกับเนื้อหาในสารคดีมากนัก โดยไม่มีผู้ชมคนใดแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเนื้อหาของสารคดีเลย ไม่ว่าจะเป็นความถูกต้องของข้อมูล หรือวิธีการเล่าเรื่องในสารคดีของกลุ่มเยาวชน หากแต่ผู้ชมจะแสดงความคิดเห็นในประเด็นเกี่ยวกับองค์ประกอบอื่นๆ ของสารคดีมากกว่า เช่น การแต่งกายของพิธีกร ที่ผู้ชมบางท่านบอกว่าน่าจะใส่ชุดแบบชาวยองจะได้เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน ซึ่งในประเด็นนี้แสดงให้เห็นว่า ในขณะที่กลุ่มเยาวชนให้ความหมายว่าชุดพื้นเมืองที่ผู้ดำเนินรายการสวมใส่ในสารคดีสามารถแทนกันได้ด้วยชุดแบบชาวยอง แต่กลุ่มผู้ใหญ่ที่รับชมสารคดีกลับให้ความหมายว่าเป็นสิ่งที่แทนกันไม่ได้

ต่อประเด็นดังกล่าวข้างต้นแสดงให้เห็นว่าในกระบวนการประกอบสร้างอัตลักษณ์ “ความเป็นยอง” ไม่ใช่เป็นกระบวนการที่เป็นการต่อรองของคนในท้องถิ่นกับคนภายนอกท้องถิ่นเท่านั้น หากแต่ยังเป็นกระบวนการที่มีการต่อรองกันเองภายในท้องถิ่นด้วย ซึ่งในกรณีนี้เป็นการต่อรองของกลุ่มคนที่อยู่ในวัยที่แตกต่างกัน จึงมีประสบการณ์และการรับรู้ที่แตกต่างกัน ดังนั้นจึงให้ความหมายกับ “ความเป็นยอง” ที่แตกต่างกัน ทำให้ “ความเป็นยอง” ยังคงอยู่ในสนามของการช่วงชิงการให้ความหมายทั้งในระดับของการต่อรองกับภายนอกชุมชน และการต่อรองกันเองภายในชุมชนท้องถิ่นโดยคนกลุ่มต่างๆ

อย่างไรก็ดีในกรณีของการใช้ภาษา ผู้เขียนพบว่ากลุ่มผู้ชมยอมรับได้ทั้งในสารคดีของกลุ่มเยาวชนไม่ได้นำเสนอด้วยภาษาของซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน โดยให้คำอธิบายว่า “ละอ่อนยอง

หมูนี่เขาตั้งอุ้ยของป่าไผ่ละ” ในประเด็นนี้ผู้เขียนมีความเห็นว่าเป็นการแสดงความคิดเห็นของกลุ่มผู้ใหญ่ที่ให้เห็นในแง่ที่ว่ากลุ่มเยาวชนไม่ได้สนใจ “ความเป็นยอง” ที่ดำรงอยู่ในชุมชนจึงมาสามารถที่จะ “อุ้ยกายอง” ได้ ซึ่งในประเด็นนี้ผู้เขียนกลับมีความเห็นที่ต่างออกไปว่าที่จริงแล้วกลุ่มเยาวชนเป็นอีกกลุ่มหนึ่งในชุมชนท้องถิ่น ที่ให้ความสนใจต่อการดำรงอยู่ของ “ความเป็นยอง” แต่ด้วยการขาดพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่จะแสดงออกถึง “ความเป็นยอง” จึงทำให้กลุ่มผู้ใหญ่มองว่ากลุ่มเยาวชนไม่ให้ความสนใจกับท้องถิ่น แต่สนใจกับความทันสมัยที่มาจากภายนอก

แต่การศึกษาเชิงทดลองด้วยการให้กลุ่มเยาวชนผลิตสารคดีชุมชนได้แสดงให้เห็นว่า หากมีการสร้างพื้นที่ทางวัฒนธรรมให้กลุ่มเยาวชนได้มีโอกาสเข้ามาในมีส่วนร่วมในการประกอบสร้าง “ความเป็นยอง” กลุ่มเยาวชนก็ได้แสดงให้เห็นแล้วว่าพวกเขามีสำนึกของความเป็นท้องถิ่นอยู่ในระดับที่มีความน่าสนใจอย่างยิ่ง ดังจะเห็นได้จากการนำเสนอความเป็นท้องถิ่นของชุมชนประตูป่าในรูปแบบต่างๆ ผ่านสื่อสารคดีที่ผลิตขึ้นโดยกลุ่มเยาวชนประตูป่า

ในประเด็นดังกล่าวนี้จึงเห็นได้ว่า การที่ผู้เขียนได้เข้าไปสร้างสถานการณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมในชุมชน ด้วยการใช้กระบวนการศึกษาเชิงทดลอง จึงเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่เปิดโอกาสให้กลุ่มเยาวชนในชุมชนประตูป่า ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการประกอบสร้าง “ความเป็นยอง” ของชุมชนประตูป่า ที่น่าสนใจก็คือกิจกรรมดังกล่าวได้มีส่วนในการสร้างสายสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมให้เกิดขึ้นในชุมชนประตูป่า โดยเป็นกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้กลุ่มเยาวชนได้ใช้พื้นที่ของสื่อสารคดี เป็นพื้นที่ในการเข้ามามีส่วนร่วมประกอบสร้าง “ความเป็นยอง” ร่วมกับผู้คนในชุมชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มผู้สูงอายุ ผ่านกิจกรรมที่กลุ่มเยาวชนได้เข้าไปสอบถามข้อมูล และนำเสนอข้อมูลการให้สัมภาษณ์ของกลุ่มผู้สูงอายุในสารคดี ในแง่นี้จึงเป็นเสมือนการส่งผ่าน “ความเป็นยอง” จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ที่รับเอา “ความเป็นยอง” ของคนเฒ่าคนแก่ในชุมชนมาผสมผสานกับประสบการณ์ที่ได้รับจากภายนอกชุมชนของกลุ่มเยาวชน และประกอบสร้าง “ความเป็นยอง” ขึ้นจากสำนึกความเป็นชุมชนท้องถิ่นประตูป่า

(3)

“ความเป็นยอง” ในสารคดีชุมชนของกลุ่มละอ่อนยองประตูป่า

จากการกระบวนการศึกษาเชิงทดลองที่ผู้เขียนได้จัดกิจกรรมกับกลุ่มเยาวชน ทั้งในส่วน of กิจกรรมเพื่อศึกษาการรับรู้ “ความเป็นยอง” และกิจกรรมในส่วนของการศึกษาการประกอบสร้าง “ความเป็นยอง” ผ่านสื่อสารคดีของกลุ่มเยาวชน ที่ได้กล่าวถึงกระบวนการฝึกอบรมและการฝึกปฏิบัติผลิตสารคดีชุมชนของกลุ่มเยาวชนชุมชนวัดประตูป่า ในหัวข้อนี้ผู้เขียนจะนำเสนอ

รายละเอียดของ “เรื่องเล่า” ในสารคดีแต่ละเรื่องว่ามีการนำเสนออย่างไร ก่อนที่จะวิเคราะห์ “ความเป็นยอง” ที่อยู่ในสารคดีของกลุ่มเยาวชนชุมชนประตูป่า โดยผู้เขียนได้แบ่งเนื้อหาการนำเสนอออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ ส่วนแรก เป็นการเล่าเนื้อหาในสารคดีชุมชนทั้ง 3 เรื่องของกลุ่มเยาวชนชุมชนวัดประตูป่า และส่วนที่สอง เป็นการวิเคราะห์ “ความเป็นยอง” ที่อยู่ในสารคดีของกลุ่มเยาวชนชุมชนวัดประตูป่า ดังรายละเอียดต่อไปนี้

“เรื่องเล่า” ในสารคดีชุมชนของกลุ่มเยาวชนชุมชนวัดประตูป่า

ก่อนหน้านี้ผู้เขียนได้นำเสนอให้เห็นถึงกระบวนการฝึกอบรมเยาวชนทั้งในส่วนของการให้ความรู้ในเรื่องกระบวนการผลิตสารคดี และในส่วนของการฝึกปฏิบัติให้กลุ่มเยาวชนได้ลงมือผลิตสารคดีชุมชนด้วยตนเองในทุกขั้นตอนของกระบวนการผลิตสารคดี ตั้งแต่การเลือกประเด็นที่จะนำมาเสนอเป็นสารคดี การลงมือเก็บข้อมูลจากคนในชุมชน การเขียนบทสารคดี จนถึงขั้นตอนการถ่ายทำ การตัดต่อ

ด้วยกระบวนการดังกล่าวข้างต้นสารคดีชุมชนที่ถูกผลิตขึ้นโดยกลุ่มเยาวชนทั้ง 3 เรื่อง ที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้ จึงเกิดจากมุมมอง วิธีคิดและประสบการณ์ของกลุ่มเยาวชนชุมชนประตูป่า เนื้อหาเรื่องราวและการแสดงออกต่างๆ ในสารคดี จึงเป็นส่วนหนึ่งของการประกอบสร้างความหมายเกี่ยวกับชุมชนประตูป่า ที่กลุ่มเยาวชนได้ใช้อำนาจในฐานะที่เป็นผู้ผลิตสารคดีประกอบสร้างขึ้นผ่านสื่อสารคดีชุมชน “ความเป็นยอง” ที่จะปรากฏอยู่ในสารคดี จึงจะเป็นอีกชุดความหมายหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงกระบวนการต่อรองกับชุดความหมายอื่นๆ ที่ดำรงอยู่ในท้องถิ่นชุมชนประตูป่า ในหัวข้อนี้ผู้เขียนจึงจะนำเสนอถึงรายละเอียดของเนื้อหาในสารคดีชุมชนทั้ง 3 เรื่อง ด้วยการถ่ายทอดเรื่องราวจากสารคดีมาเรียบเรียงนำเสนอไว้ดังรายละเอียดต่อไปนี้

อดีตที่เลือกรางสู่ปัจจุบันที่เปลี่ยนแปลง

สารคดีของเยาวชนกลุ่มที่ 1 หรือกลุ่ม “conservation” นำเสนอในเรื่อง “อดีตที่เลือกรางสู่ปัจจุบันที่เปลี่ยนแปลง” โดยมีแก่นเรื่อง (theme) เป็นเรื่องเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตชุมชนประตูป่าที่เปลี่ยนแปลงไปจากอดีต สารคดีเรื่องนี้มีความยาว 14.02 นาทีโดยวิธีการนำเสนอต่อไปนี้

ข้อความคำว่า “กลุ่ม conservation” สั้นเลื่องล้นค่อยๆ ปรากฏขึ้นบนฉากหลังสีดำพร้อมกับเสียงบรรเลงดนตรีพื้นเมือง และชื่อสารคดี “อดีตที่เลือกรางสู่ปัจจุบันที่เปลี่ยนแปลง” ก็ปรากฏขึ้นบนฉากหลังสีดำก่อนจะค่อยๆ จางหายไป พร้อมกับการเปิดตัวสารคดีด้วยฉากภาพ

บรรยากาศภายในชุมชน ที่ถ่ายทำด้วยเทคนิคที่ผู้ถ่ายนั่งซ้อนท้ายรถจักรยานยนต์ และถ่ายภาพบรรยากาศของชุมชนไปตามเส้นทางต่างๆของชุมชน จึงได้ภาพที่เห็นสภาพบ้านเรือนและภูมิทัศน์ของชุมชน ก่อนภาพจะตัดมาที่พิธีกรสาวน้อยทั้ง 4 คน ฝ่าย หญิง กวาง และแป้ง ในชุดพื้นเมือง พร้อมกับบรอยยิ้มของพิธีกรทั้ง 4 ก่อนที่พวกเขาจะกล่าวคำขวัญของชุมชนประตูปาร่วมกัน “ป่าม่วง กว้างใหญ่ ธรรมชาติศักดิ์สิทธิ์ พุงหลวงหลักชีวิต แหล่งผลิตลำไยพันธุ์ดี ประเพณีล้งนงามล้ำ วัฒนธรรมคนยอง” ด้วยน้ำเสียงสำเนียงภาษายอง ก่อนที่เธอทั้ง 4 จะกล่าวคำว่า “สวัสดีค่ะ” พร้อมกัน เป็นการเปิดตัวสารคดีที่น่าเสนอทั้งภาพของวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนและการนำเสนอจุดเด่นของชุมชนประตูปามาแนะนำเสนอตั้งแต่ช่วงแรกของการเปิดตัวสารคดี

ภาพที่ 5.17 ภาพบางส่วนจากสารคดีเรื่อง“อดีตที่เลือนรางสู่ปัจจุบันที่เปลี่ยนแปลง”

ฉากต่อมาภาพตัดมาที่ “ฝ่าย” พิธีกรหญิงคนแรกที่กำลังแนะนำเข้าสู่สารคดีสำเนียงภาษาไทย เพื่อบอกกว้างถึงความเป็นมาที่ยาวนานของชุมชนประตูปาที่มีอายุกว่า 200 ปี และมีวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน จากนั้นการกล่าวเปิดสารคดีของ “ฝ่าย” จบลง และตามมาด้วยภาพของ “หญิง” พิธีกรสาวอีก ที่ออกมาบอกกับผู้ชมว่า “ประตูปา” เป็นชื่อของตำบล หมู่บ้านและวัดแห่งหนึ่งในจังหวัดลำพูน และยังบอกอีกด้วยว่าชุมชนประตูปานี้เดิมชื่อชุมชนป่าม่วงจุม หรือเรียกสั้นๆ ว่า “ป่าม่วง”

ภายหลังการกล่าวแนะนำชุมชนของ “หนึ่ง” ภาพตัดมาที่ฉากการสนทนาของกลุ่มเยาวชนที่กำลังใช้ “กำเมือง” สนทนาแลกเปลี่ยนความเห็นกันอยู่บนโต๊ะม้าหินอ่อน “ฝ่าย” ตั้งประเด็นในวงสนทนาว่าอยากจะรู้เรื่องราวในอดีตเกี่ยวกับตลาดของชุมชนประตูปา จึงหารือกันว่าจะไปหาข้อมูลจากใคร ก่อนที่สมาชิกในกลุ่มจะเสนอว่าให้ไปถามแม่อยู่ผ่น ทั้งกลุ่มจึงตกลงร่วมกันและลุกจากม้าหินอ่อนออกไปจากฉากนี้พร้อมกัน ก่อนที่จะตัดมาเป็นฉากบรรยากาศการเดินทางไปบ้านของแม่อยู่ผ่น ประกอบกับเสียงดนตรีพื้นเมือง พร้อมข้อความสีฟ้าที่ปรากฏบนหน้าจอว่า “ไปถามอยู่ผ่นกับลุงหนาน เรื่อง...ตลาดประตูปาในอดีตกัน!!!”

ภาพตัดมาที่ฉากบ้านของแม่อยู่ผ่น ลุงหนานกับอยู่ผ่นนั่งคู่กันขณะที่ “กวาง” และ “แป้ง” ทำหน้าที่เป็นพิธีกร “ลุงหนาน” เล่าความหลังเป็น “กำเมือง” ถึงการเปลี่ยนแปลงไปของตลาดในอดีตกับปัจจุบันว่าตลาดในอดีตข้าวของที่เอามาขายมีน้อย ปัจจุบันนี้มีของขายเยอะกว่าและสมัยก่อนก็ไม่มีการใช้ถุงพลาสติก แต่ปัจจุบันก็มีการใช้ถึงพลาสติกเยอะขึ้น ขณะที่ “อยู่ผ่น” เล่าอดีตของตนเองเป็น “กำยอง” ถึงเรื่องการค้าขายในอดีตที่ได้กำไรจากการค้าขายไม่มากเท่าปัจจุบัน

จบจากการสัมภาษณ์ลุงหนานกับอยู่ผ่นแล้ว ภาพก็ตัดมาที่ฉากบรรยากาศการเดินทางไปบ้านของพ่อครูสมศักดิ์ ที่มาพร้อมกับเสียงดนตรีพื้นเมืองบรรเลงประกอบ และข้อความสีชมพูที่ปรากฏบนหน้าจอว่า “ไปถามพ่อครูสมศักดิ์กันดีกว่า” และภาพจะตัดมาที่ฉากการพูดคุยกับ “พ่อครูสมศักดิ์” บนโต๊ะม้าหินหน้าบ้านของพ่อครู “กวาง” และ “แป้ง” ยังคงทำหน้าที่เป็นพิธีกร “พ่อครูสมศักดิ์” อธิบายเล่าเรื่องราวในอดีตของชุมชนให้กลุ่มเยาวชน ถึงสภาพบ้านเรือนที่อยู่อาศัยในอดีตของชุมชนประตูปาที่สร้างจากวัสดุธรรมชาติ ต่างจากปัจจุบันที่บ้านเรือนของคนในชุมชนเป็นอาคารก่ออิฐถือปูนเป็นหลัก ทั้งยังเล่าถึงวิถีชีวิตของคนประตูปาในอดีตด้วยว่าหากบ้านใครมีวัวควายก็จะผูกไว้ที่ได้ถนนซึ่งเป็นบ้านยกพื้นได้สูง เข้ามาก็เก็บขี้วัวขี้ควายไปทำเป็นปุ๋ย

จบจากฉากสัมภาษณ์พ่อครูสมศักดิ์ ภาพตัดมาที่ที่ฉากของ “ฝ่าย” พิธีกรสาวยืนอยู่หน้าบ้านพ่ออยู่เขียว และ “อู่กำเมือง” กับผู้ชมว่า กำลังจะเข้าไปสัมภาษณ์พ่ออยู่เขียวเกี่ยวกับอาชีพการจักสานซึ่งเป็นอีกอาชีพหนึ่งที่เป็นเอกลักษณ์ของคนในชุมชน ภาพต่อมาจึงเป็นภาพของกลุ่มเยาวชนนั่งล้อมพ่ออยู่เขียวที่กำลังทำไม้กวาดทางมะพร้าวอยู่ “พ่ออยู่เขียว” อธิบายเล่าถึงความรู้เกี่ยวกับการจักสานที่ได้มานั้นเป็นความรู้ที่ได้มาจากการดูคนอื่นทำแล้วลองเอามาทำเองและบอกด้วยว่าตัวท่านเองสานอะไรได้บ้าง ก่อนที่จะบอกราคาขายของเครื่องจักสานต่างๆ ที่พ่ออยู่เขียวสานไว้ขาย

จบจากฉากสัมภาษณ์พ่อยุ้ยเขียว เสียงดนตรีพื้นเมืองบรรเลงขึ้นอีกครั้งพร้อมกับภาพตลาดประตูป่าและข้อความที่ปรากฏบนจอว่า “ตลาดประตูป่าในปัจจุบัน” จากนั้นจึงค่อยๆ ฉายภาพบรรยากาศของตลาดประตูป่าโดยมีเสียงดนตรีพื้นเมืองบรรเลงประกอบ เพื่อเสนอภาพวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนที่กำลังจับจ่ายซื้อของในตลาด ภาพของสินค้าที่มีวางขายอยู่ในตลาด โดยเป็นฉากที่ยาวที่สุดในสารคดีเรื่องนี้ซึ่งมีความยาวกว่า 5 นาทีและเป็นฉากที่ไม่มีเสียงคำบรรยาย มีแต่ภาพของบรรยากาศตลาดและเสียงดนตรีพื้นเมืองเท่านั้น เมื่อเพลงเสียงดนตรีพื้นเมืองบรรเลงจบภาพตัดมาที่ฉากของ “ฝ่าย” ยืนอยู่บริเวณตลาดพร้อมกับการกล่าวบรรยายด้วยสำเนียงภาษาไทย ถึงการเปลี่ยนแปลงไปของตลาดประตูป่าในปัจจุบัน ที่เปลี่ยนแปลงไปเพราะความก้าวหน้าของเทคโนโลยี และความทันสมัยที่เข้ามาในชุมชน ที่แม้จะทำให้ตลาดเจริญขึ้นแต่เธอก็บอกว่ามันทำให้ข้าวของมีราคาแพงขึ้นด้วยเช่นกัน

จากนั้นภาพตัดมาที่ฉากสุดท้ายเป็นภาพของ 2 พิธีกร “ฝ่าย” และ “หญิง” ยืนคู่กันฉากหลังเป็นป้ายชื่อวัดประตูป่าที่ได้วัดชื่อไว้แล้วว่า “ป่าม่วงชุมหัวเวียงหละปูน” ฉากนี้พิธีกรทั้งสองคนสรุปเนื้อหาของสารคดีด้วย “กำเมือง” อีกครั้ง โดยมีสาระสำคัญว่า ในฐานะที่เป็นเยาวชนรุ่นใหม่พวกเขาก็อยากที่จะนำเอาวิถีชีวิตในอดีตของชุมชนกลับมาอีกครั้ง เพราะเป็นวิถีที่มีความเรียบง่าย ชุมชนที่มีความสงบปลอดภัยปราศจากโจรผู้ร้าย ก่อนที่ทั้งสองจะกล่าวลาท่านผู้ชมพร้อมกับภาพของสองพิธีกรที่ค่อยๆ เลื่อนหายไป พร้อมกับเสียงดนตรีประกอบที่ดังขึ้น หากแต่คราวนี้เสียงดนตรีนั้นมิใช่เสียงดนตรีพื้นเมืองที่ถูกใช้ประกอบสารคดีมาทั้งเรื่อง หากแต่เป็นท่วงทำนองของเพลงไทยสมัยใหม่ ที่ดังขึ้นพร้อมกับฉากสีดำก่อนที่จะมีข้อความสีขาวที่เลื่อนขึ้นมาจากขอบจอด้านล่างว่า “เราสัญญาว่า...ถึงแม้ว่าเราจะเป็นเยาวชนรุ่นใหม่ แต่เราก็ใส่ใจวัฒนธรรมที่เก่าแก่ และเราจะอนุรักษ์วัฒนธรรมเหล่านี้ให้คนรุ่นหลังได้จดจำต่อไป” ข้อความนี้เลื่อนขึ้นไปสุดขอบจอด้านบนและหายไป พร้อมกับข้อความคำขวัญของชุมชนประตูป่าเลื่อนขึ้นมาจากขอบจอด้านล่าง ตามด้วยชื่อคณะทำงาน รายชื่อขอบคุณผู้ให้สัมภาษณ์และให้คำแนะนำ ก่อนที่เสียงดนตรีประกอบทำนองเพลงไทยสมัยใหม่จะเจี๊ยบลง

เจาะตำนานลึกลับของป่าม่วงชุม

เยาวชนกลุ่มที่ 2 หรือกลุ่ม “ณ ประตูป่า” นำเสนอสารคดีในชื่อเรื่อง “เจาะตำนานลึกลับของป่าม่วงชุม” ที่มีแก่นเรื่องเป็นเรื่องราวความทรงจำเกี่ยวกับป่าต้นมะม่วงของผู้สูงอายุในชุมชนที่มีโอกาสได้เห็นป่าต้นมะม่วง ซึ่งเป็นที่มาของชื่อชุมชนประตูป่าหรือบ้านป่าม่วงชุมหัวเวียงหละปูน สารคดีเรื่องนี้มีความยาว 6.43 นาทีและมีวิธีการนำเสนอที่น่าสนใจดังนี้

ภาพที่ 5.18 ภาพบางส่วนจากสารคดีเรื่อง “เจาะตำนานลึกลับของปาม่วงจุม”

ข้อความตัวหนังสือสีเหลืองแดง คำว่า “กลุ่ม ณ ประตูป่า” ปรากฏบนฉากหลังสีดำ พร้อมๆ กับเสียงดนตรีทำนองเพลง “หมูเฮาจาวเหนือ” เริ่มดังขึ้น จากนั้นข้อความ “ภูมิไฉ่เสนอ” และชื่อสารคดี “เจาะตำนานลึกลับของปาม่วงจุม” ก็ปรากฏขึ้นบนฉากหลังสีดำ ก่อนที่ข้อความคำขวัญวัดประตูป่าที่ว่า “วัดประตูป่า ปาม่วงจุมหัวเวียงหละปุ่น ช่วงต้นบุญครูบาธรรมชัย รวมไพร่ฟ้าจาวยอง เขตปกป้องวัฒนธรรม งามล้ำพระธาตุม่วงจุม” จะปรากฏขึ้นบนจอพร้อมกับเสียงเพลง “หมูเฮาจาวเหนือ” ในตอนที่กำลังร้องว่า “หมูเฮา หมูเฮา จาวเหนือ เฮาต่างฮักเครือ เจื้อจ๊าดหมูเฮา” ข้อความคำขวัญของวัดประตูป่าก็ค่อยๆ จางหาย พร้อมกับภาพของสองพิธีการหนุ่มสาวในชุดพื้นเมือง กำลังเดินหยอกล้อซึ่งกันและกันชมต้นมะม่วงบริเวณริมลำเหมืองชลประทานของหมู่บ้าน

เมื่อเสียงของเพลง “หมูเฮาจาวเหนือ” ค่อยๆ เบาลง สองพิธีกร “ธัญ” และ “ออย” กล่าวสวัสดิ์ผู้ชม และ “ธัญ” จะหันไปคู่กับ “ออย” ว่าเห็นต้นมะม่วงเยะขนาดนี้แล้วอยากจะกินมะม่วง ก่อนที่ “ออย” จะถาม “ธัญ” กลับไปว่า รู้หรือไม่ว่า “ปาม่วงจุม” เป็นชื่อเดิมของหมู่บ้านแห่งนี้ “ธัญ” ตอบรับว่าไม่รู้และก็อยากรู้เช่นกันว่า “ปาม่วงจุม” มีความเป็นมาอย่างไร ทั้งสองพิธีกรจึงชวนผู้ชมไปตามหาสืบประวัติความเป็นมาของ “ปาม่วงจุม” ร่วมกัน และทั้งสองก็เดินออกไปจากฉากนี้พร้อมกัน

เสียงเพลง “หมูเฮาจาเวเนื่อ” ดังขึ้นอีกครั้ง พร้อมกับภาพบรรยากาศของต้นมะม่วง ภายในชุมชนที่มีลูกมะม่วงอยู่เต็มต้น เสียงบรรยายภาษากำเมืองของเด็กสาวได้เล่าถึง คำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน ที่เล่าถึงว่าในอดีตภายในชุมชนมีต้นมะม่วงอยู่เป็นจำนวนมากจึงเป็นที่มาของชื่อหมู่บ้าน “ปาม่วงจุม” เสียงบรรยายของเด็กสาวจบลงพร้อมเสียงเพลงที่ค่อยๆ เบาลง

ภาพตัดมาที่ฉากของ “แม่ฮ้อยตา” ให้สัมภาษณ์เป็นภาษายอง ว่าเห็นป่าต้นมะม่วงนี้มาตั้งแต่เกิด แต่ก็ไม่รู้ว่าใครเอาต้นมะม่วงนี้มาปลูกไว้ที่นี่ ตามมาด้วยการให้สัมภาษณ์เป็นภาษายอง ของ “แม่ทอง” ที่ให้ข้อมูลเช่นเดียวกับแม่ฮ้อยตาว่าเกิดมาก็เห็นปามะม่วงเป็นพันๆ ต้นในหมู่บ้าน แต่ก็ไม่รู้ที่มาเหมือนกันว่ามาจากไหน

และแล้วที่มาของปามะม่วงก็ถูกเฉลยจากคำสัมภาษณ์ของ “แม่ฮ้อยนาง” ที่เล่าด้วยภาษาเมืองว่าคนจากเวียงยองที่อพยพเข้ามาเป็นคนปลูกไว้ พร้อมเล่าตำนานเกี่ยวกับการเดินทางอพยพของกลุ่มคนยองด้วยว่า กลุ่มคนยองเดินทางอพยพมาพร้อมกับเอามะม่วงมาเป็นเสบียง หัวหน้าของกลุ่มผู้อพยพชาวยองบอกกับชาวยองว่าระหว่างทางถ้ากินมะม่วงให้เก็บเมล็ดมะม่วงไว้อย่าทิ้ง และถ้าไปตั้งถิ่นฐานที่ไหนก็ให้เอาเมล็ดมะม่วงปลูกไว้ในพื้นที่นั้น แม่ฮ้อยนางยังเล่าถึงตำนานเกี่ยวกับคำสาปแช่งในของปามะม่วงจุมเอาไว้ด้วย โดยเล่าว่ามะม่วงในปามะม่วงเป็นมะม่วงศักดิ์สิทธิ์ที่ใครกินแล้วก็จะไม่ท้องเสีย ขณะเดียวกันถ้าใครขึ้นไปต้นมะม่วงและตกลงมาก็จะไม่เป็นอันตรายอะไร แต่ถ้าหากใครทำลายหรือโค่นต้นมะม่วงก็จะมีอันเป็นไป

เสียงสัมภาษณ์ของแม่ฮ้อยนางจบลง พร้อมกับฉากสัมภาษณ์ “แม่ฮ้อยกุย” คุณยายที่มีอายุกว่า 90 ปี เล่าถึงความทรงจำเกี่ยวกับปามะม่วงของด้วยภาษายอง ว่าในอดีตเมื่อหลายสิบปีที่แล้ว เมื่อครั้งที่ปามะม่วงในชุมชนยังคงมีอยู่เคยวิ่งเล่นในปามะม่วง ยังจำภาพที่เคยเก็บมะม่วงในปามะม่วงไปขาย หรือบางครั้งก็เก็บมาทำเป็นมะม่วงกวนถวายพระที่วัดประตูป่าในงานประเพณีต่างๆ แม่ฮ้อยวัย 90 ยังเล่าถึงภาพกว้างใหญ่ของปาม่วงจุมในชุมชนที่มีต้นมะม่วงเป็น 1,000 ต้น และแม้จะเป็นช่วงเวลากลางวันถ้าจะต้องเข้าไปในปามะม่วงก็จะต้องจุดคบไฟเข้าไปด้วยเพราะเป็นป่าทึบ

จากนั้นภาพตัดมาที่ฉากสัมภาษณ์ “แม่ฮ้อยซา” ที่ให้ข้อมูลว่าในปาม่วงนั้นมีมะม่วงพันธุ์อะไรอยู่บ้าง ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นมะม่วงพันธุ์พื้นเมืองที่หาไม่ได้แล้วในปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นมะม่วงม้า มะม่วงจิ้งฮีด มะม่วงคู้ มะม่วงชี้หย้า มะม่วงแก้มแดง จากนั้นจึงเป็นภาพการให้สัมภาษณ์ของ “พ่อฮ้อยคำ” ที่บอกเล่าถึงภาพอดีตที่มีต้นมะม่วงอยู่เป็นจำนวนมาก ปัจจุบันนี้ต้นมะม่วงเหล่านี้อาจได้หายไปเหลือไว้เพียงไม่กี่ต้นให้เป็นอนุสรณ์ ต่อมาก็มีการรื้อฟื้นนำเอาต้นมะม่วงกลับมาปลูกอีกครั้งบริเวณริมลำเหมืองชลประทานของชุมชน

เมื่อจบคำสัมภาษณ์พ่ออุ้ยคำแล้วเสียงเพลง “หมูเฮาจาวเหนือ” ก็ดังขึ้นอีกครั้ง พร้อมกับภาพบรรยากาศของต้นลำไยที่มีอยู่ในชุมชน เสียงบรรยายภาษาเมืองของเด็กสาวคนเดิมดังขึ้นอีกครั้งด้วยน้ำเสียงที่ฟังแล้วให้ความรู้สึกเศร้า บอกเล่าถึงเรื่องราวการหายไปของต้นมะม่วงพร้อมกับการเข้ามาของต้นลำไยที่ทำให้ปัจจุบันในชุมชนประตูป่าเหลือแต่เพียงตำนานที่เล่าขานถึงอดีตของปามะม่วงในชุมชนเท่านั้น

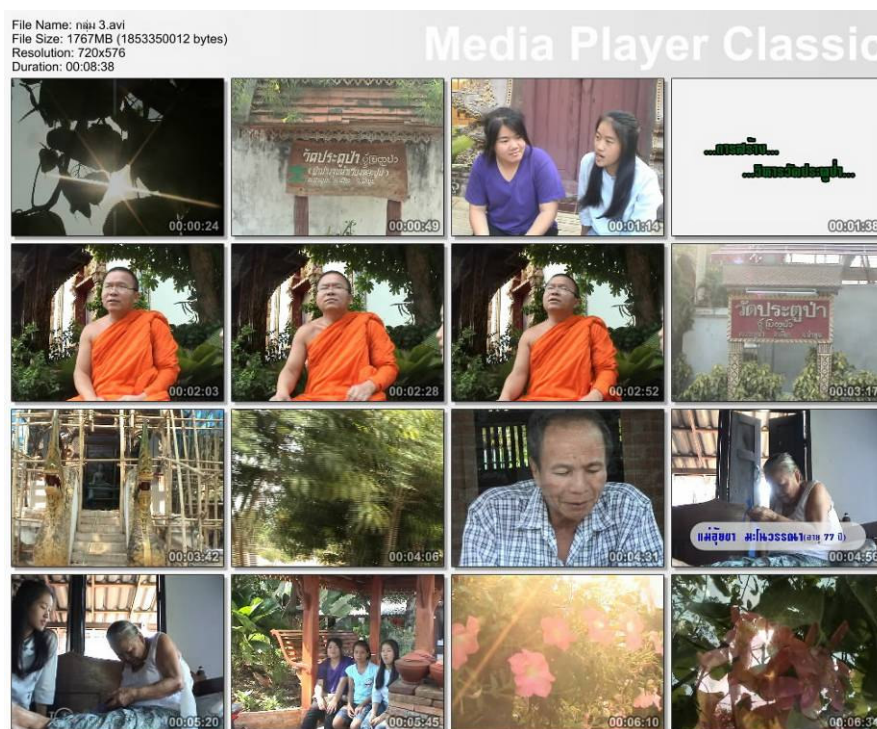
เสียงบรรยายจบลงพร้อมกับเสียงเพลงประกอบ ก่อนที่จะตัดมาที่ฉากสัมภาษณ์ “แม่อุ้ยกุย” อีกครั้ง แม่อุ้ยกุยให้ข้อมูลว่าเมื่อลำไยกลายเป็นพืชเศรษฐกิจที่คนปลูกแล้วสามารถขายได้ราคาดี คนในชุมชนก็หันมาปลูกต้นลำไย และต้นมะม่วงก็ค่อยๆ หายไปจากชุมชน ภาพตัดมาที่ฉากการให้สัมภาษณ์ของ “แม่อุ้ยนาง” อีกครั้ง แม่อุ้ยนางเล่าถึงเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญที่เกิดขึ้นกับป่าต้นมะม่วงในหมู่บ้านว่า กรรมการหมู่บ้านในอดีตได้ประชุมกันและประมูลขายต้นมะม่วง มีการล้มต้นมะม่วงขนาดใหญ่ลงเป็นจำนวนมาก ถึงขนาดที่ต้องมีช้างมาชักลากไม้ชุดต้นมะม่วงภายในชุมชน ครั้งนั้นจึงถือว่าเป็นครั้งสำคัญที่ทำให้ป่าต้นมะม่วงหายไป และพื้นที่ป่าก็กลายเป็นสวนลำไยของทางวัด จากนั้นภาพจึงตัดมาที่การให้สัมภาษณ์ของ “พ่อหนานอินแก้ว” ที่ให้ข้อมูลว่าปัจจุบันนี้ยังมีต้นมะม่วงคำ¹ ซึ่งเป็นต้นมะม่วงขนาดใหญ่ที่เหลือจากปามะม่วงในอดีตที่คนในชุมชนอนุรักษ์ไว้อีกเพียง 3-4 ต้นบริเวณหน้าวัดเท่านั้น

คำสัมภาษณ์ของพ่อหนานอินแก้วจบลง เสียงเพลง “หมูเฮาจาวเหนือ” ดังขึ้นอีกครั้ง พร้อมกับภาพต้นมะม่วงลำต้นขนาดใหญ่ 2 ต้นบริเวณหน้าวัดประตูป่า เสียงคำบรรยายภาษาเมืองด้วยน้ำเสียงที่ฟังแล้วรู้เศร้า ของเด็กสาว กล่าวว่าต้นมะม่วงที่อยู่หน้าวัดประตูป่านี้เป็นต้นมะม่วง 3-4 ต้นสุดท้ายที่เหลือให้ได้เห็นและเก็บไว้เป็นตำนานเล่าขานถึงความเป็นมาของ “บ้านปาม่วงจุมหัวเวียงหละปุ่น” ก่อนที่ภาพของต้นมะม่วงจะเลื่อนหายไปพร้อมกับเสียงบรรยายที่จบลง เสียงดนตรีของเพลงหมูเฮาจาวเหนือเพิ่มเสียงดังขึ้น ฉากหลังกลายเป็นสีดำรายชื่อของคณะทำงานที่เลื่อนขึ้นมาจากขอบจอด้านล่าง ตามมาด้วยข้อความขอบคุณผู้ให้สัมภาษณ์และที่ปรึกษา ข้อความต่างๆ เลื่อนขึ้นไปจนสุดขอบจอด้านบนพร้อมกับการสิ้นสุดของเสียงเพลง และสารคดีเรื่องนี้ก็จบลง

¹ ชื่อมะม่วงพันธุ์พื้นเมืองชนิดหนึ่งที่อยู่ในปามะม่วงชุมชนวัดประตูป่า

กีดเตงหาประตูป่า วัดบ้านเฮา

กลุ่มที่ 3 หรือกลุ่ม “หละอ่อนประตูป่า” นำเสนอสารคดีชุมชนในเรื่อง “กีดเตงหาประตูป่าวัดบ้านเฮา” แก่นเรื่องของเป็นการนำเสนอภาพความทรงจำในอดีตของคนในชุมชนประตูป่าที่ผูกพันกับวัด รวมถึงเรื่องราวเกี่ยวกับโบราณสถานต่างๆ ภายในวัดประตูป่า สารคดีเรื่องนี้ความยาว 8.38 นาทีโดยมีวิธีการนำเสนอดังนี้

ภาพที่ 5.18 ภาพบางส่วนจากสารคดีเรื่อง “กีดเตงหาประตูป่า วัดบ้านเฮา”

ข้อความ “หละอ่อนยงประตูป่า” สีขาวปรากฏขึ้นบนฉากหลังสีดำก่อนที่จะเลือนหายไป พร้อมกับการปรากฏขึ้นข้อความ “เสนอ” และตามด้วยชื่อสารคดี “กีดเตงหาประตูป่าวัดบ้านเฮา” เสียงเพลงบรรเลงดนตรีพื้นเมืองดังขึ้น พร้อมภาพถ่ายแสงพระอาทิตย์ที่ส่องลอดมาได้ ต้นโพธิ์ และภาพต้นไม้ภายในวัด ก่อนที่จะจับภาพป้ายชื่อวัดประตูป่าที่ได้ชื่อว่ามีวงเล็บระบุว่า “ปาม่วงจุมหัวเวียงหละปุ่น” ภาพค่อยจางลงไปพร้อมกับเสียงดนตรีที่เบาลง

ก่อนที่ภาพตัดมาที่ฉาก “สมาย” พิธีกรสาวคนหนึ่งนั่งอยู่บนแคร่ไม้ไผ่ “ม้าว” พิธีกรสาวอีกคนเดินเข้ามานั่งด้วยและถาม “สมาย” ว่ารู้มั๊ยว่าในวัดประตูป่ามีอะไรบ้าง “สมาย” ตอบแบบกวนๆ ไปว่าก็มีพระกับวัดนะสิ มุขตลกเปิดตัวของสองพิธีกรสาวสร้างความรู้สึกขบขัน ก่อน “ม้าว” จะขยายความให้ “สมาย” เข้าใจว่าไม่ได้หมายความว่าเช่นนั้น แต่หมายถึงในวัดประตูป่าของเรามี

โบราณสถานมากมายที่อยากแนะนำให้รู้จัก เมื่อทั้งสองคนทำความเข้าใจกันแล้ว จึงชวนกันไปหาคำตอบจากพระในวัดประตูป่า ก่อนที่ทั้งสองคนจะเดินออกจากฉากไป

จากนั้นจึงเป็นภาพบรรยากาศภายในวัด โดยจับภาพไปที่โบราณสถานสำคัญต่างๆ ของวัด เช่น วิหาร อุโบสถ หอธรรม และเจดีย์ พร้อมกับเสียงบรรยาย “กำแพง” ปนกับ “คำไทย” ของเด็กสาวกล่าวแนะนำวัดประตูป่าพร้อมกับให้ข้อมูลว่าภายในวัดมีโบราณสถานที่สำคัญอะไรอยู่บ้าง โดยมีเสียงดนตรีพื้นเมืองบรรเลงประกอบ ฉากต่อมาภาพตัดมาที่การให้สัมภาษณ์ของพระครูไพศาลธรรมมานุสิฐ เจ้าอาวาสวัดประตูป่า ที่ให้สัมภาษณ์เป็นภาษาของเกี่ยวกับประวัติการก่อสร้างและบูรณะวิหารวัดประตูป่า รวมทั้งการรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของเจดีย์ในวัดประตูป่า ว่าได้รูปแบบสถาปัตยกรรมมาจากรูปแบบของพระธาตุหริภุญชัย จังหวัดลำพูน

หลังจากการสัมภาษณ์เจ้าอาวาสวัดประตูป่า ภาพตัดมาที่บรรยากาศของวัดประตูป่าอีกครั้ง พร้อมกับเสียงบรรเลงดนตรีพื้นเมือง ภาพเริ่มต้นด้วยการจับภาพป้ายวัดประตูป่าที่มีวงเล็บใต้ชื่อบอกชื่อเดิมของวัด ก่อนที่จะเปลี่ยนเป็นป้ายวัดประตูป่าอีกป้ายหนึ่งที่ใต้ชื่อวัดไม่ได้ระบุถึงชื่อเดิมของทางวัด พร้อมกับเสียงบรรยายที่ระบุว่าเดิมวัดมีชื่อว่าปาม่วงจุม ก่อนที่จะเหลือแต่เพียงชื่อประตูป่าในปัจจุบัน ก่อนที่ฉายภาพสถานที่สำคัญต่างๆ ภายในวัด ได้แก่ ภายในวิหาร ภาพของเจดีย์วัดประตูป่า หอธรรม และพระอุโบสถ พร้อมกับเสียงบรรยายบอกเล่าถึงความสำคัญและประวัติความเป็นมาของโบราณสถานต่างๆ โดยบอกเล่าถึงตำแหน่งที่ตั้งของโบราณสถานที่อยู่ในบริเวณวัด

จากนั้นภาพจึงตัดมาที่ฉากของสองพิธีการสาว ยืนคุยกันอยู่ภายในวิหารวัดประตูป่า ก่อนที่ “มั่ว” จะถาม “สมาย” ว่าอยากรู้มั๊ยว่าคนในชุมชนรู้จักวัดประตูป่าอย่างไรบ้าง แล้วทั้งคู่ก็ชวนกันไปหาคำตอบ ฉากต่อมาจึงเป็นภาพบรรยากาศภายในชุมชนประตูป่า เพื่อสื่อให้เห็นถึงการเดินทางเข้าไปสัมภาษณ์คนในชุมชน ประกอบกับเสียงดนตรีที่ไม่ใช่ดนตรีบรรเลงแบบพื้นเมืองอีกต่อไป หากแต่เป็นดนตรีในท่วงทำนองแบบสมัยใหม่

ภาพต่อมาเป็นฉากบริเวณหน้าบ้านของลุงจันทร์ “มั่ว” กับ “สมาย” เห็นลุงจันทร์นั่งอยู่บริเวณม้านั่งหน้าบ้านจึงชวนกันเข้าไปสอบถามเรื่องราวต่างๆ เกี่ยวกับวัดประตูป่า “ลุงจันทร์” ไวยาวัจกรของวัดประตูป่า ให้สัมภาษณ์ด้วยภาษาของถึงความสำคัญของอุโบสถของวัดว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์จึงให้ผู้หญิงขึ้นไปบนอุโบสถไม่ได้จะเป็นบาป ระหว่างการให้สัมภาษณ์ของลุงจันทร์ มีการตัดภาพอุโบสถของวัดประตูป่าที่กำลังบูรณะอยู่พร้อมกับภาพพระประธานในอุโบสถวัดประตูปามานำเสนอด้วย ตามมาด้วยการให้สัมภาษณ์ “คุณลุงทองคำ” ที่เล่าถึงประสบการณ์ของคุณลุงที่มีโอกาสได้ขึ้นไปบนหอธรรม และเห็นว่าบนหอธรรมมีหีบธรรมอยู่เป็นจำนวนมาก

นอกจากนี้คุณลุงยังเล่าอีกด้วยว่าตอนที่มีการบูรณะหอธรรมครั้งใหญ่คุณลุงได้ไปช่วยขนหีบธรรมลงมาจากหอธรรมด้วย ระหว่างที่ลุงทองคำให้สัมภาษณ์อยู่การตัดภาพของหอธรรมของวัดประตูปามานำเสนอไว้ด้วยเช่นกัน

หลังจากคำสัมภาษณ์ของต่อจากลุงทองคำแล้ว ภาพตัดมาที่ฉาก “มั่ว” นั่งอยู่กับ “แม่ฮ้อยชา” ที่กำลังนั่งตัดตุ๋นอยู่ ก่อนที่ “มั่ว” จะถามแม่ฮ้อยชาถึงเรื่องการแต่งตัวไปวัดของคนสมัยก่อน “แม่ฮ้อยชา” ย่อยอดีดีให้ฟังเป็นภาษาของว่า สมัยก่อนผู้หญิงไปวันเขาจะใส่ผ้าพื้นเมืองกันหมด นุ่งขึ้นกันหมด ไม่ใคร่ใส่กางเกงแบบปัจจุบัน จากนั้น “มั่ว” ก็ถามต่อด้วยเรื่องของความสำคัญของวิหาร “แม่ฮ้อยชา” จึงให้ข้อมูลว่าวิหารมีไว้สำคัญเวลาเม้งงานบุญโดยใช้เป็นสถานที่ฟังศีลฟังธรรมของผู้คนภายในชุมชน ระหว่างที่สัมภาษณ์แม่ฮ้อยชาก็มีการตัดภาพของวิหารวัดประตูปามานำเสนอไว้ด้วยเช่นกัน

เมื่อนำเสนอภาพการให้สัมภาษณ์ของผู้สูงอายุทั้ง 3 ท่านแล้ว ภาพก็ตัดมาที่ฉากพิธีกรหญิงสามคนนั่งอยู่ในศาลาไทย โดยฉากนี้มี “น้องแพน” มาทำหน้าที่พิธีกรอีกหนึ่งคน “แพน” เริ่มบอกกับผู้ชมด้วยภาษาไทยว่าปัจจุบันคนรุ่นใหม่ไม่ค่อยสนใจเรื่องเกี่ยวกับโบราณสถานในวัดตามมาด้วย “สมาย” ที่กล่าวด้วยภาษาเมืองว่า เด็กรุ่นใหม่มั่วแต่ให้ความสนใจกับเทคโนโลยีสมัยใหม่จนลืมหันให้ความสำคัญกับโบราณสถานต่างๆที่อยู่ในวัด ปิดท้ายด้วยคำกล่าวภาษาเมืองของ “มั่ว” ที่ว่า เพราะฉะนั้นคนรุ่นใหม่ควรหันมาให้ความสนใจกับวัดวาอารามซึ่งเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน ก่อนที่ทั้งสามคนจะกล่าวคำลาผู้ชมไป พร้อมกับเสียงดนตรีบรรเลงที่เปลี่ยนท่วงทำนองที่ก่อนหน้านี้ใช้ดนตรีพื้นเมืองเป็นดนตรีประกอบ แต่ในช่วงท้ายของสารคดีนี้กลับเป็นดนตรีแบบตะวันตกที่เมื่อฟังแล้วให้ความรู้สึกขบขัน ซึ่งกับภาพบรรยากาศของสวนดอกไม้ภายในวัดที่ยาวต่อเนื่องไปจนถึงตอนจบของสารคดี ก่อนที่ชื่อของคณะทำงานปรากฏขึ้นบนฉากหลังสีดำตามมาด้วยรายชื่อขอบคุณแหล่งข้อมูลและผู้ให้คำแนะนำในการทำสารคดี จนท้ายที่สุดข้อความต่างๆ ก็จางหายไปพร้อมกับเสียงเพลง

ผลงานสารคดีชุมชนของกลุ่มเยาวชนทั้ง 3 เรื่อง ดังกล่าวข้างต้น เป็นสารคดีที่นำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับชุมชนประตูป่า ผ่านมุมมองและวิธีการเล่าเรื่องที่เกิดจากประสบการณ์การรับรู้เรื่องราวเกี่ยวกับชุมชนประตูป่าของกลุ่มเยาวชน โดยร้อยเรียงเรื่องราวด้วยกลวิธีการนำเสนอ ผ่านกระบวนการเลือกสรร ตัดต่อ แต่งเติม เนื้อหา เพื่อนำเสนอความเป็นท้องถิ่นของชุมชนประตูป่าไว้ในสารคดีชุมชน เรื่องเล่าในสารคดีทั้ง 3 เรื่องจึงเป็นส่วนหนึ่งของการประกอบสร้างความหมายเกี่ยวกับชุมชนประตูป่าที่มาจากมุมมองของกลุ่มเยาวชน

วิเคราะห์ “ความเป็นยอง” ในสารคดีชุมชนของกลุ่มเยาวชนชุมชนประตูปา

สารคดีของกลุ่มเยาวชนชุมชนประตูปาทั้ง 3 เรื่อง ได้นำเสนอเรื่องราวของชุมชนประตูปาหลากหลายแง่มุม ตามแต่จินตนาการของกลุ่มเยาวชนที่จะประกอบสร้างเรื่องเล่าของชุมชนขึ้นตามที่ได้รับโจทย์จากผู้เขียนให้ผลิตสารคดีที่เล่าถึงเรื่องราวในชุมชน แม้จะมีการนำเสนอที่แตกต่างกันตามกลวิธีการเล่าเรื่องของเยาวชนแต่ละกลุ่ม แต่สารคดีทั้ง 3 เรื่องก็แสดงให้เห็นถึงมุมมองและวิถีคิดของเยาวชนชุมชนประตูปาในการประกอบสร้าง “ความเป็นยอง” ที่น่าสนใจดังนี้

ประการแรก ผู้เขียนพบว่าการนำเสนอเรื่องเล่าของชุมชนประตูปา ในสารคดีของกลุ่มเยาวชนทั้ง 3 กลุ่ม เป็นการเรื่องราวความทรงจำในอดีตของชุมชน ไม่ว่าจะเป็นกลุ่ม 1 ที่นำเสนอเรื่องราวในเกี่ยวกับวิถีชีวิตในอดีตของของผู้นคนในชุมชน กลุ่มที่ 2 ที่นำเสนอถึงเรื่องราวประวัติความเป็นมาของชุมชน และกลุ่มที่ 3 ที่นำเสนอเรื่องราวความทรงจำของวัดประตูปาซึ่งเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน ดังนั้นหากพิจารณาในแง่ของการเลือกประเด็นในการนำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับชุมชนประตูปา แสดงให้เห็นว่า สารคดีของเยาวชนทั้ง 3 กลุ่ม มีแก่นเรื่อง(theme) เดียวกันคือ เป็น การนำเสนอเรื่องราวในอดีตของชุมชนประตูปา

ประเด็นที่น่าสนใจก็คือ ว่าจากแก่นเรื่อง (theme) ที่ต้องการนำเสนอเรื่องราวความทรงจำในอดีตของชุมชน ทำให้กลุ่มเยาวชนให้ความสำคัญกับแหล่งข้อมูลจากคำบอกเล่าของกลุ่มผู้สูงอายุในชุมชน ที่บอกเล่าเรื่องราวความทรงจำในอดีตของผู้นคนในชุมชน ในประเด็นนี้แสดงให้เห็นว่ากลุ่มเยาวชนประตูปาให้ความสำคัญกับการทำสารคดีเรื่องเล่าชุมชน ในความหมายของการกลับค้นหารากเหง้าทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของชุมชนท้องถิ่น การนำเสนอเรื่องราวในสารคดีชุมชนของกลุ่มเยาวชนจึงเป็นการนำเสนอในแง่มุมของการโหยหาอดีต ที่ให้ความหมายว่าอดีตเป็นช่วงเวลาที่มีความสุขของผู้คนชุมชนประตูปา

วิถีคิดดังกล่าวของกลุ่มเยาวชนสะท้อนให้เห็นอิทธิพลของกระแส “ท้องถิ่นนิยม” ที่เคลื่อนไหวอยู่ในชุมชนประตูปา ผ่านกิจกรรมการรื้อฟื้นวัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชนประตูปาที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องภายในชุมชน และกลุ่มเยาวชนก็มีโอกาสที่ได้เข้าร่วมกิจกรรมในหลายครั้ง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อแนวคิดของกลุ่มเยาวชน ดังจะเห็นได้ว่าการนำเสนอ “ตัวตน” ของชุมชนประตูปาในสารคดี ส่วนใหญ่จะให้ความสำคัญกับเรื่องราวในอดีตซึ่งกลุ่มเยาวชนให้ความหมายว่า อดีตเป็นรากเหง้าที่แท้จริงของชุมชน ขณะที่ปัจจุบันชุมชนได้เปลี่ยนแปลงไปจากอิทธิพลจากภายนอก ดังนั้นหากจะต้องนำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับชุมชน จึงต้องนำเสนอเรื่องราวในอดีตของชุมชน

ประการที่สอง ผู้เขียนพบว่าการนำเสนอ “ความเป็นยอง” ในสารคดีชุมชนทั้ง 3 เรื่องของกลุ่มเยาวชนประตูปาเป็นการนำเสนอให้ผ่านสำนึกของ “ความเป็นท้องถิ่น” มากกว่า “ความเป็นยอง” ดังจะเห็นได้จากการให้ความหมาย กับ “ความเป็นยอง” ของกลุ่มเยาวชนชุมชนประตูปาจึงให้ความหมายกับ “ความเป็นยอง” มีฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของความหลากหลายที่ดำรงอยู่ในสังคมท้องถิ่นชุมชนประตูปา ดังนั้นการนำเสนอ “ความเป็นยอง” ในสารคดีของกลุ่มเยาวชนจึงมีความสัมพันธ์กับการรับรู้ “ตัวตน” ของกลุ่มเยาวชนซึ่งมีการรับรู้ในหลายระดับ ทั้งในระดับท้องถิ่นที่รับรู้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนของชาวยอง ขณะเดียวกันก็รับรู้ว่าเป็นตนเองอยู่ในบริบททางวัฒนธรรมของสังคมท้องถิ่นล้านนาที่กลุ่มเยาวชนเรียกว่า “พื้นเมือง” และด้วยประสบการณ์การศึกษาของกลุ่มเยาวชนประตูปา ที่ถูกหล่อหลอมโดยอุดมการณ์ของชาติก็ทำให้กลุ่มเยาวชนรับรู้ถึง “ความเป็นไทย”

ในประเด็นดังกล่าวนี้เมื่อกลุ่มเยาวชนต้องเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับชุมชนของตนเอง จึงเลือกที่จะนำเสนอผ่านสำนึกของความเป็นท้องถิ่น สารคดีชุมชนที่กลุ่มเยาวชนผลิตขึ้นจึงไม่ได้สื่อสารถึง “ความเป็นยอง” อย่างตรงไปตรงมา แต่เป็นการนำเสนอที่เผยให้เห็นถึงอัตลักษณ์ที่ซับซ้อนและย้อนแย้งกันภายในตัวของกลุ่มเยาวชน ดังจะเห็นได้จากการเลือกใช้ภาษาในการนำเสนอสารคดีของกลุ่มที่ 1 ที่บางช่วงก็พูดไทย บางช่วงก็อุ้มคำเมือง และบางช่วงก็อุ้มคำยอง ขณะเดียวกับสารคดีของกลุ่มเยาวชนยังเผยให้เห็นถึงการเผชิญหน้ากันระหว่างโลกของ “ความเป็นยอง” ในท้องถิ่นที่กลุ่มเยาวชนเองจะต้องทำหน้าที่สืบสานต่อไป กับโลกของความทันสมัยที่ล้นไหลเข้ามาในชุมชนประตูปา กลุ่มเยาวชนเองจึงต้องปรับตัวเข้ากับกระแสโลกดังกล่าว ในประเด็นนี้จึงเห็นได้จากการเลือกเพลงประกอบที่มีการผสมผสานกันระหว่างท่วงทำนองแบบล้านนา กับเพลงที่มีท่วงทำนองแบบตะวันตก ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการปรับตัวของกลุ่มเยาวชนประตูปาที่ต้องอยู่ท่ามกลางการเผชิญหน้าของท้องถิ่นและกระแสโลก

ประการที่สาม ผู้เขียนพบว่ากระบวนการผลิตสารคดีของกลุ่มเยาวชน มีส่วนสำคัญที่ทำให้ “ความเป็นยอง” ที่นิยามความหมายโดยกลุ่มผู้สูงอายุ กับ “ความเป็นยอง” ที่นิยามความหมายโดยกลุ่มเยาวชน ได้มีโอกาสมาอยู่ร่วมกันในสารคดีของกลุ่มเยาวชน ดังจะเห็นได้ว่ากลุ่มเยาวชนเล่าเรื่องของชุมชนผ่านคำบอกเล่าของผู้สูงอายุ ในแง่นี้จึงเห็นได้ว่าส่วนหนึ่งของเนื้อหาในสารคดีจึงเป็นการให้ความหมายจากกลุ่มผู้สูงอายุ แต่อย่างไรก็ดีในกระบวนการผลิตสารคดีของกลุ่มเยาวชนเองก็ได้สร้างความหมายใหม่ที่บิดไปบนความหมายเดิมของกลุ่มผู้สูงอายุ ในแง่การผลิตสารคดีของกลุ่มเยาวชนจึงเป็นทั้งการผลิตซ้ำและสร้างใหม่ (reproduction and reconstruction) ให้กับอัตลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่นประตูปา ดังจะเห็นได้จาก การให้ความหมายกับเรื่องเล่าเกี่ยวกับประมงจุม ที่ในขณะที่กลุ่มผู้สูงอายุให้ความหมายว่าเป็นเรื่องเล่าที่บอกกล่าวถึงที่มาของชุมชน

ประตูปา แต่กลุ่มเยาวชนกลับประกอบสร้างความหมายทับลงไปว่า เรื่องเล่าต่างๆ เหล่านี้เป็นตำนานที่ลึกลับของชุมชน ซึ่งเป็นการให้ความหมายที่สะท้อนให้เห็นถึงความเข้าใจของกลุ่มเยาวชนที่มีต่อเรื่องเล่าในชุมชน เพราะในขณะที่กลุ่มผู้สูงอายุเล่าเรื่องปาม่วงจุมในฐานะผู้ที่มีโอกาสได้พบเห็นของจริง จึงเล่าผ่านมุมมองที่เป็นข้อเท็จจริง แต่กลุ่มเยาวชนซึ่งไม่เคยมีประสบการณ์ได้พบเห็นการมีอยู่จริงของปาม่วง การฟังแต่เพียงเรื่องเล่าจึงทำให้เยาวชนให้ความหมายกับเรื่องนี้เป็นตำนานที่มีความลึกลับ และพยายามนำเสนอแต่เรื่องราวของคำสาปที่อยู่ในปาม่วง

อย่างไรก็ดีการสร้างพื้นที่ให้กลุ่มเยาวชนและกลุ่มผู้สูงอายุ ได้มีโอกาสในการได้ใช้พื้นที่ประกอบสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนร่วมกันนี้ นอกจากจะเป็นกิจกรรมที่สร้างสายสัมพันธ์ในระดับชุมชนแล้ว ในอีกด้านหนึ่งยังเป็นโอกาสที่จะให้กลุ่มเยาวชนได้เข้าไปเรียนรู้และรับการถ่ายทอดเรื่องราวต่างๆ ของชุมชนมาไว้ที่ตัวของเยาวชนด้วย ในแง่นี้จะเป็นเสมือนกระบวนการถ่ายทอดภาระการสืบทอดอัตลักษณ์ของความเป็นท้องถิ่นชุมชนประตูปา จากกลุ่มผู้สูงอายุในวัยที่เริ่มจะร่วมโรย มาสู่มือเล็กๆ ของกลุ่มเยาวชนที่จะรับหน้าที่ในการเล่าขานเรื่องราวของชุมชนประตูปาต่อไป ดังนั้นเรื่องเล่าต่างๆ ที่ถูกบันทึกไว้ในสารคดีชุมชนจึงเป็นเสมือนการส่งต่อเรื่องเล่าในกลุ่มเยาวชนสานต่อเรื่องเล่านี้ต่อไปให้คงอยู่ในชุมชน

โดยสรุปแล้วจึงจะเห็นได้ว่าการผลิตสารคดีของกลุ่มเยาวชนมีความสัมพันธ์ กับการรับรู้ “ตัวตน” กลุ่มเยาวชนในชุมชนประตูปา ที่ได้รับรู้ผ่านประสบการณ์ชีวิตที่หลากหลายของกลุ่มเยาวชน กล่าวคือ กลุ่มเยาวชนประตูปาจะอยู่ท่ามกลางกระบวนการประกอบสร้าง “ความเป็นยอง” ที่เคลื่อนไหวอยู่ในชุมชนท้องถิ่นของตัวเอง ดังนั้นเมื่อต้องผลิตสารคดีที่จะบอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับชุมชน กลุ่มเยาวชนจึงนำเอาสิ่งที่รับรู้มาเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการประกอบสร้างความหมายปานสื่อสารคดี

แต่มีข้อน่าสังเกตว่ากระบวนการผลิตสารคดีของกลุ่มเยาวชนไม่ได้เป็นเพียงการผลิตซ้ำชุดความหมายที่ดำรงอยู่ในสังคมท้องถิ่นชุมชนประตูปาเท่านั้น หากเป็นกระบวนการผลิตซ้ำและสร้างความหมายให้เกี่ยวกับอัตลักษณ์ของชุมชนประตูปา ที่ให้ความหมายว่า “ความเป็นยอง” เป็นเพียงส่วนหนึ่งของท้องถิ่นประตูปาเท่านั้น ซึ่งเป็นผลมาจากการที่กลุ่มเยาวชนผลิตสารคดีชุมชนจากสำนึกของ “ความเป็นท้องถิ่น” มิใช่สำนึกของ “ความเป็นยอง” การสื่อสารเพื่อบอกเล่าเรื่องราวของชุมชนประตูปาจึงไม่ได้นำเสนอให้เห็นถึง “ความเป็นยอง” อย่างตรงไปตรงมา

อย่างไรก็ดีการศึกษาเชิงทดลองด้วยการให้กลุ่มเยาวชนได้ทดลองผลิตสารคดีชุมชน ได้เผยให้เห็นถึงอำนาจของผู้ประกอบสร้างความหมาย ที่มีอำนาจในการคัดสรรเรื่องราวที่จะนำเสนอ

ในสารคดี ในแง่สิ่งต่างๆ ที่ปรากฏอยู่ในสารคดีชุมชน จึงไม่ได้เป็นการนำเสนอที่ตรงไปตรงมา หากแต่มีการกำหนดจัดวางให้สิ่งต่างๆ ที่อยู่ในสารคดีสื่อสารความหมายกับผู้ชม ตามที่ผู้มีอำนาจในการประกอบสร้างความหมายต้องการจะให้เป็น ในแง่จึงเป็นการจำลองให้เห็นถึงกระบวนการประกอบสร้างความหมายในระดับเล็กๆ เพื่อทำความเข้าใจถึงกระบวนการประกอบสร้างความหมายในระดับที่กว้างไปกว่านี้

ดังนั้นหากกลับไปพิจารณาถึงความเคลื่อนไหวของกระบวนการประกอบสร้างอัตลักษณ์ “ความเป็นยอง” ที่เคลื่อนไหวอยู่ในระดับต่างๆ จึงเห็นได้ว่า “ความเป็นยอง” เป็นสิ่งที่ถูกประกอบสร้างขึ้นโดยมีกระบวนการเลือกสรร สิ่งต่างๆ หรือเรื่องราวต่างๆ ที่ถูกเลือกสรรให้เป็นส่วนหนึ่งของ “ความเป็นยอง” จึงมีผลประโยชน์ทางการเมืองวัฒนธรรมบางประการแฝงอยู่ เราจึงเห็นได้ว่าในบางครั้งทำไมคนยงก็นิยามตัวเองว่าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกับไทลื้อ ขณะที่บางครั้งก็นิยามตัวตนของตัวเองที่แตกต่างๆ ซึ่งการเลือกนิยามความหมายที่แตกต่างเหล่านี้แล้วแต่มีความหมายในเชิงการเมืองทางวัฒนธรรมทั้งสิ้น และหากต้องการทำความเข้าใจถึงการเมืองทางวัฒนธรรมต่างๆ เหล่านี้จึงควรต้องหันกลับไปพิจารณา “ความเป็นยอง” ว่าเป็นสิ่งที่ถูกประกอบสร้างขึ้น จากความหลากหลายบนเงื่อนไขของการเมืองวัฒนธรรม ที่ไม่อาจที่จะสืบค้นหารากเหง้าของ “ความเป็นยอง” ที่แท้จริงได้อย่างตรงไปตรงมา